

українська ШКОЛА

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА

В ГЕН. ГУБЕРНАТОРСТВІ

Рік II. ч. 7-9, 1943

Рік II. ч. 1-3 1943

січень – березень

В Б

Українська Школа

часопис українського вчительства
в Генеральній Губернії

Виходить щомісяця з доручення Головного Відділу Науки і Навчання у Правлінні Генеральної Губернії за проводом F. Fuhr-a. — Наклад: Burgverlag, Krakau, Annagasse 5. Річно 12 чисел — 20 зол. Ціна одного числа — 2 зол. Вплачувати тільки на конто: „Українська Школа", Кракав, Postscheckamt Warschau № 1.214. — Листування, рукописи й книжки слати на адресу редакції: Krakau, Außenring 40 або Українського Учительського Об'єднання Праці, Krakau, Grünestrasse 26, тел. 117-92. В адміністраційних справах писати тільки на адресу Адміністрації: Krakau, Universitätstr. 19a.

Рік II. ч. 1—3 (7—9) січень-березень 1943

ЗМІСТ:

Стор.
О. Левицький: З мого теперішнього досвіду . . . 1
Д-р В. Пачковський: Слідами педагога Зальцмана . . . 5
Д. Лукіянович: В справі виховання в бурсах . . . 10
П. Будз: Як виробити дисципліну у школі? . . . 18
С. Конрад: Дім і школа . . . 25
Ст. Сірополко: Іван Стешенко . . . 28
Ф. Запутович: Німецька мова в українській школі . . . 32
Л.: Що читати в наших народних школах . . . 38
М. Базник: Вибір звання . . . 39
Л. Шанковський: Професійне шкільництво в народному господарстві . 43
Л. Бачинський: Завваги про підготову молоді до професійних шкіл . 51
О. Яворський: Пізнання сільського середовища . . . 54
Я. Ярославенко: З мого співаника . . . 55
Д. Сокульський: Кілька уваг до психіки холмської дитини . . . 56
З. Левицький: Практичні заняття в народній школі . . . 57
† Катерина Лозиняк (некролог) . . . 59
Огляд шкільного життя: Культурний бастіон на Лемківщині (О. Цісик). — Український учитель на одному відтинку многострадальної Холмщини (А. Рутан). — Звідомлення українських шкіл у Ярославі (д-р Є. Грицак). . . . 60
З педагогічної літератури: Є. Ю Пеленський: Шевченко — клясик (д-р Є. Грицак). — Д-р Я. Рудницький: Як говорити по-літературному? (Є. Г.). — Журнали до навчання німецької мови (Є. Грицак). — Торговельні школи (Л. Ш.). — Ремісничі й технічні школи (Л Ш.). — Сільськогосподарські школи (Л. Ш.) . . . 65
Світлини.

Відповідає: F. Fuhr, Krakau, Außenring 40, z. Zt. Wehrmacht.
Друк: „Поспішна Друкарня", Кракав, Райхсштрассе 34.

ОСИП ЛЕВИЦЬКИЙ

З МОГО ТЕПЕРІШНЬОГО ДОСВІДУ

(Звідомлення з праці в гімназії в Станиславові)

Своє звідомлення про стан виховання й навчання хочу попередити деякими статистичними даними.

Державна гімназія в Станиславові розпочала свою працю після уступлення більшовиків з цієї области 1. грудня 1942 р. Теперішнє число учнів — враховуючи абітурієнтів: 445, в цьому числі 77 дівчат, тобто 17% загального числа учнів. Склад учительського збору змінявся у зв'язку з існуванням та ліквідацією коротких курсів — матурального та перевідного. Тепер в учительському зборі — 15 осіб. В заведенні є 8 кляс в 10 відділах. Рівнорядні відділи створено в VI. і VIII. клясах, як з уваги на найбільшу кількість учнів, так і на потребу основної научної підготови.

Тому, що це гімназія спеціяльного — у цьому випадку — клясичного типу, не втішається вона великим попитом. А вже до вищих кляс — через труднощі з грецькою мовою — приняти нового учня майже неможливо. Зате до кляс I—III. наплив учнів на майбутнє запевнений.

Коли йде про суспільне становище батьків учнів, то рівно 50 відсотків приходить з-під селянської стріхи. Ці учні становлять здоровий і твердий стрижень школи, хоч їх невибагливе й примітивне під культурним поглядом домашнє виховання вибиває на них своєрідну печать притурканости, байдужости, повільности в послуху й у проводі. Дальший склад шкільної молоді — це приблизно в 22 відсотках сини різних приватних і державних, вищих і найнижчих працівників, коло 7 відсотків ремісників і купців разом — та інших.

Тому, що серед селянської молоді багато дітей малоземельних рільників (від 1/2 до 2 1/2 морґів), синів зліквідованих чи вивезених большевиками батьків, а вкінці цілком дрібних працівників (з платнею від 120 зол.) — матеріяльне положення цих дітей незавидне. Велику допомогу дає їм Реферат Суспільної Опіки У. Ц. Комітету та Союз Громад в формі щомісячних стипендій, які уможливлюють найбіднішим побут у бурсах та прохарчування. Існує тут зорганізована та ведена загальношкільним батьківським комітетом спільна учнівська кухня, де учні задармо або за оплатою 5—10 зол. місячно одержують обіди. Ця кухня стоїть під доглядом У. О. Комітету та вчителів усіх шкіл.

131 учнів приміщено в двох гімназійних бурсах: адміністративний та виховно-навчальний нагляд мають учителі гімназії.

Денне ходження учнів до школи — постійно добре: воно вагається між 95 і 100 відсотками.

Щоб могти говорити про виховні заходи школи та їхні дотеперішні наслідки, слід в першу чергу з'ясувати собі, який виховний матеріял перебрала в спадщині українська школа, що її зорганізовано за німецьким проводом після звільнення цієї області від наїзників. Два роки совітської школи і взагалі займанщини вдарили всією силою в духа українського доросту. До загальної знеохоти, безвольности й байдужоти, що тяжіли над душею юнака підчас експериментальної, а водночас і екслюсивної польської шкільної політики, долучився тепер ще й діяльний, хитро замаскований чинник розкладу, що почав діяти, нехтуючи повагу і вплив „назадницьких" батьків та вчителів.

Отже треба було на самому початку нашої праці переконати молодь усіма засобами й усвідомити їй, що вона як живий зміст сім'ї чи школи мусить найти й закріпити в собі безпосереднє живе й глибоке зацікавлення для вдержання і розцвіту цих двох найважніших осередків національної тугости й сили. На місце легкодушности, розперезаности й відсутности поважного почуття відповідальности треба було виплекати у молоді зрозуміння для вартости спільноти і твердої відповідальної праці.

Не було це легке завдання — тимбільше, що передусім треба було випростовувати ще й не одного вчителя, який через постійні упокорення і напади совітських шкільних чиновників і різних жидівських комісарів та вкінці і самої шкільної молоді пригнувся і затратив багато виховного полету, конечного для відродження школи. Треба було починати від відбудови довір'я батьків та молоді до вчителя і школи. І то якраз тоді, коли буденні прояви та події рішуче ускладнювали цей почин. Декілька сходин та нарад з батьками з докладами керівника заведення та деяких учителів — з далекойдучими можливостями виговоритися — змогли все таки проломити перші льоди. Треба усвідомити собі, що в цьому напрямі треба ще неодне зробити, щоб виховати самих батьків для розумної та дійсно тісної співпраці зі школою. Здебільша батьки цікавляться передусім чисто формальним і зовнішнім вислідом шкільної науки — отже свідоцтвом. На доцільній і розумній підбудові здорового світогляду і внутрішньої вартости юнака переважній кількості батьків та домашніх опікунів не залежить. Ба навіть вони дуже часто необережним чи невмілим підходом руйнують те, чого добився у дитини шкільний виховник. На виправдання свойого виховного дилетантизму та легковажности мають слово „воєнний час" і тим бажають прикрити не тільки свій квієтизм, але й завеликі претенсії, що понижують школу як поважний виховний громадянський чинник.

Довір'я молоді до вчителя і виховних засобів школи можна було відбудовувати тільки поволі і ступнево, і то передусім зближаючись та живо зацікавлюючись життям і буттям кожного учня, стикаючись якнайтісніше особисто і спільно працюючи в шкільних гуртках і організаціях. Тепер існують і розвиваються досить гарно такі учнівські самовиховні й научні організації:

1. Читальня, що сукуплює в собі все жття молоді, поширює світогляд та розвиває товариське співжиття. 2. Український вихов-

ний улад молоді — п'ять гуртків. 3. Спортовий гурток „Спудей". 4. Чета праці для помочі в шкільному городчику та зборах навчального приладдя — крім цього наукові гуртки: літературно-науковий, географічний, природничий та мистецький.

В усіх цих гуртках гуртується молодь за засадою якостевого добору. Стоять вони під безпосереднім наглядом керівника: опікунами є випробувані виховники або фахові вчителі. Організуючи цю самовиховну працю внутрі заведення, треба було для гармонійного проведення в життя основної виховної ідеї виключити всі позашкільні небажані посягання і впливи. Стою на становищі: якщо школа, її провід та вчительство має за собою довір'я громадянства, — а повинні і мусять вони його мати, — то й треба відсунути всяке постороннє чи густо-часто сердешно дилетантське і малокритичне встрявання до життя і праці в школі. Таке становище в нічому не обмежує тісного порозуміння та співпраці з відповідальним українським національно-громадянським проводом. Навпаки, така співпраця на підставі взаємного зрозуміння принести може лише користі. Мої застереження та побоювання ідуть передусім у напрямі непокликаного, мало критичного або насильного встрявання позашкільних невідповідальних нуртів у зорганізоване життя школи.

Поминаю те, що такі зовнішні товчки можуть тривало, а непотрібно, вдаряти в повагу школи: подекуди більшою небезпекою є просякання в школу політичних гасел усяких відтіней, що розпорошують плянову працю школи і можуть на все розбити товариську учнівську спільноту, а більше імпульсивних учнів привести до промахів, за які їм не під силу нести відповідальність.

Чи треба супроти того обмежувати чи припинювати природний ріст молоді в народно-патріотичному напрямі? Тричі ні! Треба тільки цьому ростові надати рівний і доцільний напрям, що повинен бути в інтересі цілої нації, а не окремих, ворогуючих із собою її ідеологічних відламків. Не можна дозволити молоді на дикі гони, що ослаблюють її відпорність і працездатність. Повна свідомість, що українська молодь підчас сучасного безприкладного змагання Европи за проводом відродженої Німеччини проти з'єдинених сил псевдо-демократії, юдео-капіталізму і расово з ним спорідненого більшовизму має змогу й обов'язок стати свідомою лавою до помочі в цій боротьбі за обнову світу — мусить стати панівним товчком для дальшої національної, моральної й інтелектуальної освіти.

Ця виховна мета займає в сучасному більшу частину уваги шкільного виховника. З уваги на ширину і різноманітність виховного комплексу — було б тепер важко — бо завчасно — говорити про реальні висліди цих зусиль. Ми тепер саме при праці: про висліди рішає видержливість і час.

Попри реалізацію цієї провідної виховної думки не занедбуємо і інших виховних ділянок, а саме морального досконалення, збудованого на зрілому пізнанні здисциплінованости, безумовної точности і поправности у виконуванні всякого завдання, культурної товариської поведінки, культури тіла і т. п.

*

Коли йде про суто інтелектуальний бік шкільної освіти, то нова школа зустрілася й тут на початку своєї праці з труднощами, які знову треба зв'язати з попередньозазначеною польсько-більшовицькою спадщиною.

За польських часів впала загально охота до поважної праці, головно через малі надії українського юнака могти продовжувати студії у високій школі — а, скінчивши їх, найти працю. Вартість та життєздатність юнака оцінювано передусім за його політичними поглядами, а також поступами в польській літературі чи історії.

Більшовицька школа принесла з собою просто подивугідне духове отупіння, пролетаризацію ума — яка вкінці мала виховати тип безвольного тупого оруддя — манекена — словом, „радянську людину". На першому пляні шкільного навчання були московська мова, конституція, військова підготова, спорт, зацікавлення для праці в комсомолі чи червоних кутках.

Двадцять один рік ворожої праці над духовим вбивством доросту нації мусіло відчужити молодь від правильної оцінки змісту й вартости освіти. Передусім більшовики лютували в школі безприкладно: жертвою їх чистки впали цінні чужомовні книжки (латинські, грецькі, німецькі), підручники, історично-географічні матеріяли. Зате заповнили школу гори радянських видань, головно московських. Наслідки такого духового й матеріяльного господарювання помітні тепер передусім при навчанні німецької та клясичних мов. За Польщі вчили німецької мови переважно вчителі — жиди, яких не можна хіба було посуджувати в пронімецьких симпатіях, що мимохіть відбивалося і на навчанні; більшовики задержали німецьку мову як другу чужу, передусім як момент політичного обману. Здебільша навчання німецької мови не вийшло до 1941 р. поза початкову стадію. Сьогодні відношення до цієї мови просто протилежне: працю за програмовими вимогами утруднює хіба недостача відповідних шкільних підручників, а нарешті й методично вишколених фахових вчителів.

Навчанню клясичних мов дошкулює теж недостача шкільних підручників (текстів та граматики).

Тексти треба писати на таблиці: це забирає багато часу і допускає похибки, що їх пізніше тяжко усунути. Грецька мова на низькому рівні: по двох роках навчання учні не бачили перед собою друкованого грецького письма. Навчання інших предметів проходить головно у викладовій формі. Для навчання історії та географії немає відповідних мап.

Якщо зважити, що вища українська школа у цій області існує під німецькою охороною і проводом всього 2 роки, і то саме важкі воєнні роки — можна на підставі дотеперішніх досягнень з довір'ям глянути у майбутнє. Існуючі тепер недоліки зможе за прихильною допомогою нашої шкільної влади вирівняти своєю працею і жертвенністю український вчитель, який розуміє, що він одинокий призначенням покликаний духово відбудовувати націю в рамках европейської спільноти з доцільним і здоровим формуванням світогляду української молоді. Всю увагу шкільного керівництва слід у най-

ближчому часі спрямувати на підвищення дидактичної спромоги вчителя. Можна цього досягти частим відвідуванням лекцій, особистими і збірними обговорюваннями їх та відповідною лектурою для молодших учителів.

Подекуди за важніше вважаю зміцнення моральної постави вчителя. Зміцнити можна його почуття певности й незалежности відповідним матеріяльним забезпеченням. Це причиниться безпеременно до піднесення його станової поваги.

Та найважніше по-моєму те, щоб цей вчитель, не затрачуючи нічого зо свого національного почування й гідности, — ані теж тривалого зв'язку з українською громадянською спільнотою, держав себе на рівні світово-історичних дій, пізнав і розумів основу й ідею великого німецького змагу. Бо тільки з цього пізнання й розуміння, а теж з критичної оцінки положення зродиться у нього неустрашимість і сила опанувати всі буденні прояви та події.

Він мусить покинути ролю репродуктора відомостей, а стати свідомим творчим чинником не тільки у школі, але й у своїй національно-громадянській спільноті.

Д-р ВАСИЛЬ ПАЧКОВСЬКИЙ

СЛІДАМИ ПЕДАГОГА ЗАЛЬЦМАНА

Нові здобутки філософії й інших наук побільшують наше знання, впливають на зміну поглядів суспільства на різні справи, спонукують людей до реформи у різних ділянках. Щоб переконатися в правдивості того, досить навести кілька прикладів з історії філософії чи якоїсь іншої ділянки, — а цих прикладів багато. Іммануель Кант під впливом філософії Юма починає ревізію своїх дотеперішніх поглядів; він сам признає в творі „Пролегомена", що „Юм був тим, що розбудив мене з догматичного сну".

Вісімнадцяте сторіччя — це сторіччя перевороту на полі філософії, мистецтва, науки й поезії. Піонерами, що спричинили ці зміни в згаданих ділянках людської культури, були: Шефтсбері (Shaftesbury), Лєсінґ ,Вінкельман, Кльопшток.

Що нові філософічні ідеї мусіли також вплинути на педагогіку — зовсім ясне. Зрозуміємо це тим легше, якщо усвідомимо собі, що педагогіка — це одна з ланок, яка лучить науки з філософією в одну маєстатичну будівлю.

Педагогічний напрям — філянтропізм, про який хочемо сьогодні сказати кілька слів, це результат деїстичних ідей. Творцем деїзму є, як відомо, англійський філософ Шефтсбері. Деїзм — це спроба розв'язати одну з важчих філософічних проблем, а саме питання свободи волі людини і Божого Провидіння. Деїзм визначає існування Бога тільки як первопричини світу, — в усьому іншому, з погляду цього вчення, світ підлягає тільки діянню законів природи. Філософічні ідеї англійця Шефтсбері переніс на педагогічний

ґрунт в Англії Джон Лок, а у Франції Руссо. Англійський деїзм переформувався на французькому ґрунті в матеріялізм, а на німецькому ґрунті проявляється він у формі раціоналізму, якого головними репрезентантами є: Ернесті, Землер, Раймарус. Коли у Франції Русса через сміливі погляди, що їх висловлював він у своїх творах, переслідували, а його твори спалили, то в Німеччині приняли їх з великим ентузіязмом, бо навіть великий Ґете назвав Еміля Русса Naturevangelium. Еміль Руссо, дарма, що мав дуже багато помилкових поглядів, все ж таки розбудив приспаний довгий час запал до реформ на полі виховання і навчання.

За ініціятивою Івана Баседова повстає в Німеччині товариство т. зв. філянтропів, тобто приятелів людства, які визначили собі за мету принести людству щастя реформами в ділянці навчання і виховання. В історії педагогіки цей напрям називається філянтропізмом, а його прихильники філянтропістами.

У багатьох випадках користувалися філянтропісти творами славних своїх попередників, як ось Вівеса, Еразма, Бекона, Ратінія і Коменського. В інших випадках шукали вони нових доріг, при чому брали на увагу льокальні умовини. Вони виразно вказували на потребу невпинно підвищувати кваліфікації учителів і піднести рівень фізичного виховання в школі в ім'я гасла Ювеналя „Mens sana in corpore sano" (в здоровому тілі здорова душа), яке потім гаряче пропаґував філософ Дж. Лок. Вони вимагали лагідної постави вчителів до учнів, та при тому безоглядного послуху молоді. Далі вимагали вони науки, спертої на досвіді й обсервації — і тут бачимо вплив сенсуалізму Лока, творця загальновідомої засади: „Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensibus" (нічого немає в розумі, що не було передтим в змислах). Нарешті, останнім постулятом філянтропістів були добрі шкільні підручники.

Філянтропізм має багато спільного з пієтизмом. Обидві ці педагогічні системи звертають увагу на потребу широкого фізичного виховання в школі, вони намагаються поправити методи навчання, вони доручають учителям невпинну працю над собою та звертають щораз більшу увагу на практичний напрям у навчанні (звідсіль їх замилування до реальних предметів).

Пієтисти спираються на працях великих реформаторів-виховників, хочуть молодь вести до Бога, вщіплюючи в її серця богобоязливість і мудрість Божу.

Філянтропісти — навпаки. Під впливом раціоналістичних ідей Русса раді б знищити зовсім дотеперішню шкільну методу, завернути колеса педагогіки на інший шлях, викинути із школи серіозну працю і примус, ніби стоячи на становищі Русса: „Все добре, що виходить з рук Творця, все вироджується і псується під руками людини". Руссо не визнає права дорослих приневолювати дітей займатися тією чи іншою роботою, набувати ті чи інші знання й навички. Єдиним критерієм для добору навчального матеріялу і для правильної орієнтації навчальної роботи має бути тільки безпосередній інтерес дітей. Бажання вчитися — безпосередній інтерес — ось великий рушій, єдиний, який веде вірно й далеко.

За філянтропістами мета виховання — добути щастя на землі, а не пізнати Бога, як цього бажали б пієтисти; філянтропісти відсувають релігійне виховання на другий плян.

Хоч філянтропісти пішли задалеко в своїх рефоматорських намірах, і теж мали чимало помилкових поглядів, особливо в метафізично-філософічній площині, одначе сама їх практична праця вплинула корисно на виховання і навчання сучасних і дальших поколінь. Головними представниками філянтропізму були: Баседов, Кампе, Зальцман.

Хрістіян Ґотгольд Зальцман (1744—1811) був відомий у широких колах як педагог-практик великої міри і талановитий письменник для молоді. Народився в Земерде (Sömmerde) коло Ерфурту. Велика його заслуга в тому, що він 1785 р. заснував відому школу в Шнепфенталь у Турингії; школа була зорганізована на засадах родинного життя і мала своїм учням заступити родинний дім. Відбувши учительську практику в філянтропінум у Дессав, постановив Зальцман заснувати власну школу на філянтропійних засадах. Для того вибрав собі село Шнепфенталь, у князівстві Ґота, чарівне гарним положенням і здоровим повітр'ям. Тут купив Зальцман шматок землі та збудував для родини і для 12 питомців дім. Побіч дому був гарний город і все, що могло уприємнити дітям життя й науку. Першими учнями в школі Зальцмана були його власні діти. Незабаром школа Зальцмана здобула собі таку славу, що Зальцман мусів будувати новий будинок, щоб можна було примістити велике число зголошених до його школи. Сини найбагатіших родин, не тільки з Німеччини, але, як говорить сам Зальцман, „сини країв від Лісбони до Москви" навчались у школі Зальцмана, ба — навіть панівні князі віддавали йому з повним довір'ям синів в опіку.

Головною прикметою школи Зальцмана було те, що вона була немов поширеною родиною і намагалася своїм учням заступити найкращого батька і найкращу матір. Молодь училася в школі Зальцмана живих мов, головно французької, англійської, італійської; для англійців і французів був окремий курс німецької мови. Кожний учень мусів докладно знати рідну мову, бо рідна мова — не тільки засіб зносин людей, засіб передавати думки й почуття, але й засіб пізнавати світ і історію людства. Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, спосіб їх складати і їх видозміни, але й нескінченну безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуть, мистецьких образів, логіку й філософію мови. Ті, що мали намір вступити в університет, вивчали клясичні мови. Географії, історії, фізики, астрономії навчали дуже докладно і, наскільки це було можливе, практично. Фізичне виховання займало поважне місце в школі Зальцмана. Гармонійне плекання душі і тіла було девізою школи; тут проявляється вплив філософа Лока. Рекреація, прогулянки, екскурсії, лицарські вправи, традиційні гри займали поважне місце в школі.

Перший, що посвятився виключно справі тілесного виховання молоді, був учитель у філянтропінум Фрідéрік Ґутс-Мутс. Випрак-

тикував він цілу ситему ігор і забав та дав її розв'язку в двох творах:

1. Гімнастика для молоді,
2. Ігри для вправ і відпочинку душі й тіла.

В школі Зальцмана хлопці влаштовували олімпійські ігрища перед і по шкільних лекціях. Вправлялися в різних ремеслах, муштрі і розвивали всякими способами механічну зручність. Зальцман відчував потребу екскурсії в навчанні природознавства і географії. Вивчення рістня і звірня якоїсь місцевости земної поверхні вимагає спостереження фактів і явищ природи в усій їх повноті, яскравості і свіжості конкретних уявлень. Тому і Зальцман вимагав, щоб екскурсія була головним чинником усього навчання природознавства Природничі науки, які дають розуміння життя, мають вирішальне значення для характеру світогляду, для філософії. Висказав це прекрасно великий син німецького народу Ґете: „Якби я рішився, каже він, заснувати філософічну школу, я ніколи б не допускав до неї того, хто не познайомився серіозно хоч би з однією галуззю природознавства". Природознавство навчає учнів докладно і всебічно спостерігати явища, розпізнавати в помічених предметах і явищах істотні й неістотні ознаки, навчає зводити помічення й узагальнювати їх та перевір'яти добуті узагальнення новими поміченнями. Сам Зальцман густо-часто відбував з учнями своєї школи екскурсії, спонукував їх збирати рослини й металі, навчав їх практично антропології і психології та розвивав у них самостійність і змисл радити собі власними силами в тяжчих умовинах життя.

Як колись при вході до Платонської Академії виднів напис:

„Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω τὴν στέγην"

(Хто не має геометричного змислу, хай не входить до будинку),

так при вході до школи Зальцмана погляд людей зупинявся на написі D — D u H — Denken, Dulden und Handeln. Не зважаючи на велику працю у зв'язку з педагогічними заняттями в школі, залишив Зальцман цілу низку поважних творів.

Найбільший розголос здобули собі такі його твори:

1. Krebsbüchlein oder Anweisung zur unvernünftigen Erziehung der Kinder, 1780.
2. Konrad Kiefer oder Anweisung zu einer vernünftigen Erziehung der Kinder, 1796.
3. Ameisenbüchlein. Хоча ця книжечка видана ще 1806 р., проте вона варт того, щоб її ще сьогодні доручити увазі учителів всіх ступенів. Звідки походить заголовок книжечки: „Ameisenbüchlein"? На першій сторінці видання з 1806 р. знаходилась безліч мурашок. Одна група мурашок піклується молодими, а інша група, привівши молодих на світ, віддаляється від них. Перша група символізує вчителів, які серед муравлиної праці віддаються вихованню і навчанню молоді. Друга група — це батьки, які, привівши на світ дітей, віддають їх під чужу опіку, не стараються про них. Під цим образком була цитата з Псальмів: „Іди туди до мурашок, ти лінивий, приглядайся їх способові і вчися".

Що спонукало Зальцмана написати цей твір? Всебічне зрозуміння засади, що „шкільні питання — це питання учителів". Цю засаду, здається, зрозумів Зальцман так, як мало хто. Думки Зальцмана, висловлені в цій книжечці, — це думки педагога-практика великої міри, думки, що спираються на довголітнім досвіді, а не на доктринерській теорії, спертій на теоретичних міркуваннях у чотирьох стінах, без практичної життєвої підстави. Та властивість підносить вартість твору та й є причиною того, що, не зважаючи на велику кількість книжок, яка на терені Німеччини появилася і появляється на ту саму тему, Ameisenbüchlein видають щораз новими накладами 1930 р., а потім 1935 р. в Welhagen Klassing-а з увагою, що цю книжечку доручають учителям усіх шкіл навіть сьогодні, хоч перше видання появилося 1806 р. Видно, що думки, висловлені Зальцманом — це своєрідне κτῆμα εἰς ἀεί (здобуток на все).

Читаючи цю книжечку, мусимо ствердити, що Зальцман зрозумів докладно принцип: „Schulfragen sind Lehrerfragen". Маємо багато книжок про виховання молоді, але праць про виховання керівників молоді в нас нема зовсім. Навіщо нам перші, якщо не маємо других? Що нам з теорії, якщо немає людей, які цю теорію можуть замінити в дію? З допомогою методи педагогічного обслідування школи вивчаємо роботу якоїсь школи. Аналіза даних обслідування кінчається тим, що виготовляємо монографію або статтю з узагальненими пропозиціями. Все це веде до дуже гарних теорій, але хто до них стосується в практиці? Замість думати про реалізування Правди, Добра, Краси, створюємо щораз нові теорії, які залишаються пустим звуком. В цьому випадку подібні ми до будівничих, що рисують на папері ідеальні пляни будівель, які залишаються рисунками і можуть придатись тільки до прикраси стін.

Гаслом учителя повинно бути на думку Зальцмана: „Причини хиб, прогріхів і проступків у дітей слід шукати в собі самому". З філософічної точки погляду є Зальцман у своїх твердженнях дитиною натуралізму. Подібні твердження висказав Руссо в творі „Еміль". Брехня дітей — це вина виховників. Подібну думку висказує Зальцман у своїх інших творах, напр.: „Krebsbüchlein": „Причини усіх хиб, прогріхів і проступків у дітей слід шукати здебільша у батька і матері, або водночас в обох. Це звучить твердо, а проте правдиве".

В творі: „Eltern und Erzieher": „Якщо ваші діти відзначаються прогріхами і хибами — то шукайте причини того не в них, а тільки у вас самих".

„Konrad Kiefer": „Так учаться ті батьки також все ліпше виховувати своїх дітей, які дуже скромно приймають добрі науки. а причини хиб, які перейняли діти, шукають у собі самих".

За вченням Зальцмана виховник повинен дбати про здоров'я своїх вихованців. Діти повинні щоденно, яка б не була погода, бути на свіжому повітр'ї. Нехай діти вживають багато руху і холодних купелів, нехай учаться плавати. Пожива молоді нехай буде проста і скромна. Але ви всі, що хочете бути виховниками, повинні почати те все від себе самих. Не уявляйте собі, що ваші вихованці радо

зноситимуть снігові і мороз, якщо ви, їх провідники, нарікаєте на непогоду, щоб тільки не брати участи в проході. Якщо ви, розпещені молоді люди не хочете вживати проходу підчас гострого повітр'я і винаходите різні вимівки, відкладаєте прохід, щоб залишитися в теплій кімнаті, то не думайте, щоб ваших завваг щодо гартування слухали ваші вихованці. Проста і скромна пожива найздоровіша для дітей, тому й виховники повинні до неї привикати. Учитель мусить виректися раз-на-все алькогольних напитків.

Основна мета праці вчителя — це всебічний розвиток дітей. Отже в навчанні мусить здійснюватися і завдання загального розумового і морального розвитку учнів, всебічний розвиток їх інтелектуальних здатностей, вольових якостей і тих властивостей характеру, які мають видати справді здорову під кожним поглядом людину. Широка загальна освіта служить надійним захистом проти однобічности розвитку, який неминуче формується при спеціяльній освіті.

Якщо вчитель хоче, щоб діти з замилуванням учились його предмету, мусить сам мати до нього замилування. Учитель повинен так говорити до учнів, щоб вони ні на хвилину не переставали вірити в його щирітсь. Молодь мусить мати глибоке переконання в тому, що те, що виховник говорить, він щиро полюбив і свято в те вірить. Учитель повинен завжди бути веселим, усміхненим філософом, яким був Демокрит; він повинен докладно засвоїти собі вміння розмовляти і поступати з учнями оглядно й економічно обходитися з часом, призначеним на науку, словом, поступати так, як хоче, щоб поступали його учні. З такої школи вийдуть учні озброєні потрібною підготовою до майбутньої діяльности.

Кінчу словами найбільшого ума середніх віків, Томи Аквінського, бо його думки і думки Зальцмана, дарма, що в інших напрямках помітно різняться, щодо ролі учня і вчителя зовсім збігаються. Ось слова Томи: „Наш учень стільки саме варта, що й ми самі, і що живіший гін, який ми їм дали, то далі вони зайдуть. Отже ми мусимо здійсняти однність життя та знання і повну ідеальність буття в нас самих, якщо ми хочемо вщепити їх в молодих людей. Якщо б у всіх наших професорів було живе почуття тієї звичаєвої, релігійної й наукової відповідальности, то завдання, для якого засновано школу, було б вповні розв'язане".

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ

В СПРАВІ ВИХОВАННЯ В БУРСАХ[1])

1. Помічення, пороблені у першій світовій війні, приневолили школу перевірити не тільки самі методи, але й мету своєї праці. До першої світової війни тільки західноевропейські держави живіше

---

[1]) Цей вийняток вибираємо із довшої статті автора під тим самим заголовком. — **Редакція.**

й основніше стежили за цією справою, після війни вся Европа взялася реалізувати основні реформи устрою, метод і мети навчання й виховання[2]). Відношення ж всього домашнього, шкільного й зашкільного виховання до навчання і мету виховання схарактеризував Фюрер Великонімеччини в своїй книжці „Mein Kampf". Прочитаймо тільки два вийнятки: „При тій свідомості (що розвиватись і рости може нація не деґенератів, а здорових тілом і духом) треба наставити всю виховну працю не на впомповування голого знання, а на плекання ядерного здорового тіла. В другу чергу приходить вишколення духових здібнощів, але й тут передусім розвиток характеру, особливо вирощування сильної волі, рішучости, радісної відповідальности, і тільки наостатку розвиток знання". (II 452)

„Подібно слід повести і виховання дівчат. І тут треба покласти головну вагу на фізичне виховання, а в другу чергу розвивати душевні і нарешті духові вартості".

Ці тези Фюрера наведено не тільки тому, що вони авторитетно насвітлюють чимало справ, порушених у нашій статті, а й тому, що Великонімеччина провела їх у чин і життя.

2. Дім, хоч би ідеальний, при своїх виховних засобах (любов, правда — довір'я, вплив — послух), розвиваючи одну цінну групу прикмет, з уваги на своє завдання і мету, не має спромоги підготовити, а тим більш впровадити дитину в ширші форми суспільного життя при сучасних уже дуже ускладнених суспільних, політичних, економічних і культурних умовинах і взаєминах, повних суперечок та колізій. Навчаючи дитину чеснот, заправляючи її до праці, повинен був дім покласти підвалини під характер дитини. Коли це ліпше чи гірше вже зробив, тоді віддає дітей на виховання чужим: школі, а найчастіше ще й домашньому наглядові. Якщо цим домашнім наглядом є добра бурса, вона виховує краще, ніж „приватки", тобто приватні „станції" (кватири), бо вміло, фахово і професійно.

3. Деякі педагоги розрізняють двоякі виховні засоби: запобіжні й освідомно вишкільні. Перші захищають молодь перед від'ємними впливами, другі розвивають духові сили, прикмети і призвичаєння. Цими другими займається наша стаття.

4. Коли йде про методи й підходи, бурса повинна — наскільки лише можна — наблизитись до родинного життя, користуючись тими самими моральними засобами, до яких діти привикли дома: любов, правда, перші основи і початки праці (точка 2).

Не повинен повнити служби виховника той, в чийому серці не тліє любов до дітвори: вона ж має заступити матерню любов і бути джерелом та реґулятором наших метод і самої виховної праці.

Друга основа взаємин виховника і вихованців — це правда, правдомовність та щирість. Вони створюють атмосферу обопільного, повного довір'я, без якого мусіла б розпастися всяка спільнота, не тільки бурса.

---

[2]) Коротку характеристику цих заходів у школі найде читач у брошурі Д. Лукіяновича „За нову школу", Львів 1932.

В обсяг щирости треба втягати й ділянку світогляду і суспільно-політичних ідеалів, чи то продовжуючи, чи доповнюючи або справляючи працю дому. Доростаючи, діти серед натуги думок і емоцій формують свій світогляд, виробляють чи прихиляються до політично-національних ідей. Поневолення Польщею витворювало атмосферу нещирої льояльности, недовір'я й обережности, а декого спонукувало до конспірації. Залишки такої атмосфери ускладнюють чесноту правдомовности, щирости. Проте виховникам не можна відставати і залишити дітей самих, треба вглиблюватися у їх інтелектуальні та моральні питання, не легковажачи їх поривів, ідеалів, змагань, бо треба ж охороняти молодь від помилок і шкоди. Нам не вільно втрачати пошани для нас самих, якщо ми репрезентуємо та заступаємо гарні традиції і гарні ідеали майбутнього.

5. Великий мислитель і філософ Фіхте (Reden an die deutsche Nation), що підняв Німеччину з упадку після Наполеонської доби, уважав педагогічну працю за засіб до того, щоб виробити у вихованців державно-громадські і релігійні почування. Наші виховники не забувають, що треба привчати молоді покоління до умов політичного життя і зробити їх здібними, щоб піднялися всіх зусиль для майбутнього Батьківщини. Від молодих літ розбуджуймо громадського духа, щоб молодь виробила собі психологічну синтезу елементів індивідуального з суспільним.

Сьогодні у всіх народів провідною думкою виховної праці є національна ідея, яка велить працювати для добра власного народу з думкою служби і посвяти для великої ідеї в користь людства; це — історична місія народу, напр., у козацтва, тобто тогочасної України, боротьба з ордами за Христову віру.

Виховник повинен видобути із своїх вихованців усі можливі цінноці: фізичні, душевні й інтелектуальні. він учить їх не для школи а для ж и т т я, тому заправить їх до життєвої боротьби. До тієї мети змагаючи, він наполягає на тіловиховні справи, розвиває інтелект, розбуджує і скріплює почування та сферу волі, щоб вихованець став характерною і сильною індивідуальністю, здисциплінованим працівником спільноти (див. точка 20).

6. Денний порядок зайнять треба бурсам сперти на таборових правильниках, зачинати й кінчати день збіркою, молитвою, руханкою; вранці і ввечері перед сном мають вихованці прополоскати легені повітр'ям, кімнати провітрити; до школи й зо школи молодь іде трійками, чи двійками, бадьоро співаючи. Бурса використовує клаптик землі під голим небом і там каже дітям учитися. Наймає грище (коли не має свого), щоб вихованці вправляли спорт — in corpore sano mens sana! Тут місце і на цитату з книжки „Mein Kampf": „Осібняк менше вченний, але тілесно здоровий, з добрим і сильним характером, сповнений радісною рішучістю і силою волі, має більшу вартість ніж премудрий хирляк" (том II стор. 541).

Римську тезу „в здоровому тілі здорова душа" пригадав Европі тільки XIX вік. Один тодішній педагог дозволив собі навіть на осьякий парадокс: „Першою умовою успіху в світі — бути здоровою

твариною, для народу треба передусім, щоб він складався із здорових тварин". Очевидно, що парадокс, а довоєнна педагогія признавала, що фізична конструкція людини — це підложжя для духової праці і розвою — і хто гартує духа, повинен почати від фізичного гарту. При послабленій фізичній тугості народу слабне й духова тугість, не вибиваються таланти. Не сумніваймося: наша деяка духова кволість і недостача сильних характерів має два джерела: поруч польської політичної неволі — занедбану культуру тіла. Не треба може аж додавати, що з другого боку в однобічній перебільшеній дбайливості про фізичний розвій таїться небезпека для характеру і духового розвитку. Не вільно розвивати одну психічну сферу, занедбуючи інші; навпаки, треба змагати до гармонійного духового розвою.

7. Досить далеко нашій психічній структурі до такої гармонії. Наша психіка пронизана чутливістю, і то імпульсивною, незрівноваженою рефлексіями. У нас часто спори за форму (правопис, абетка, обрядові спори 1850-их рр.) при меншій увазі та слабшому поглибленні сутнього боку справи й реальної користи; ми вміємо вмерти за батьківщину, не все вміємо витривало працювати для неї.

Треба переконувати молодь, що наше краще здобудуть буденним і витривалим трудом тверезо і реально думаючі працівники. Розумною методою треба теж зміцнювати нервову систему молоді, щоб хоронити її від песимізму, спричиненого нашою історією і пасивною волею, квієтизмом. Треба пригадувати молоді лицарство наших князів та княжих дружин і геройства козацтва, нехай вона набере віри у власні сили.

8. У вихованні слід признати першорядну вагу інтелектуальній праці не для самого тільки інтелекту, але й для вирощення сильної волі (головно при систематичних вправах). Один з найбільших педагогів Ів. Фр. Гербарт заризикував навіть тезу: „Не можу уявити собі виховання без навчання". Очевидно, найбільша енергія не має ваги, якщо не осяяна вона великою думкою.

9. Розвій інтелектульних сил не можливий без рівномірного досконалення почувань. Почування очолює духові процеси, бо ідея і воля як такі уявляють собою силу, але тільки в об'єднанню з почуванням виявляється їх повна вартість. Тому хай виховникові лежить на серці висока культура почувань його вихованців, почувань, що спонукували б людину зробитися суспільно корисною.

10. Особистий, чи матеріяльний, чи моральний інтерес — це рушійна сила діяння у людей, проте еґоїзм, не гамований альтруїзмом, розсадив би суспільне життя. На щастя поселився в людській душі і другий елемент, що спонукує людину до посвяти особистого інтересу для добра ближнього, або й ідеї. На ньому заснував Христос свою науку; філософ Конт назвав це почування альтруїзмом. Треба узгіднити власний інтерес з почуттям загального добра і здібністю посвяти для нього. Виховник візьме в основу своїх завдань, мети і праці розвій альтруїстичних почувань у вихованців, особисті ж їх почування нагинатиме до виховних цілей. Найшлись учені, що знання ставили вище ніж етику, проте для нас моральне досконa-

лення займе начальне місце у виховній праці: правда, краса, любов громадського добра. Адже й знання розвивається завдяки моральним спонукам шукати правди, часто з посвятою власних інтересів. Знання має вартість залежну від того, як покористуватися ним, етика — абсолютну.

11. Альтруїзм і етику зміцнюють та дають для них тривку підставу релігійні почування, які школа і виховні доми культивують традиційно, признаючи їх вагу у кожному, отож і в національному вихованні. Бурси співпрацюють в тому напрямі відповідно до потреб та своєї спромоги.

12. Джерелом громадянських почувань є симпатія, її ступінь залежить від ясности і ширини думок у людини. Із симпатії зроджуються: зичливість, учинність, милосердя. Цими гарними почуваннями треба опікуватися. Об'єднаних спільними інтересами зв'язує солідарність, особливу зичливість і повне довір'я до симпатичної, вибраної особи називаємо приязню, співробітники одного звання (колись учні тієї самої школи) — це товариші. Приязнь і товариську солідарність треба цінити, але тільки тоді, коли вони сперті на моральних основах і на це вихованцям треба звертати увагу; усі ж відмічені тут почування мають для виховника вартість як виховний засіб.

13. Не менше уваги, ніж альтруїстичним почуванням, присвятить виховник теж особистим почуванням, бо ось, амбіція, тобто посилена власна любов має побажаний вплив на цілість психічного життя, підносить інші почування, зміцнює волю і побуджує до ініціятиви, енергії, діяння. Аби тільки на етичному ґрунті вона розвивалась. Тоді вона збільшує і моральну вартість самої людини.

Власна любов, амбіція — дуже вразливі інструменти, тому виховники повинні виявляти пошану для особистої гідности і чести, в ніякому випадку не нарушити амбіції вихованця, бо це може стати початком необчисленої шкоди. Не треба окремо казати, що власна любов і самолюбство — не те саме, але треба пригадати, щоб виховник повторюваним доріканням не притуплював амбіції, навпаки, він повинен розбуджувати її, а критикувати помірковано, оглядно, не часто.

14. Дуже цінна прикмета характеру — це відвага, найгірший дорадник людини — жах. Відвага людини бадьорить її несміливих, заспокоює нервових товаришів. Відважний, довіряючи власним силам, вірить у перемогу над усіма труднощами, його життєздатність імпонує оточенню. На жаль, дуже часто зустрічаємо дітей, що їх від колиски лякали видуманими страхіттями, згодом кимось, хто сильніший; учили тільки покори. Від сильного афекту інтеліґенція слабне, від постійного переляку тратиться пам'ять, схильні до боязливости й боягузи не виробляють собі власних поглядів на справи, їм вигідніше переймати чужі думки, бо в себе не вірять, а шукають опори у того, кого вважають за сильного. Виховання треба вести в дусі самостійної оцінки сміливих виступів, свобідної, але чемної поведінки, особистої відваги, довір'я до власних сил, але жі відповідальности за свої учинки. Самозро-

зумілої у вільної людини відповідальности не зустрічаємо у раба.

Відповідальність зв'язана з чесністю й амбіцією. Сміливість розбуджуємо іграми, забавами, фізичними вправами, прогулянками, спортом, змаганнями, закладами (Wetteifer); несміливих вихованців треба наближати до смільчаків, уживати навіть суґестії.

15. Хто хоче вийти переможцем із загальної боротьби за буття — усе одно: чи одиниця, чи нація — мусить виробити собі сильну, незломну волю, здобутись на енергійне діяння, на витривалість зусиль та змагань. Ланцюг цих трьох рішальних чинників починається від в о л і. Раніше обмежувала педагогія свої завдання до освіти, згодом (Руссо) поширила їх на почування, тепер спрямовує зусилля, щоб виробляти у вихованця суспільно пристосовану, сильну волю. Хто змагає до вироблення сильної волі, повинен опанувати дві її стадії: обміркування і рішення; третя стадія (виконання) на цьому місці не входить в рахунок. Найважніший момент, рішення, залежить від мотивів; перемагає сильніший з них, тобто зв'язаний із палкішим почуванням. Тому розбуджування альтруїстичних почувань таке важне для вироблення суспільно пристосованої волі, що велить нам працювати згідно з користю загалу.

Працюючи над зміцненням волі, з погляду психології користуємося засобами, які виробляють корисні спонуки, і такими, що паралізують шкідливі спонуки.

Починаємо від звичайного повторювання тих самих чинностей, по змозі в ту саму пору; коли ж долучимо ще й свідомість мети — користь тим більша. Начальне місце серед таких вправ займає руханка і всякі фізичні рухи тіла, потім фізична праця, слєйд, вишивки, гапти і т. ін. Тут тіло послушне духові.

Інтелектуальна праця теж може зміцнювати волю, коли виконуємо її правильно, докладно, систематично й освідомлюємо собі мету праці: не саме знання, а й сила волі. В першу чергу мають на увазі педагоги самостійні зусилля; репродукція має куди меншу вартість. Педагоги навіть визначають чергу шкільних занять і предметів: формальні науки (математика, природознавство), бо вони намагаються в поставлені форми вмістити матеріяльні прояви. Деяку вагу має вправа в рецитації, рисунки, краснопис.

Поруч цих зусиль над додатніми імпульсами йдуть зусилля, щоб панувати над собою, тобто підчиняти імпульси під контролю вищих сил духа. Хто не здобудеться на таку боротьбу, марнується, не зважаючи на талант. Історія подає такі від'ємні приклади, починаючи Темістоклем. Деякі педагоги подають забаги, яких треба відмовляти собі, інші автори (Пайот) дораджують аскетичні вправи, ще інші радять опановувати сміх, балакучість, гнів, жах, сонність, нахил до обжирства; дораджують теж педантичну чистоту тіла, одежі, домівки, хоч те не належить уже до заходів над позитивними спонуками. Виховуючи себе самого в дрібних справах, — як підкреслює сучасна педагогія — створюємо напрямні нашої духової істоти. Той має характер, хто керується внутрішніми переконаннями, а не зовнішнім натиском або випадком.

На духову працю над спонуками, тобто на вироблення волі, виховники повинні покласти найбільшу вагу, бо зусилля над позитивними спонуками і над силою опору проти забаґів складаються на характер людини. Виявляється ж характер засвоєною схильністю діяти в означений спосіб, реаґуючи на ідею, яка нас опанує. Виявляється характер і засвоєною схильністю стримувати себе від діяння, коли заволодіє нами інша ідея.

16. Якщо б хтось запитав, — каже Кершенштайнер, — куди спрямувати молодого громадянина для освіти й виховання, одна на це відповідь: „До праці!" Тома Карляйль (Carlyle) каже про працю, що вона широка, як земля, верхом сягає до неба. Це значить, що все, на що не глянеш оком, усе — вислід людської праці. Така висока оцінка, такий ентузіязм для праці як виховного засобу, тобто зміцнення волі і вироблення характеру. В праці є щось божественне — каже Карляйль — вона — остаточна евангелія для цього світу.

Вже батьки повинні були навчити дитину, що праця — це підложжя родинного життя і буття. Але наша більшість не розуміє ваги праці взагалі і зокрема у вихованні, дарма, що вже Арістотель навчає, як вона виробляє характер людини. Наше село розумує: працює і горює — хлоп, дармує і раює — пан. Дитину проводять батьки у світ словами: „Вчися, будеш паном". Селянин інколи не цінить іншої праці, тільки фізичну, а дехто працю тільки коло ріллі. Такий погляд коріниться в минулому. Старинний громадянин займався політикою й управою держави, залишаючи господарську і домашню працю хмарам невільників. У середньовіччі поділ на суспільні кляси і зв'язані з цим поділом ступені прав понизив фізичну працю і працівників. Капіталізм із нерозлучним визиском робочої сили спер панування на інших основах, але теж панує і тому працюючим, а водночас визискуваним працівникам так важко увірити в гимни та поезію праці. Теорія одне, а сувора дійсність — інше. Проте філософи і педагоги мають рацію, бо праця — це двигун поступу і становище людини в суспільності та світі — це становище працівника: наша праця визначає нам його. Треба вміти вибороти собі те становище і право, на яке заслугуємо нашою працею. — Саме виховання повинно б влегшити нам у майбутньому цю боротьбу. Але передовсім воно повинно навчити розуміти вагу праці, навчити працювати, загріти й надхнути любов'ю до праці.

Для поетів праця, робота, труд — це синоніми, але ж економія розмежовує ці поняття: труд — примусовий (навіть у вола, коня, не тільки у невольника), робота — бездушна, праця — надхнена ідеями, свідома мети. Тільки ця остання, тобто праця в правдивому розумінні, має розвоєву вартість і тільки її мають на думці педагоги. Вона має бути не самим засобом у боротьбі за буття, але її треба повернути на службу громаді й суспільності. Так підготовляємо вихованця до суспільної праці, бо ні вдома, ні в бурсі не може він безпосередньо працювати для суспільности. Проте вдома хай діти по змозі сил причиняються до господарських добутків, щоб не тільки батько-мати заробляли на прожиток. У бурсі теж знайдеться відповідна нагода (праця коло домівки, інвентаря, участь

в адміністрації, постачанні), але це не розривка, а підготування до майбутньої суспільної праці. Адже мета виховання — випустити в світ людей не тільки з громадянськми поглядами, але таких, що вміють і хочуть по-громадянськи працювати.

Виховну вартість має тільки системтична, плянова, доцільна і точна праця. Докладна і стисла праця виробляє людину в напрямі внутрішньої дисципліни, неточна, поверховна і недокладна праця — це деструктивний чинник.

Треба довести до того, щоб праця випливала з потреб духа дітей, щоб вони мали замилування до неї. Треба вчити дітей найліпших метод праці з уваги на час, спосіб і доцільність, треба зорганізувати товариську допомогу в науці. Дуже добре надається до того школа праці. У західній Европі позаводили такі школи з варстатами, хемічними та біологічними робітнями, пральнями та кухнями, із заняттями в акваріях, тераріях, оранжеріях. Всі ці заняття мають доповнити та поправити давню, виключно книжкову школу. Велике добро зробить бурса, коли поставить хоч один-два варстати. На пекучу потребу ця справа виростає, коли школа не має змоги зробити цього. Легше питання з жіночими роботами, бо і так дівчата присвячують їм багато вільного часу, тільки що без системи. Тому, що ручні роботи загострюють спостережливість, почин, увагу і інтеліґенцію, на думку деяких учених (Д-р А. Пабет: Практичне виховання) — у скандинавських краях, головно у Швеції, приватна ініціятива покрила край сіткою робітень для дітей (Arbetstugor för barn).

17. Виробляючи у дітей характер моральними засобами, виховник, продовжуючи працю дому, повинен побільшати скарб чеснот у своїх вихованців. Не спускаючи з ока чеснот щоденного життя, доцільно зміцнюючи у них т. зв. школярські чесноти, привчаємо дітей до скромности й ощадности, а, підсилюючи їх замилування до ладу й порядку, заповнимо частину естетичної ділянки у виховній праці. Меблі й усе мешкальне устаткування віддамо дітям на часову власність, хай вони дбають про них, як за своє, хай самі обслуговують себе і помешкання, залишаючи домашній службі тільки необхідне піклування, так, щоб діти не вважали себе за гостей у платному готелі. Виробився у нас не в одній родині особливий звичай, що дитина, ходячи до школи, вже за ввесь час науки відчуває себе і байдужою до турбот домашніх, і такою, що стоїть понад домом та родиною, сепарує себе від родинних і домашніх зацікавлень, дозволяє, щоб рідні, а навіть батьки, обслуговували її. З цього ніби дрібного факту виростають великі шкоди; — моральні: бо дитина вчиться еґоїзму, не доцінює чорноробів, хоч би це були її найближчі; практичні: виростає на білоручку, затрачує зв'язок із реальним, практичним життям. Адольф Гітлер серед своїх постулятів до виховання підкреслює такі три чесноти: вірність, жертвенність, мовчазливітсь (том II, ст. 462). Для нас треба б з найбільшим натиском повторити точність і відповідальність.

18. Очевидячки, бурса не знехтує виховних засобів, випробуваних зашкільною освітою, як: читальня, преса, журнали, добірні

бібліотеки, доповіді, гутірки, дискусійні вечорі, хор, імпрези, театр, каси. Театр, найзрозуміліше плястичне наслідування дійсности, має свою історію ще від старинної Греції (Перікль), має великий моральний, естетичний, інтелектуальний вплив, а зокрема є школою мови (Bühnensprache). Із фільмів у кінотеатрах треба обережно користати, після кожної відвіданої вистави слід провести гутірку з вихованцями.

19. Коли питання про організацію виховної праці у бурсі, треба дати першенство самоуправі вихованців. Ця система увінчалась найкращими успіхами в Америці, а прийнялася з відповідними змінами в багатьох европейських краях.

20. Опис праці у бурсі треба закінчити ще одною вимогою. Жити не значить логічно, правильно думати та ще виголошувати переконливі проповіді, бо життя — це творча праця, це громадська співпраця і боротьба за умовини такої праці, за розвій, за добро громади, в тому й одиниць, за найвище право нації. Тимто виховання повинно підготовити до життєвої боротьби, повинно вихованця так вишколити, щоб він інтелектуальну і життєву сферу переміняв у діяння (т. 6). До того ж пора покинути підложжя спізненого романтизму, підложжя мрій, туги, надій на месію, а вчити дітей практичної мудрости.

Пестальоцці прирівняв тодішніх школярів до гусей, яким подають готову поживу, і тому вони втратили змогу літати. — Наші ж школи й бурси намагатимуться приготовити молодь так, щоб вона в житті піднялася в гору сміливим орлиним льотом.

Криниця, в березні 1943.

ПЕТРО БУДЗ

ЯК ВИРОБИТИ ДИСЦИПЛІНУ У ШКОЛІ?

Вироблення у вихованків усебічних прикмет характеру, що мали б керувати їх волею й усіма їх поступками як у особистому, так і громадському житті — це головне завдання виховання людини. Одна з найцінніших прикмет характеру — це дисципліна. На ній спирається усе життєве діяння вихованої людини. Й тому саме на дисципліну у вихованні молоді звертали велику увагу всі народи від найдавніших часів. Висловом значення дисципліни в житті збірноти є стара приповідка: „Поки навчишся наказувати, мусиш наперед уміти слухати"

І справді, хто не вправився замолоду слухняно повинуватися наказам, хто не навчився признавати поза собою ніякого авторитету, хто не зрозумів тієї великої правди, що людина, як громадська істота, мусить у спільноті й для спільноти жити, той поставить себе поза дужки збірноти, піде в розріз із наказами духа часу та з конечними вимогами добра й інтересів власного народу, стане неґативною одиницею й не зможе нічого позитивного докинути до будови

громадського життя. Справа громадської дисципліни набирає першорядного значення особливо для нас, зокрема в теперішніх історично-переломових часах. Вистане переглянути нашу теперішню пресу. Скільки там нарікань на відсутність громадського здисциплінування, скільки закликів до згоди, єдности та підпорядкування власних амбіцій загальній справі.

Ми жили серед нерадісних умовин і шукали, кожний на власну руку, розв'язки тяжкого положення. З того приводу ширилось у нас партійництво, а слідом за ним ішло роз'єднання. Це дуже непотішальне й небезпечне явище, що може важко відбиватись на нашій майбутності. Тому в першу чергу ми, вчителі й виховники молодого покоління, повинні вважати за свій головний обов'язок виховати якслід нового, здисциплінованого громадянина, що зумів би підкорити власну волю й особистий інтерес загальній національній справі та стати в рядах здисциплінованих творців майбутньої долі нашого народу. Бо коли ми вже в школі виховаємо слухняні одиниці, коли вже в шкільних установах заставимо учнів здисципліновано поводитися в інтересі їх власної збірноти, то тим самим підготовимо корисних громадян.

Дисципліна — це кожночасна готовість підкорити власну волю авторитетові. Шкільна дисципліна зокрема — це готовість учнів виконати всі вимоги шкільних правил й усі запорядження вчителя. У виховному розумінні дисципліна може бути зверхня і внутрішня. Зверхня дисципліна — це вияв беззастережного й відрухового виконання закликів і наказів. У шкільному житті застосовуємо зверхню дисципліну як засіб удержати лад і порядок та спонукати до сукуплення уваги. Вчитель послуговується нею головно підчас збірних чинностей учнів, що вимагають збірного скупчення уваги й ритмічного виконання наказаної праці. В першому випадку діє заклик, а в другому наказ. Заклик і наказ — це найкоротші форми доручень, що — виголошені відповідною модуляцією голосу — не дають учням ані хвилини часу призадуматися над потребою чи причиною даного доручення і спонукують їх беззастережно й безкритично виконати його моментально. Така слухняність зводиться в висліді до формальности й звичайного послуху.

Вчительська практика показує, що зверхня дисципліна конечна в шкільному житті, але було б хибою обмежитися в школі лише до неї. Мета школи — виховати повновартну людину, свідому своїх особистих, громадянських, суспільних, державних і загальнолюдських завдань. Школа має поставити перед учнями високі ідеали добра, краси й загальнолюдської моралі, має виробити в учнів замилування до праці, обов'язковість, совісність, альтруїзм, громадський і суспільний змисл, культурність і взагалі всі прикмети повної, характерної, життєздатної, творчої людини. Тому мусить теж школа виробити в учнів почуття особистої, громадянської й національної чести, щоб кожний із них міг сам собі кожночасно з'ясувати, що гідне, а що негідне, та щоб кожний із них зумів перед кожним своїм учинком призадуматися над потребою й доцільністю та способами свого поступування. Коротко: школа має виробити в учнів

свідомість відповідальности за їх учинки й поступки та самокритицизм і критицизм у оцінці поведінки товаришів. У так підготованої до життя людини будуть усі спонуки виконання доручень виходити завжди від неї самої через свідоме продумання раціональности, потреби, користи й доцільного даного виконання або поступку. Ось і внутрішня дисципліна.

Внутрішня, тобто свідома дисципліна в житті людини дуже важна. Вона необхідна в школі, сім'ї, суспільності, в громадському, державному й національному житті. Коли призадумаємося над структурою світу, бачимо, що кожна людина, на кожному суспільному щаблі, має над собою авторитет, якому мусить підкорятися. Авторитетом є всяка влада, авторитетом є закони, авторитетом є сім'я, збірнота, батьківщина й нація. Крім цього кожна людина має свій власний, внутрішній авторитет, що на нього складаються прикмети характеру, переконання, досвід, культура, мораль, виховання, а навіть звички. Голос совісти — це теж особистий авторитет. Як часто доводиться чути й говорити про внутрішній наказ, про внутрішню конечність, що наказує людині вибрати такий або інший спосіб діяння. Дозріла людина керується якраз найчастіше своїм власним, спертим на досвіді, внутрішнім авторитетом, який уміє проаналізувати кожну справу з усіма її додатніми й від'ємними сторонами та який стає керманичем людської волі. В процесі виховання не виступає окремо зверхня, а окремо внутрішня дисципліна. Вони зливаються в одне річище й діють одночасно, як один чинник, що формує молоду людину.

Дисципліна — нерозлучна з розумовою аналізою і тому треба її змалку виробляти вихованням. Школа як головна й основна установа має тут велике й вдячне поле до праці. Вчитель-виховник, що зуміє виробити в учнів дисципліну, бачить висліди своєї праці в короткому часі. Учні поправно поводяться в школі й поза школою, є точні й совісні, додержують порядку, виконуючи завдані чинності, цікавляться наукою і виявляють активність підчас шкільних годин. Зростає теж в очах учнів вплив і авторитет учителя й школи. Затіснюється товариський зв'язок між учнями, будиться серед них шляхетна солідарність і емуляція, а ціле життя в клясовій збірноті нагадує життя в гідній і свідомій своїх завдань сім'ї. Здисциплінованість учнів дає згодом змогу розвивати в них громадянські й суспільні чесноти. Вона стає основою, на якій творяться шкільні й клясові гуртки. Учитель, що якслід виробив дисципліну своєї кляси, бачить, як клясова збірнота усамостійнюється і як у ній зростає ініціятивність. Тоді вчитель має виховну працю дуже влегшену. Сам неначе усувається в тінь, керуючи непомітно всіма починами своїх вихованців.

Різними засобами виробляємо в учнів дисципліну.

Перший і — на мою думку — найважніший чинник як засіб у тому напрямі — це особовість учителя-виховника. Непохитність характеру, точність і обов'язковість, повага і ввічливість, доброзичливість та заінтересування учнем, справедливість і вирозумілість — ось прикмети особовости вчителя, що зближують учнів до

нього й виробляють у них повагу й прив'язання до вчителя, а в висліді й послух для нього. Учні є дуже справедливі і влучні в оцінці своїх учителів. Вони вмить підхоплюють слабі сторони своїх виховників і тому вчитель мусить бути завсіди, як у школі, так і поза нею, неначе вояк на стійці, бо учні стежать за його поведінкою й поступками не лише в школі, але й поза школою. Як, наприклад, авторитетом може стати вчитель для учнів, якщо вони бачили його нетверезим? Яку пошану можуть мати учні для вчителя, що в приступі сердитости кричить на них, прозиває їх поганими словами, або тілесно карає? Як будуть відноситися учні до вчителя, який з ніким не жиє в згоді? Вплив учителя на учнів може бути лише тоді корисний і успішний, коли вчитель імпонує учням не тільки своїм знанням, але й характером та тактом. І не зі страху перед учителем, але з повного признання й пошани для авторитету його особовости має випливати учнівська слухняність. Вербалізм як виховна метода з боку маловартого виховника може лише принести шкоду учням. Бо й яку вартість можуть мати гарні слова, високоморальні повчення, гуманні заклики, коли учні бачать діяметральну розбіжність поміж словами й поступками самого вчителя-виховника? Вчитель-виховник повинен бути для учнів найдосконалішим зразком під кожним поглядом. Він має бути для учнів учителем, опікуном і батьком, справедливим суддею, вимагальним і здисциплінованим громадянином. Його пильність, совісність і точність у сповнюванні вчительських обов'язків мають стати для учнів гідним наслідування авторитетним прикладом. За тим прикладом будуть учні намагатися виробити в собі аналогічні прикмети, що згодом стануть основою їхнього характеру й особовости.

Другий засіб вироблення дисципліни в учнів — це підготова вчителя до вибраного звання, тобто опанування речевого навчального матеріялу, метод навчання й виховання та знання психіки шкільної дитини. Учні вже від першої появи вчителя в клясі пильно йому приглядаються. Обсервують його зверхній вигляд, його обличчя й погляд, щоб вичитати з очей, хто і який він? Вони хотять пізнати вже відразу, чи новий вчитель суворий, чи лагідний, рішучий, чи може м'який або непорадний. Їх увага й спостерегливітсь нічого не помине. Вони стежать за кожним рухом учителя, вслухуються в інтонацію його голосу та схоплюють кожне його слово. З черги — в старших звичайно клясах — тут і там починають деякі учні порозумíватися вже з собою, щось шепочуть, пробують навіть виломитися з лекційної дисципліни, або кинути якийсь дотеп, а все те роблять, щоб викликати реакцію вчителя, щоб його негайно, як то кажуть, „розкусити". Й горе тому вчителеві, що йому не вдасться найти відповідного підходу до учнів уже при цій першій зустрічі з ними, бо перше враження звичайно найсильніше. Воно відрухово родить відповідне наставлення учнів до вчителя, яке залишається назавжди. Тому вчитель мусить на першій уже лекції заімпонувати учням в клясі під кожним поглядом. Мусить він бути на ту першу лекцію всебічно добре підготований, як під матеріяльним, так під методичним поглядом, мусить намагатися подати учням научний

матеріял якнайприступніше та найінтересніше. Бо коли вчитель поведе лекцію самопевно, жваво й цікаво, а при тому приступно, то візьме учнів за серце відразу з місця, відверне їх увагу від своєї особи в користь предмету, а тимсамим здобуде для себе таке наставлення, яке учні повинні для вчителя мати. Цілковите заінтересування учнів лекцією спонукує їх до уваги й до гуртової дисципліни.

Та чи вчитель повинен лише до своєї першої лекції в даній клясі підготовитися? Чи вистане йому тільки при першій зустрічі з учнями заімпонувати їм? Ні! Вчитель мусить бути послідовний, бо це теж приклад для учнів, а до того вчитель не сміє розчаровувати учнів, не сміє в їх молоді душі защіплювати зневіру. Тому вчитель мусить послідовно кожну свою чергову лекцію, аж до останньої, вести так, як і першу.

Одначе й найліпше ведення лекції не завжди захопить у клясі всіх учнів без вийнятку. Бувають учні спосібні й неспосібні, спокійні й рухливі та розтріпані, активні й байдужі та нездарні, пильні й ліниві, обов'язкові й необов'язкові тощо. Буває й так, що більшість учнів в клясі є однакового типу і надає обличчя цілій клясі; тоді кажемо, що дана кляса спокійна, або рухлива, активна, або лінива і т. д. У клясі можуть бути різні типи учнів і тому бувають різні причини захитання дисципліни. Причиною цього в клясі може бути навіть затихе, або заголосне говорення вчителя, втома учнів, відрухи розсіяних, або сонність лінивих учнів тощо. Щоб привернути дисципліну, треба усунути причину її захитання. Нераз вистане притишити голос, нераз треба перервати лекцію в відповідному моменті якимсь іншим коротким заняттям, то знову зосередити погляд на нездисциплінованій одиниці. На деяких учнів діє похвала, заохота або підбадьорення; а інших треба напімнути чи завстидати. Шкільне життя таке багате й різноманітне, що воно само дає вчителеві нагоду пізнати причини нездисциплінованости й підшукати та кожночасно застосувати відповідну методу, щоб її привернути. Дати універсальну рецепту на якібудь виховні методи, а зокрема на вироблення дисципліни в школі, тяжко. В цілій природі немає двох однакових одиниць, нема й двох однакових людей на світі. Тому й методи виховання мусимо індивідуалізувати. Безперечно, що в шкільному, гуртовому житті індивідуалізування метод досить тяжке, та все-таки учитель обов'язаний пізнати психіку кожного учня зокрема й покористуватися супроти кожного з них своєрідною методою. Вчитель, що пізнав психіку своїх учнів, знає їх добрі й злі сторони, а тому йому легко вжити конечних заходів в кожному потрібному випадку.

Та найбільше цінного й сутовиховного матеріялу для вироблення свідомої дисципліни дає шкільна й домашня лектура. В ній зустрічається учень із ясними й темними характерами як додатніми й від'ємними прикладами людської поведінки. Учні, читаючи й обговорюючи під умілим проводом учителя призначену лектуру, глибоко переживають наведені в ній ситуації, проймаються ними, виідеалізовують собі героя, обіцюють собі в душі ціле життя його наслідувати і таким чином формують власну особовість. Якраз цей

цінний матеріял, що його дає для вироблення дисципліни лектура, вимагає від учителя солідної й докладної підготови та продумання лекції, що має стати для учнів не лекцією, а переживанням.

Не менше цінним матеріялом до вироблення свідомої дисципліни є теж гутірки й дискусії, ведені з учнями на основі подій щоденного шкільного життя. Такі гутірки слід так вести, щоб учні дану шкільну подію всебічно розглянули й щоб самі прийшли до переконання, що причини хиб, недоліків і невдач лежать якраз у нездисциплінованості, а здисципліноване виповнення доручень приносить користь і добро для одиниць та клясової, чи шкільної збірноти. Таким чином ступнево виробляється в учнів переконання, що доручення вчителя завжди обосновані та що обов'язок і конечність для учнів — виконувати його запорядження. Водночас росте в очах учнів авторитет учителя і більшає його вплив.

Але не тільки авторитетові вчителя мають підкорятися учні. Кляса й школа уявляє собою малу суспільність, збірноту. Старші учні радо засновують самоврядні клітини й тим чином підготовляються до громадянського життя. Клясова самоуправа — це один із засобів, що виробляють в учнів особисті й громадянські чесноти, а спирається вона саме на широкозакроєній дисципліні, на гуртовому здисциплінуванні учнівської збірноти. Здебільша там, де в клясі є самоуправа, виховна праця вчителя куди легша. Та щоб увести в клясі самоуправу, мусять мати учні вже перед тим вироблену свідому дисципліну. І тому в народній школі, де вік дітвори сягає від 7. до 14. року життя, не можна вводити клясових самоуправ у повному значенні того слова. Клясові самоуправи можна вводити з успіхом щойно в середній школі, де учні дуже радо організують теж різні самостійні гуртки, як наукові, літературні, аматорські, музичні, спортові й забавові. Такі гуртки можна теж із добрим успіхом вести й у народній школі, але під виключною управою вчителя. Це дає підготову до дальшого розвою громадянських чеснот. Зате в напрямі вироблення свідомої дисципліни в громадянському розумінні може вчитель у народній школі, замість клясових самоуправ, послуговуватись відповідною методою, яка дає нераз задовільні висліди, а саме: може доручувати учням дижури перед наукою й підчас перерв, на прогулянках і шкільних святах, може приділити учням виконати деякі функції в клясі, як напр., вдержувати порядок, розділювати зшитки співучням, а в вищих клясах вести клясову бібліотеку тощо. Розуміється, що тих функцій учні самі собі не визначують і самостійно їх не виконують, а діють лише як помічники вчителя. Учні звичайно намагаються виконати доручені їм чинності якслід, бо приймають їх як відзначення і вважають це за справу своєї амбіції. В них будиться тоді віра у власні сили, почування особистого авторитету, пошана для дорученої їм місії, що може нераз вплинути корисно на їх життєву поведінку. До таких чинностей добре вибирати теж найменше здисциплінованих учнів, але вибір мусить спертися на докладній аналізі характеру і вдачі учня, а саме виконування дорученої місії мусить бути під постійним доглядом учителя.

Не можна тут поминути ще одного дуже важного, але звичайно

занедбуваного засобу, що дуже помагає виробляти учнівську дисципліну, а це співпраці з домом. Годі заперечити, що контакт учителя з батьками роз'яснює дуже часто неодну проблему в ділянці шкільного виховання. Не пізнавши докладно життєвих умовин учнів вдома, вчитель не зможе розгадати якслід їх психіки, а тимсамим не зуміє успішно протидіяти різним їх хибам і навикам. І саме ті хиби і навики буде учитель обговорювати з батьками в напрямі вироблення учнівської дисципліни. Таким чином вплив учителя на учня утотожниться з впливом батьків, а тимсамим матиме беззастережний успіх. Наприклад: учень спізняється до школи, не вчиться завданих лекцій, не пише домашніх завдань, викручується неправдивими причинами. Тоді вчитель відвідає його вдома, поговорить із батьками та устійнить із ними відповідні способи усунути ті хиби й навики учня, а способи залежатимуть від психіки учня, від його домашніх умовин життя і від затяжности хиб та навиків. При тій нагоді не вільно вчителеві забувати, що батьки щодо своїх дітей дуже вразливі, й тому в розмові з ними треба бути дуже обережним, бо іноді невлучний підхід може батьків не тільки зразити до школи, але й зробити їх ворогами вчителя. От наприклад: батьки кажуть, що їх син-одинак — змалку дуже розпещений і вони тепер не можуть із ним дати собі ради. До пізна спить і тому нераз пропустить школу, а вирядити його на час до школи майже неможливо. В такому випадку вчитель не повинен ставитися до батьків по-менторськи, але слід їм сказати: — „Я постараюся його поправити. Поговорю з ним по-батьківськи віч-на-віч і раз заохочу його до емуляції з іншим учнем, хто з них скоріше прийде до школи, іншого разу спонукаю його ,щоб перед наукою зі своїм сусідом у лавці повторив лекцію, то знову доручу йому виконати в клясі перед наукою якусь чинність". Так непомітно здисциплінується учня щодо точности й обов'язковости, а слідом за тим виробиться в нього відповідальність за слова й учинки, а в батьків здобудеться велику прихильність і довір'я до школи. Розуміється, що про недомагання в дисципліні учнів учитель має теж завжди нагоду говорити з батьками й підчас батьківських конференцій в школі.

Зі сказаного виходить, що дисципліну в школі виробляємо упродовж їх цілого шкільного життя різними наочними й непомітними засобами. Й тому насувається тут питання: чи вчитель повинен собі виробити в тому напрямі виховний плян? Вчитель — на мою думку — такого окремого пляну зробити не годен, бо не може передбачити з початком шкільного року, що йому в обговорюваній ділянці шкільне життя принесе. Зате кожний учитель із початком шкільного року виготовлює плян навчання. Складаючи навчальний плян, учитель повинен його добре проаналізувати, наскрізь пізнати його не лише під матерільним, але й виховним поглядом, докладно обдумати, котрі саме проблеми научного матеріялу використає він для вироблення дисципліни учнів. Таке подрібне обдумання різних тем навчального матеріялу дасть учителеві вже з гори загальну напрямну, яка рівнобіжно з навчанням буде безупинно й послідовно, хоч і ненаочно, закорінюватись і розвиватися в душах учнів. До цієї

передбаченої вже напрямної долучаться в ході шкільного життя різні принагідні намагання вчителя, що, подані у відповідно дібраній формі, зіллються в одну гармонійну цілість і дадуть остаточно бажану ціль поставленого нами завдання.

Очевидячки, мої короткі завваги не вичерпують усіх можливостей, засобів і метод, бо — скільки вчителів, стільки метод, а скільки учнів, стільки застосувань і стільки різних варіянтів. Одно лише повинен учитель пам'ятати, а саме: „Який учитель, така школа, а яка школа така суспільність". І тому вчитель відповідає за душі учнів. І тому його обов'язок — вжити всіх заходів, щоб учням защепити такі прикмети зразкової дисципліни, які вийшли б на користь і їм самим, і загалові, серед і для якого вони живуть. А що якраз особиста і гуртова здисциплінованість є творцем людської і народної долі, тому передусім учитель повинен подбати про вироблення такої дисципліни учнів.

СТЕПАН КОНРАД

ДІМ І ШКОЛА

(Продовження)

3. Виховні впливи навчання в школі

Школа зі своєю особливою організацією й відповідними засобами прямує до подібних завдань, що й батьківський дім. Воно й не дивне, бо виховання людини — це один згармонізований процес, що його годі розділити на якінебудь окремі частини, які можна б приділити окремим виховним установам. Можемо на цьому місці говорити тільки про окремі виховні засоби, які має до розпорядження школа та якими мусить вона користуватися, щоб її виховні впливи досягли однієї й тієї самої виховної мети, накресленої у попередній статті. Найважніші з тих засобів — це сама організація школи, що своїм громадським характером повністю відповідає соціяльному устроєві, в якому живе людина, та достосовується по змозі до життя, до якого мусить людина підготовлятися, себто виховуватися. Іншими засобами виховних впливів є навчання, яке ніяк не можна відірвати від виховного процесу, а яке мусить як основна складова частина цього ж процесу творити одну згармонізовану цілість із вихованням. Практично кажучи: навчання мусить бути не так ціллю самою в собі шкільної праці, як передусім засобом виховного процесу, який повинен і мусить бути головним завданням роботи вчителів.

Розгляньмо ці два засоби виховних впливів школи, бо, правду кажучи, на цьому тлі виявляються найбільше непорозуміння між школою і батьківським домом. Батьки закидають вчителям, що вони непотрібно мішаються до справи виховання, яку мають право вирішувати лише батьки, а вчителі мають завдання дати дітям тільки відповідну кількість знань, потрібних дитині до дальшої життєвої підготови. Вчителі зі свого боку, зрештою, зовсім слушно у більшості

випадків, вважають таке наставлення до завдань школи за неправильне і життєвими фактами доказують, що багато батьків не мають ніякої теоретичної підготови до виховання своїх дітей та інколи послуговуються й такими виховними засобами. що ними радніш шкодять як помагають вихоному процесові.

Організація школи з поділом на кляси та гуртування у них учнів без різниці такого чи іншого походження. матеріяльного становища батьків та соціяльної групи — відповідає повністю її виховним цілям.

Вік життя та зв'язаний з ним розвиток психічних сил дитини, що основується на відповідному інтелектуальному рівні. рішає про те, в котрій клясі є дитина, яка, відповідно до своїх психічних сил, мусить побороти дану кількість труднощів у присвоєнні навчального матеріялу. Про перехід з кляси до кляси не рішає ніякий випадок, симпатія чи антипатія вчителів або деякі інші суб'єктивні моменти — а об'єктивна оцінка всебічного психічного розвитку, який довершився у дитини завдяки виховному процесові, що його провели вчителі пляново й систематично впродовж одного року. Як часто не розуміють цього батьки, які вимагають від учителів, шоб вони, оцінюючи учня та рішаючи про перехід до наступної кляси, керувалися іншими моментами, що не є показниками психічного розвитку учня (огляд на батьків, амбіцію дитини, зневіру у власні сили і т. ін.). Якже ж часто домагаються батьки, щоб їх діти (це головно при переході до шкіл інших типів), приняти до вищих кляс, а не до тих, до яких мають належну підготову. Здається нам, що батьки не усвідомляють собі тієї небезпеки для психічного розвитку, яка загрожує у таких випадках дітям. Вони, не маючи підготови з попередньої кляси і відповідно розвинених психічних диспозицій (пам'яті, волі, уваги, інтеліґенції, потрібних призвичаєнь і нахилів), дуже часто стають безрадні супроти нових труднощів, втрачають психічну рівновагу і по деяких невдалих спробах опанувати заважкий для них навчальний матеріял даної кляси перестають вчитися, знеохочуються до шкільної праці та звичайно не докінчують шкільної науки. Яку позитивну вартість буде мати такий молодець у житті? Незагартована сила волі, яка не вміє поборювати щоденних життєвих труднощів, погоня за т. зв. протекцією, недостача довір'я у власні сили — це характеристичні прикмети людини, яка завдяки таким чи іншим виховним впливам батьківського дому і вчителів стала духовою життєвою калікою. А чи духові каліки можуть принести своєму найближчому довкіллю, а далі — усьому громадянству і нації якунебудь користь? Чи ж так „виховані" діти і молодь можуть бути міцною основою кращої майбутности народу?

Шкільна організація кляс, що в їх рамках діти і молодь посуваються ступнево згідно з законами психічного розвитку та віку життя, поборюючи труднощі, які у кожній клясі більш-менш достосовані до духових сил дитини — виховує психічно здорових членів громадянства.

Гуртування дітей і молоді в клясах, не зважаючи на різні соціяльні чи матеріяльні різниці їх батьків — це черговий засіб виховних впливів, що відповідає повністю вродженому в людині нахилові до громадськости, до збірноти. У клясі, що є образом замкненої суцільної соціяльної групи, в якій всі члени рівні, зв'язані з собою даними законами, правами й обов'язками — найкраще розвиваються такі високосуспільні духові вартості: дисципліна, послух одному проводові, здібність підпорядкувати свої особисті інтереси інтересам загалу, почуття і розуміння солідарности, готовість помогти іншим членам з даної суспільної групи, коли цього треба, почуття пошани і вміння оцінювати людину на основі її дійсної вартости характеру, а не на основі її походження чи матеріяльного забезпечення. Усі вищезгадані психічні моменти, які складаються на суспільне виховання, це виховні впливи клясової організації школи, що їх у ніякому разі не можуть замінити впливи батьківського дому. Навпаки — індивідуальне виховання дитини, що його інколи так реклямують деякі батьки, приносить необчислимі шкоди. Самолюби, люди, що оцінюють інших тільки на основі їх соціяльного чи матеріяльного становища, одиниці, які на кожному кроці виявляють недостачу солідарности, люди, які не признають ніякого проводу, що йому треба підкор'ятися в ім'я загального добра і т. п. — це саме ті, яким не вщеплено найважніших моментів громадського суспільного виховання. Такі люди можуть бути здібні до ганебних, антигромадських, ба навіть дуже неетичних вчинків, щоб тільки заспокоїти свої еґоїстичні забаганки і мрії.

Навчання, як вже сказано, не є тільки само для себе ціллю. Воно — міцно зв'язане з виховним процесом та творить з ним одну цілість. У практичному житті має знання лише настільки значення, наскільки дана людина вміє знання, набуте в школі, відповідно використати для добра не тільки свойого власного, свойого найближчого оточення, а у першу чергу для добра громадянства, для добра народу. Кожний шкільний предмет має настільки вартість для учня, наскільки цей предмет виховно впливає на нього. Кожна лекція з кожного предмету повинна розвивати виховні моменти: моральні, етичні, естетичні, суспільні і т. п., які є головними напрямними цілости виховного процесу. Лекція, яка обмежується тільки до подання деякої кількости такого чи іншого знання, це в інших напрямах змарнований час. Така лекція не розвинула психічних сил дитини, не вплинула на розвиток її характеру, не засталила її волі, не насунула перед очі її душі зразки, що їх треба в житті наслідувати. Словом: така лекція не посунула вперед виховного процесу.

Батьки, що вважають за єдине завдання школи тільки накопичувати у маленьких мізках цілу масу знань, незв'язаних із практичним життям, з виховним процесом, не розуміють дійсного завдання школи. Щоб вони могли це належно зрозуміти — повинна школа їм це усвідомити. І саме тут лежить друге важне завдання школи: виховувати батьків. Це виховання батьків, так як і належне виконання виховних завдань супроти учнів, можливе тільки при гармонійній співпраці школи і дому. Школа мусить стати вогнищем,

що промінювало б виховно на дітей і на їх батьків. Школа, головно у сільських середовищах, мусить стати виховним університетом і для дорослих. Виховні впливи школи мусять іти у двох напрямах: учнів і батьків. І тут, і там виховний процес один і той самий. Інші будуть тільки виховні засоби, що ними вчителі послугуватимуться у виховній праці над батьками.

СТ. СІРОПОЛКО

ІВАН СТЕШЕНКО

30. липня ц. р. минає 25 років з дня трагічної смерти І. Стешенка, першого генерального секретаря і першого міністра освіти УНР на Наддніпрянщині.

В цій статті маю намір зобразити діяльність І. Стешенка, як борця за рідну школу й культуру, на тлі його провідних ідей і думок, що ще й тепер у деякій мірі можуть стати в пригоді українським учителям і освітнім діячам.

Уже в перших днях революції 1917 р. І. Стешенко, відомий український поет і подагог, разом з товаришами закладає у Києві „Товариство Шкільної Освіти", у проводі якого і стає, як голова Товариства, а товаришем голови Товариства став відомий український маляр і педагог Петро Холодний. Товариству Шкільної Освіти довелося взяти на себе величезне завдання — ширити серед українського люду освіту через нижчі, середні й вищі школи з українською мовою навчання.

Як відомо, народна школа в Україні за царських часів була чужа українським дітям і своєю мовою, і всім своїм духом. Отож Товариство мусіло негайно розпочати працю на всіх ділянках організації рідної школи й освіти: підготовити учителів для українських шкіл, виробити українську шкільну термінологію, український правопис, програми народних шкіл, підручники, програми українознавчих предметів для середніх і вищих шкіл і т. ін. Товариству Шкільної Освіти впродовж декількох місяців справді пощастило багато досягнути з наміченого ним пляну лише завдяки тому, що українське вчительство всією душею відгукнулося на заклик Товариства — „поставити справу заснування рідної школи на рівень найкращих педагогічних вимог". Товариство зорганізувало в днях 5—6. квітня 1917 р. І-ий Всеукраїнський Педагогічний З'їзд у Києві, і той з'їзд накреслив шлях в напрямку дерусифікації школи та ухвалив просити Українську Центральну Раду (повстала вона в перших днях березня ст. ст. 1917 р.) — утворити особливий орган — Головну Шкільну Раду, що мала б пляномірно й систематично повести справу організації рідної школи й освіти в Україні. І справді, Українська Центральна Рада утворила при собі шкільну Комісію, увівши до її складу, між іншим, цілу Раду Товариства Шкільної Освіти.

Тому що Російський Тимчасовий Уряд не хотів задовольнити

вимоту українського народу в справі автономії України, Центральна Рада 10. червня 1917 р. оголосила І-ий Універсал, де сповіщалося, що „од нині самі будемо творити наше життя", а через декілька днів утворила Правління під назвою Генерального Секретаріяту. На генерального секретаря освіти Центральна Рада призначила І. Стешенка, а його товаришем став П. Холодний. Отож до створення української школи й освіти покликано педагогів мистців — педагога-поета і педагога-маляра. Недурно їхня діяльність на освітньому полі того часу так тісно споріднена з мистецтвом: справді криється своєрідна поезія і краса в самому будівництві рідної школи й освіти після більш 250-літньої неволі в кайданах, що сковували духову культуру українського народу.

Дерусифікація шкіл в Україні та введення в програму всіх шкіл української мови й українознавчих предметів стають черговим завданнм Генерального Секретаріяту Освіти. В спеціяльній брошурі, що її видав Генеральний Секретаріят Освіти, — „Поміч учителю в справі національного виховання учнів", між іншим говориться: „Одним із головних завдань мусить бути виховання дітей в повазі до нового ладу в Україні, до нашого відродженого краю".

Однак вороги українського національного відродження і слухати не хотіли про українізацію школи. Уже з перших днів своєї діяльности в ролі генерального секретаря освіти І. Стешенко зустрів велику опозицію не тільки ворогів української культури та зросійщених „малоросів", але також і від деяких українських діячів, що були, на жаль, занадто уступливі перед наступом російського громадянства й учительства на українську школу й культуру.

Російський Тимчасовий Уряд зовсім не давав грошей на удержання українських шкіл; тільки 8. серпня 1917 р. затвердив законопроєкт міністра освіти Тимчасового Уряду про відкриття двох українських державних гімназій, про заснування при київському університеті катедр української мови, літератури, історії та права, про допомогу 20 тисяч карб. на видання українських підручників та 5 тисяч карб. Українському Науковому Товариству в Києві.

Зрозуміла річ, що таке глумливе ставлення Російського Тимчасового Уряду до культурних потреб України, тоді, коли майже кожне місто і велике село намагалися мати у себе середню школу, поглиблювало неприязнь українського народу до Росії. Отож український народ мусів сам узяти на себе утворення й удержання українських шкіл — народних, вищих початкових і середніх. Так силами самого українського громадянства, з дозволу Генерального Секретаріяту Освіти, до осени 1917 р. відкрито 53 українські гімназії й інші середні школи, в тому і 3 українські гімназії в Києві. Генеральний Секретаріят Освіти приневолений був давати дозвіл відкривати нові українські середні школи, бо не під силу було йому провести українізацію тих середніх шкіл, що вже існували, через нечуваний спротив директорів і учителів, запеклих ворогів українського національного відродження. В своїй боротьбі з Генеральним Секретаріятом Освіти — педагоги росіяни не гидували ніякими засобами, хоча б ті засоби цілковито розходилися з педагогічними за-

садами. Напр., вони притягали до тієї боротьби середньошкільних учнів за посередництвом „Комитету русских учащихся". А саме той комітет розіслав учням середніх шкіл анкету з такими двома запитами: 1. чи допустимо примусове заведення в середній школі предмету українознавства? 2. як реаґувати в тому випадку, коли українознавство заведуть у школі примусово? Через таку анкету та поради і намови росіян-педагогів учні й учениці деяких шкіл не зупинилися перед жалюгідними вчинками. Так, за свідоцтвом відомого українського педагога Володимира Дурдуківського, учениці одної жіночої гімназії зневажали розпорядження Секретаріяту про заведення українознавства, а педагоги дивились, не спиняли їх, а тільки раділи, бо бачили відповідні наслідки своєї огидної роботи. („З щоденника вчителя". „Вільна Українська Школа". Київ, 1918, ч. 5—6). А Київський Міський Професійний Учительський Союз, що складався виключно з росіян та деякі інші російські громадські організації на своїх зборах ухвалили резолюцію з домаганням усунути з уряду генерального секретаря освіти І. Стешенка, бо через дальше перебування його на тому уряді, як зазначено в резолюції, „йде до очевидного загину народної освіти у вільній Україні". Цікаво, що росіяни педагоги в своїй боротьбі проти українізації шкіл залюбки прикривалися інтересами самого українського народу: мовляв, заміна загально-російської літературної мови нібито ще не досить розробленою українською мовою загрожує народові, що буде приневолений нею користуватися, затриманням розвитку своєї освіченности. Але справжній підклад їхньої боротьби полягав у тому, що з повстанням української влади позбавлено їх того т. зв. „додатку за русифікацію" до нормальної платні, що його діставали, на основі царського закону з р. 1868, урядовці російського походження, що служили на Київщині, Волині та Поділлі.

Відстоюючи інтереси рідної школи для українського народу, І. Стешенко зовсім не йшов на загибель школи інших народів України, бо Центральна Рада і Генеральний Секретаріят Освіти увесь час стояли на сторожі забезпечення прав національних меншостей в Україні. Про це яскраво може свідчити плян управління освіти в Україні, що його виготовив Генеральний Секретаріят Освіти, а потім вніс його на розгляд Генеральної Шкільної Ради (законодорадного органу при Генеральному Секретаріяті Освіти) та спеціяльної наради з представників міських і земських самоврядувань, учительських спілок усіх національностей і представників Генерального Секретаріяту Освіти. Нарада відбулася в Києві в днях 15—20. грудня 1917 р. В основу пляну, що його ухвалила згадана нарада, покладено такі головні засади: 1. забезпечення вільного розвитку освіти усім народам; 2. децентралізація управління освітою з забезпеченням єдности в освітній справі. Для педагогічного керування школами плян намічав призначення спеціяльних інструкторів; ними мали бути авторитетні для учительства і місцевого населення особи з відповідною загальною і педагогічною освітою та з учительським стажем. Обірати їх мали вчительські з'їзди або учительські спілки, а затверджувати — відповідні губерніяльні чи повітові ради освіти.

Крім проєкту про управління освітою, Генеральний Секретаріят Освіти занявся виготовленням проєкту єдиної школи. Над тією працею особливо потрудився найближчий співробітник І. Стешенка П. Холодний.

В основі проєкту єдиної школи покладено такі засади: насамперед, нова школа є єдиною в тому розумінні, що вона має обслуговувати всіх дітей, незалежно від соціяльного та іншого становища їх батьків, відкриваючи дітям вільний перехід від нижчого до вищого ступеня тієї школи; по-друге, єдина школа — це школа національна в протилежність до школи за царських часів, що не визнавала рідної мови дитини та взагалі нехтувала її національним почуттям; по-третє, єдина школа — це школа виховна, тоді як стара школа була переважно школою навчання; накінець, єдина школа є школою діяльною (активною), бо в ній усі предмети навчання мають перейнятися працею як методою навчання.

Цілком зрозуміло, що більш за все спрямовував свою енергію І. Стешенко на задоволення духових потреб українського народу, бо їх зовсім нехтувала московська влада впродовж усього „пропащого часу". Тут стояло перед І. Стешенком необмежене поле діяльности. Як генеральний секретар, а потім перший міністр освіти (з проголошенням 4. Універсалу з дня 22. січня 1918 р. генеральні секретарі прибрали назву „народніх міністрів"), І. Стешенко відкриває вищі початкові школи, українські гімназії, Український Народний Університет у Києві (5. X. 1917), Педагогічну Академію в Києві (7. XI. 1917), Академію Мистецтв у Києві (22. XI. 1917), скликає II. Всеукраїнський Педагогічний З'їзд у Києві (10—12. IX. 1917), нараду представників земських і міських самоврядувань та учительських спілок (в Києві в днях 15—20. XII. 1917), Всеукраїнський З'їзд „Просвіт" у Києві (20—23. IX. 1917), організує різні курси для учителів і культурно-освітніх діячів і т. д.

Немало прислужився І. Стешенко також до розвитку дошкільного виховання і позашкільної освіти. Так, він утворив при Генеральному Секретаріяті Освіти спеціяльний Відділ позашкільної освіти, що потім перетворився в аналогічний Департамент позашкільної освіти на чолі з Софією Русовою. Департамент повів пляномірну боротьбу з народною темрявою, а для допомоги діячам на місцях видав „Порадник діячам позашкільної освіти й дошкільного виховання".

30. січня 1918 р. настала зміна уряду: декілька міністрів вийшли зі складу його, в тому числі І. Стешенко. Коли на початку лютого 1918 р. прийшли більшовики до Києва, то вони кинулися розшукувати І. Стешенка, очевидно, маючи намір розправитися з ним за українізацію школи. В страшну завірюху подався пішки І. Стешенко з Києва кудись на село і на той раз врятував себе від більшовицьких куль.

Після повороту української влади до Києва І. Стешенко прийняв посаду генерального комісара освіти в міністерстві народної освіти. Не відійшов він від праці в тому міністерстві і тоді, коли стався гетьманський переворот. Тому, що тодішній міністр освіти

М. Василенко рішив зліквідувати інститут губерніяльних і повітових комісарів освіти, а разом з тим і посаду генерального комісара освіти, І. Стешенко вирішив восени 1918 р. заняти катедру української літератури в проектованому кам'янецькому університеті. Для підготови до професорської діяльности хотів він використати літні вакації і з тою метою 29. липня 1918 р. виїхав разом із своїм сином до себе на село — в Черничий Яр біля Полтави. Потяг прийшов до Полтави вночі. Коли І. Стешенко і його син ішли з двірця до міста, їх перестріло дві особи з окликом: „Руки вверх!" Від кулі невідомого злочинця І. Стешенко упав, обливаючись кров'ю. Злочинці зникли, а І. Стешенка, що ще дихав, перевезено до полтавської лікарні. Вранці другого дня, себто 30. липня, помер І. Стешенко на 45-му році свого життя, повний сил і енергії.

Злочинці не були звичайними бандитами, бо залишили годинник, гроші й валізу, що їх мав із собою І. Стешенко.

Очевидно, чиясь рука, — треба думати, більшовицька, — керувала душогубством тої людини, що за свого життя нікому не заподіяла зла.

4. серпня 1918 р. поховано І. Стешенка на державний кошт у Києві. Урочистий похорон навіч виявив, з якою пошаною ставилося українське громадянство до І. Стешенка. Над свіжою могилою його промовляли, між іншим, селяни, дякуючи небіжчикові за селянські гімназії, а учні середніх шкіл, де він учителював, плакали, прощаючись востаннє зі своїм учителем-другом. Як справедливо зауважено в одному з некрологів І. Стешенка, „міністр, над могилою якого плачуть дорослі, юнаки й діти, був дійсно народним міністром і сином України". („Книгарь", Київ .1918. ч. 12—13).

Історія відродження України, безперечно, вмістить Івана Стешенка на почесному місці своїх сторінок як одного з каменярів нашої славної недавньої минувшини.

Ф. ЗАПУТОВИЧ

НІМЕЦЬКА МОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

I

Події останніх років спричинили те, що наше життя так тісно зв'язалося тепер з життям німецького народу, як може ще ніколи досі. Більше, як це було в 1914—1918 рр. А коли доля об'єднала нас з німецьким народом, треба нам конче пізнати його психіку, культуру, літературу і т. ін., а до цього доконче треба нам знати німецьку мову. Наші господарські, культурні та урядові зносини з німцями будуть з кожним днем поглиблюватися. І ця конечність каже нам вчитися німецької мови. Як бачимо, це зовсім практична ціль, що промовляє за вивченням німецької мови.

Старша генерація, головно еміґрація, може похвалитися ще знанням чужих мов, між іншими й німецької. Зате молодше покоління, передусім ті з-поміж нього, що не мали змоги виїхати закор-

дон, цим знанням похвалитися не можуть. Винна тут також система окупантських чинників на наших землях, що не веліли вчитися чужих мов у школах достатньою мірою — а в народних школах таки зовсім не вчили в останніх роках.

Маємо тепер нагоду цей промах направити. Просвічувати нам у цьому повинна передусім практична ціль.

Навчання чужих мов — передусім німецької — поставлене може найкраще в середніх школах, що розпоряджають фаховими силами. Зате в народних школах навчання німецької мови не стоїть на потрібному рівні, бо нема ще відповідних учительських сил. Тому кожний з учителів, головно молодших, повинен взятися до вивчення німецької мови, тимбільше, що є тепер до цього безпосередня нагода через контакт з німцями. Безпосередність — це найкраща метода — в школі й поза школою!

Знання німецької мови принесе нам користь особисто та улегшить працю в школі при навчанні тієї мови. Низові клітини УУОП повинні подбати про організацію відповідних курсів німецької мови для своїх членів — головно підчас ферій. Доповідачами чи там інструкторами можуть бути навіть самі свої сили, хтось зо своїх учителів, що добре опанував мову, а такі знайдуться. Курси того роду для учителів народних шкіл дуже потрібні, бо без них не будемо мати потрібних сил до навчання німецької мови в народних школах.

Багато побажань залишає навчання німецької мови і в деяких наших торговельних школах. Справа тим поганіша, що не маємо відповідних підручників до навчання німецької мови в українських школах — і то всіх типів. А ті що є, не вистачають для всіх шкіл або не відповідають вимогам школи. І знову вертаюся до вчителя: учімося німецької мови! Бо вчитель, що добре володіє нею, може деякий час — в перших початках, навіть зовсім обходитися без підручників у школі. Очевидячки, не довго, бо лектура також конче потрібна!

Лектура — дуже важний чинник у навчанні, зокрема чужої мови. У нас — велика недостача відповідної лектури для молоді німецькою мовою. А та, що ще є, переважно в польській обробці, тяжко з неї користати нашій молоді. Як бачимо, труднощі на кожному кроці, але й їх мусимо поборювати. Прийде час, що їх зовсім переможемо. Перемога над труднощами в праці дасть нам більше задовілля з успіхів.

II

В наших школах багато тепер учителів помічників, некваліфікованих, що тільки через обставини стали вчителями. Не лише в народних школах, але й у деяких званевих. Ці люди не зовсім зазнайомлені з методами навчання.

Навчання чужої мови в школі вимагає крім знання самої мови ще й великої методичної підготови. Тому я хотів би звернути увагу наших молодих товаришів у народних школах на декілька методичних моментів.

Передусім треба до кожної лекції добре підготовитися. Отже в першій черзі устійнити тему лекції! Навіть найслабший учитель у німецькій мові дасть собі в клясі раду з темою, коли буде до лекції добре підготований. Коли не буде відбігати задалеко від вибраної теми, а всі відомості зосередить на даному матеріялі, опанує відповідну до лекції техніку питань і дбатиме про відповідну вимову, тоді в обсязі своєї теми (лекції) зможе свобідно розмовляти по-німецькому. Без підготови — це не можливе! Очевидно, що учні можуть інколи своїми питаннями збити вчителя з вибраної дороги. Але і на це є рада: словник, граматика тощо повинні бути завжди під рукою! Нехай учні шукають за потрібними матеріялами, а вчитель помагає. Зрештою, така ситуація може трапитися навіть найкраще підготованому й обзнайомленому з мовою вчителеві. Такий спосіб зактивізує клясу, розбудить цікавість учнів та привчить їх користуватися словником, граматикою і взагалі книжкою. А це дуже важне у шкільному навчанні. Клопіт тільки з тим, що в нас трудно за словник, граматику і т. ін.

Дуже важна річ у навчанні німецької мови — це правильна вимова слів і речень. Як слід вимовляти поодинокі слова, а властиво звуки в словах, можемо легко перевірити, прислухуючись уважно розмові німців і порівнюючи нашу вимову з їхньою. Це тепер не важко. І треба дійсно намагатися наслідувати їх у вимові, бо це дуже важне. У школі мусимо вчити правильної вимови, хоч це приходить нам і учням нераз дуже тяжко. Від правильної вимови залежить нераз те, чи нас зрозуміють та чи ми зрозуміємо інших; напр., вимова слів den і denn; roh і roch (riechen) і т. п. Так само в реченні є відповідна мельодія і модуляція голосу: напр., „Hast du meine Muter gesehen?" — це речення можна висказати в кількох різних мельодіях, акцентуючи раз одне, раз інше слово в реченні. Про це мусимо пам'ятати самі та звертати на це увагу учнів. Нехай виголошують те саме речення у різних мельодіях, щоб схопити різницю слухом і зрозуміти її; від цього залежить саме, про що нам іде, на що кладемо вагу в реченні. Зо зміною мельодії речення змінюється його сенс.

При навчанні правильної вимови в школі може віддати велику прислугу слухання промов, викладів, звідомлень, пісеньок і т. ін. через радіо, коли нема нагоди почути їх безпосередньо з уст німця. На це зверталося увагу в школах перед війною, коли годі було почути безпосередньо німецьке слово. Навіть грамофон втягнули були до навчання чужої мови, наставляючи відповідні до цього плити. Цей спосіб навчання чужих мов був поширений у Німеччині, Франції, Англії та інших державах. Сьогодні куди легше почути живу мову безпосередньо з уст німця — розуміється, що маємо на думці чисту літературну мову, а не якийсь говір, напр., віденський чи гамбурзький. Із цієї нагоди слід тепер користати якнайбільше, головно, щоб поправити свою власну вимову. Розуміється, що такої вимови, як у родовитого німця, ми не досягнемо. На це треба б довшого часу або бути довше серед німецького оточення. Все ж таки мусимо намагатися поправно вимовляти.

Вимови вчимося, вслухуючись у звуки чужої мови і наслідуючи її у говоренні. Те саме мусимо вимагати від наших учнів. Тому добре починати перші лекції німецької мови з учнями зовсім без підручника; вчити зо слуху, а матеріял черпати з довкілля в клясі, школі, на подвір'ї, городі і т. д. Учні нехай присвоюють собі перші речення слухово. Аж по якомусь часі, як учні привикнуть до правильної вимови, будемо помагати собі письмом і друком.

Очевидячки, не треба переборщувати, бо наш учень повинен навчитися говорити німецькою мовою і її розуміти. Вимова — це тільки один із засобів, що ведуть до цієї цілі, і вона не може бути ніколи ціллю сама для себе. Про це мусимо також пам'ятати!

Навчаючи чужої мови, не виходимо ніколи від поодиноких слів, бо вони не мають практичної вартости, тільки від речень, спершу коротких, пізніше щораз то довших; напр.: „Ich heiße Petro Solotarenko; und wie heißt du?" „Ich bin Lehrer. Und wer bist du?" — або: „Ich bin ein Mann. Du bist ein Junge. Sie ist ein Mädchen". І запитую: „Wer ist er?" — показуючи на Івася. „Wer ist sie?" — показуючи на Марію. „Wer bist du?" і т. д. „Wer bin ich?" — і показую на себе. Намагаюся не вживати при цьому зовсім української мови, від самого початку! Коли нас учні цілком не розуміють, повторім це саме кілька разів, навіть хором, поможім зрозуміти мінєю і т. ін. Покажім, коли це якась річ в клясі, або нарисуймо крейдою на таблиці. Якщо нема її під рукою, то може є де її образок. Вимагає цього метода безпосереднього навчання чужих мов. Якщо б учні не могли ніяк зрозуміти нас, або розуміли фальшиво, тоді, очевидячки, мусимо пояснити це учням українською мовою, бо, як кажуть — з порожнього не наллєш! — Міміка — це дуже важливий чинник у навчанні чужих мов. Відповідний рух рукою, головою, очима, поза і т. п. помагають дуже зрозуміти трудніші місця. Це викличе нераз веселий настрій в клясі; тим краще — ridendo docere (вчити сміхом)! Нехай діти трохи посміються! Головне, щоб нас зрозуміли і запам'ятали собі даний зворот, слово, форму — чи що інше. В іншому випадку поможе зрозуміти рисунок. Готові образи не завжди під руками. Замість пояснювати якусь річ, що її в клясі нема, рисуємо її кількома рухами крейдою на таблиці і додаємо німецьке пояснення. Рисунок не мусить бути зараз артистичний! Рисую собачку і кажу: Das ist ein Hund. Er heißt As.

Рисую кота і кажу: Das ist eine Katze. Sie heißt Mieze.

Можу дорисувати мишу; і кажу: Die Katze und die Maus або: Die Katze lauert auf die Maus і т. п.

Діти говорять ці речення хором і індивідуально. Рисують у своїх зшитках і підписують свої рисунки відповідними реченнями. Очевидячки, що в перших початках навчання користуємося предметами в клясі: Das ist die Tafel (Schultafel, Wandtafel) або йду в напрямі таблиці і кажу: Ich gehe an die Tafel. Або питаюся учнів: Wohin gehe ich?

Або кажу, щоб учень спитався: Frage, wie das Ding heißt! Заохочую, щоб учні самі питалися мене або одні одних німецькою мовою, уживаючи знаних уже зворотів, слів, форм і т. ін. Річ у тому,

щоб на лекції не вживати зовсім української мови. Не методично питатися: „Як по-німецькому книжка?” або навіть: Wie heißt deutsch „книжка”? Зате методично, коли візьму до рук книжку і спитаю: Wie heißt das Ding? або: Was halte ich in der Hand? — або таки коротко: Was ist das? Очевидячки, що учень має відповідати німецькою мовою. Коли він чогось не розуміє, хай запитається німецькою мовою, хоч би й лихою: тоді скажемо його поправити комусь, а може й він сам поправить свою помилку, як поміркує!

Учням мусимо нераз також дозволити користуватися мімікою, рисунком, показати щось і т. ін., коли не знають ще якоїсь німецької назви. Учитель пояснює, напроваджує, поправляє, евентуально каже шукати в словнику одно слово, помагає здобувати потрібні німецькі слова замість їх згори накидувати.

Наука німецької мови — це спільна праця цілої кляси: учнів і вчителя.

Пояснюючи, можна інколи вживати протилежностей, напр.: groß — klein; schwarz — weiß тощо. Ich bin groß — du bist klein; der Ofen ist groß — der Tisch ist klein. Das Papier ist weiß — die Tafel ist schwarz. Die Tinte ist auch schwarz. Aber die Kreide ist weiß і т. ін., при чому це все показую, щоб не було непорозумінь: між краскою і самим предметом.

Коли учні пізнали вже більший засіб слів і зворотів, тоді праця піде легше, бо можна нові речі пояснювати вже знаними. Можна також зводити похідні слова, відкликуватися до етимології слова і т. ін. Напр., діти знають слово „binden”, а нам приходить слово „Bund”. Отже відкликуємося до цього слова і даємо таке пояснення: binden, Bund, далі: Bündel, Band, bündig тощо. Або діти знають слово Pflug, а нам приходить слово pflügen; отже зводимо: Pflug, pflügen, Pflüger...

Можна також пояснювати незнані слова знаними, що мають подібне значення, напр., schnell, rasch, geschwind; laufen, rennen, schnell gehen; kriechen, schleichen, am Bauch gehen, sehr langsam gehen тощо, хоч не всі вони рівнозначні, але близькозначні і самі себе пояснюють. Те саме з іменниками: Wald — Forst, Wut — Zorn, Frühling — Lenz...

Старшим і заавансованим учням можна пояснювати деякі слова цілими реченнями, напр., Bäcker — das ist der Mann, der Brot bäckt; Waisenkind (die Waise) — das ist das Kind, das keine Eltern hat, weil sie gestorben sind і т. д. Це вже якби форма дефініцій, тому трохи трудніша вона, і з нею слід обходитися обережніше.

Інколи учні можуть догадатися нового значення, напр., приходить нове слово: es schneit, а діти вже знають es regnet, отже напроваджуємо їх: Im Sommer regnet es; im Winter schneit es; або es schneit — der Schnee fällt...

Це все, що ми досі сказали, ще не вичерпує теми. Є багато інших способів, що ведуть до тієї самої цілі, при чому треба завжди пам'ятати, що не можемо ніколи обмежуватися тільки до одного способу пояснення незрозумілих слів, понять, зворотів і т. ін. Му-

Добровольці – учні львівських шкіл виповняють карти зголошень до Дивізії СС Галичина

Гурток львівських учнів-добровольців Дивізії СС Галичина в українській бурсі у Львові при вул. Хшановських

У бурсацькій світлиці у Львові

Світлини В. Проня

Учительська семінарія в Криниці:

Учительський збір з директором Ом. Цісиком

Хор зі своїм учителем Р. Левицьким

Учениці-лемкині в своїх народних строях

Виставка дитячих праць у Львові в березні 1943. з приводу 40-ових роковин заснування першого українського дитячого садка. Визначні працівниці дошкільництва

Торговельна школа в Володаві:

Учнівська бібліотека в бурсі

Дівоча бурса: вільні заняття підчас відпочинку

Світлив І. Вахнянин

Учительська семінарія в Грубешеві:

Бурса: дівочий хор після Шевченківського свята

II. курс підчас гри на скрипці

Психотехнічний курс „Чим я буду“ у Львові 1943

симо нераз застосувати кілька способів, бо ми хочемо учня навчити — а це найважніше.

Ніколи не перекладаймо німецького тексту на українську мову, як це нераз роблять у школі. Інколи кажуть учневі перекладати цілу читанку на українську мову. Це не має ніякого змислу, не методично і не веде до цілі. Пояснюймо незнаний текст у іншій формі, знаними словами, описово і т. д., але завжди німецькою мовою. Через таке пояснювання учні повинні догадатися нераз відповідного значення. Очевидно, що догадуватися — це не вгадувати, доки не впадемо на відповідне слово. Коли ми вичерпали всякі можливі способи, а учні все таки не розуміють, або місце особливо тяжке, тоді, очевидячки, краще пояснити його відповідним українським словом чи зворотом (але це повинно бути, на мою думку, тільки винятково), як мали б учні зрозуміти дане місце фальшиво.

Підставою в навчанні німецької мови повинна бути свобідна розмова вчителя з учнями — у формі питань і відповідей. Питання ставить не тільки вчитель, але й учні. Вони відповідають спочатку одним реченням, пізніше кількома реченнями, що себе доповнюють і переходять в оповідання на дане питання. Треба конечно заохочувати дітей завдавати питання, бо тільки таким чином навчання набирає життя, побуджує учнів до активности. Така взаємна розмова між учнями й учителем стане підставою до пізніших оповідань і письмових праць. Це буде одночасно підготова до пізнішої лектури, що зо свого боку дасть нам нову тему до дальшої розмови з нашими учнями. Головне, щоб учень набрав охоти до такої розмови. Тому відповідей не треба відразу ганити або переривати й зараз поправляти; сказати поправити таки самому оповідачеві або іншому учневі, але аж по скінченні відповіді. Іноді добре підповісти учневі незнане слово, щоб він не затявся, а опісля цілість сказати повторити, нераз навіть написати, повторити хором цілій клясі і т. ін. Тут велику ролю відіграватиме як бачимо -- терпеливість учителя. Тему до цих розмов беремо таки з нашого шкільного й родинного оточення учня і переходимо до зайнять поза школою й родиною: поле, ліс, город, сад тощо.

Аж по такій підготові можемо перейти до лектури.

Лектура дасть тему до вправ в оповіданню, спершу за допомогою питань, пізніше самостійно. Лектура буде головним джерелом, з якого наші учні черпатимуть новий засіб слів, пізнавати нові звороти, граматичні форми і т. ін.

Не треба забувати також і про письмові вправи. Вони повинні тісно в'язатися з проробленою темою підчас лекції. Учень мусить навчитися передавати свої думки німецькою мовою також на письмі. При цьому мусить він опанувати й правопис. Тому письмові праці учнів повинні мати різну форму. Можуть це бути: а) різні диктати; б) відповіді на поставлені питання; в) написання чогось з пам'яті (вірш, короткий прозовий текст тощо); г) вживання, напр., іменника в реченнях у різних відмінках; ґ) вживання форм дієслова в реченні в різних особах, часах і т. п., д) розповісти щось, напр., чиєсь оповідання; розказати щось із свого життя, напр., якусь при-

году; є) написати листа, прохання до якоїсь інституції, замовлення і т. ін.

Письмові праці треба завжди переглянути, на помилки звернути увагу учня і їх на лекції обговорити. Письмові вправи, непереглядані вчителем, безвартісні. Краще давати їх мало, але основно приготовити, а опісля їх переглянути і дати свої помітки. Тільки тоді вони будуть мати вартість і будуть заохотою для учня до дальшої праці в науці німецької мови, будь-що-будь тяжкої для нашої молоді.

На закінчення додам ще, що добре було б подбати, щоб у кожній школі були добрі словники. В першій мірі:

a) Der Sprach-Brockhaus, Deutsches Bilder-Wörterbuch für jedermann; F. U. Brockhaus, Leipzig;

b) Der Volks-Brockhaus, Deutsches Sach- und Sprachwörterbuch für Schule u. Haus, F. U. Brockhaus, Leipzig;

c) H. Nakonetschna: Deutsch-ukrainisches Taschenwörterbuch, Otto Harassowitz, Leipzig;

d) Kurzgefasste Grammatik der deutschen Sprache — bearbeitet v. H. Nakonetschna;

e) Ukrainisch-deutsches Taschenwörterbuch v. Rudnyckyj;

ф) Українсько-німецький словник, склали З. Кузеля і Я. Рудницький, 1943, Отто Гарассовіц, Ляйпціґ.

Кожний учитель німецької мови повинен познайомитися хоч би з такими виданнями як:

a) Walter Weber: Deutsch für Ausländer, Lehrbuch der deutschen Sprache für Ausländer;

b) Walter Weber: Methodik des Deutschunterrichts mit Ausländern, Teil I, II u. III; — обидва видання: Heckners Verlag, Wolfenbüttel.

Тому, що в нас нема відповідних підручників до німецької мови в школі, можна вживати для лектури таких німецьких видань (Heckners Verlag):

Walter Weber: Kurze Erzählungen. Zum Wiedererzählen im Deutschunterricht mit Ausländern; I. u. II. Teil;

Walter Nowack: Methodik des Unterrichtes in mehrsprachigen Schulen. Verlag: A. W. Zickfeldt Osterwieck-Harz u. Berlin.

Це дуже багатий матеріял для вчителя й учня.

Д-р В. Л.

ЩО ЧИТАТИ В НАШИХ НАРОДНИХ ШКОЛАХ

Воєнне лихоліття спричинило між іншим теж і занепад книжної продукції. У наших обставинах проявився він не тільки у видавничій ділянці, але ще й у тому, що підчас німецько-польської війни та пізніше понищено багато прилюдних бібліотек, попропадали цілі наклади книжок у книгарнях, чи друкарнях. Тим то тепер шкільна молодь дошкульно відчуває недостачу лектури. Останніми роками повстав у нас великий попит на книжки в усіх суспільних шарах, тому майже всі книжні запаси з-перед 1939 р., що збереглися в кни-

гарнях, розкуплено, а нові видання виходять невеликим накладом, та й не багато їх. Тому проблема лектури в школі важка.

Одначе Українське Видавництво намагається видати для шкільної молоді якнайбільше лектури. Воно дбає про те, щоб дати і шкільну і домашню лектуру, а інколи ще й таку, щоб вона заступала і шкільну читанку. Цей рід книжкової продукції поділяється на лектуру для дітей і лектуру для середньошкільної молоді. Візьмім до уваги першу групу.

В першу чергу подбало У. В. про видання дитячих казок світової літератури в перекладах. Тут видано казки Андерсена такі як: „Дві казки" (Цісарський соловій, Дівчина з сірниками), „Дикі лебеді". „Свинопас-князенко", „Білявка і вибір казок та байок братів Ґріммів. Це твори, що полонять дитячу уяву й виховують дитячі душі. Є серед видань У. В. і українські народні казки та байки такі як: „Горобець і билина", „Кінь та осел", „Коза дереза", „Колобок", „Козел і баран", „Рукавичка", „Господарство", „Лисичка-сваха", „Як лисичка топила глечик", „Лисичка-сестричка і вовк пані-брат", „Хатка в лісі", „Торба". Крім народних казок видано ще казкові твори різних авторів, як от І. Наріжної: „І цареві треба вміти на хліб заробити", „Казка про князенка і крилатого коня", „Як Панас на узліссі кізку пас", „Народні музики", І. Франка: „Війна між псом і вовком", „Лев та осел", „Заєць і ведмідь", „Лисичка-черничка", „Мурко і Бурко", О. Олеся: „Грицеві курчата", та вкінці історична казка М. Погідного: „Гетьманська булава". Появилися теж сценічні (драматичні) твори для дітей, як от: О. Олеся: „Бабусина пригода", „Бабуся в гостях у ведмедя". „Ведмідь у гостях у бабусі", Роляника: „Гості з-за хмар". „Гості з-за хмар на Софійській площі", Н. Савченка: „Дід Мороз", І. Керницького: „Поворот св. Миколая" і В. Лебедової: „Козацькі діти". Вкінці історичні оповідання: „Микита Кожум'яка" В. Переяславця, „У поході на Крим".

Для трохи старших дітей видано збірку оповідань М. Коцюбинського п. н. „Харитя". Знаний звіринний епос про Лиса Микиту у перерібці І. Франка появився знов із новими ілюстраціями та деякими мовними змінами. Ілюстрував це видання мистець Е. Козак і тим надав байці ще більшого, як у дотеперішніх виданнях, нашого народного кольориту. Відома річ, що твір цей читають залюбки не тільки діти, але й молодь та старші — кожний знайде в ньому для себе науку.

Вся дитяча лектура — видана вперше або перевидана часто в новому оформленні. З зовнішнього боку — це чепурненькі книжечки малого формату (16⁰, або мала 8⁰), приємні для рук дітей, з гарними вінєтами й багатими ілюстраціями наших визначних мистців, таких як Е. Козак чи П. Андрусів. Такі видання розбуджують своїм верхнім виглядом естетичні почування дітей, а змістом — уяву, плекають любов до Бога, до своїх найближчих і дальших людей, тварин, витворюють громадянські почування. Коли вчитель уміло прочитає з дітьми якунебудь із цих лектур, осягне багато під навчальним і педагогічним поглядом.

МИХАЙЛО БАЗНИК

ВИБІР ЗВАННЯ

(Продовження)

3. Вага і значення поради вибору звання

Не легко орієнтуватися сьогодні у всебічно розвиненому господарському житті, яке в процесі свого розвитку ні на мить не зупиняється і, постійно розвиваючись, ділиться і роздробляється на щораз численніші й спеціяльніші частини. Урядова статистика Німеччини начислила ще 1907 року коло 15.000 назов різних звань. Сьогодні начисляє їх понад 30.000. Господарське життя витворює все нові. Тому й найсумліннішому батькові, який щиро цікавиться

долею рідної дитини, хоч би він мав ще більше життєвого досвіду, як його має — вибір звання для його дитини справить сьогодні чимало клопоту. З другого боку — досвід повчає, що й зріла людина дуже часто не вміє вірно оцінити своїх особистих даних, якщо річ у виборі звання. Вона звичайно не може погодити особисте „можу" з професійним „мушу"і якслід оцінити свої сили й здібноці.

Ще важче зробити це молодій людині, наприклад, випускникові народної школи, що стоїть перед вибором звання. На цей вибір мусить вона рішитися в такому віці, коли в неї нема ще повної свідомости ваги відповідальности за свій крок. Цей вибір відбувається тоді, коли вона не вміє оцінити своїх здібнощів і замилування; коли охота заблестіти, вивищитися або вирізнитися перед іншим грає чималу ролю; коли не пізнала життя і його вимог; коли, хоч і поінформована про вимоги даного звання — то проте не може в них вглибитись ані вжитися: вона не може передбачити можливостей майбутнього заробітку, ні того, скільки працівників буде треба в даній ділянці; ані не може теж охоронитися перед безробіттям. Ця молода людина, що мусить пробиватися власними силами, може вибрати таке звання, до якого зовсім не надається, тому що в неї нема тих вимог, що їх ставить звання. Але вона може вибрати й таке, що не відповідає їй не через недостачу психофізичних вимог для даного звання, але через надмір даних.

Умовини життя в великому місті винятково не сприятливі для вибору звання, бо великоміська молодь не має зв'язку з господарським життям,з варстатом праці своїх батьків. Вона не має змоги до неї приглянутися, не може виробити собі про неї думки, не може визначити до неї своєї індивідуальної постави, а це при виборі праці конечне. Місце праці батьків віддалене звичайно від дому й мешкання, бо фабрики розложилися на периферіях міста, відгороджені від великоміського життя, а написи „непокликаним вступ заборонений" не впускають цікавого, що хоче приглянутися праці. Тисячі великоміської молоді не бачили своїх батьків при праці і не мають спромоги виявити свою поставу до неї. Званевий аспірант, який походить з великоміського середовища, може спертися — вибираючи звання —тільки на пораді. Тому й має вона для нього дуже важливе значення.

Хоч сільська і маломіська молодь находиться під цим поглядом у розмірно кращому положенні, то все ж таки, живучи у своєму середовищі, може познайомитись тільки з тими, зрештою, дуже нечисленними щодо кількости й різнородности, званнями, які виступають у даній місцевості. Інших звань вона не бачить і не знає. Тому й вибір звання, без фахової поради, міг би бути часто неправильний.

Неправильно вибране звання стає дуже часто причиною нещасних випадків, а спричинена шкода відбивається не тільки особисто на даній людині, але переходить посередньо і на суспільність у формі втрачених днів праці та зайвих видатків, зв'язаних з нещасними випадками.

Вибір звання — це вибір життєвого шляху. Недібране звання

опоганює звичайно ціле життя. Тому, що звання не є самоціллю, лише засобом заробкувати, зустрічаємо в житті надто багато огірчених, які з нехіттю, а то й відразою, але під напором обставин, виконують зненавиджену працю. Без належної підготови, без фахової поради, дістались оці нещасливці до чужого їм звання, що не відповідає ні їхнім силам ні здібнощам. Вони не зв'язані душевно зо своєю роботою. Звідсіль береться знеохота до праці, її погане виконування й часта зміна звання зо шкодою для самого невдоволеного і для суспільности.

Звання ставить різні й численні вимоги, яких рішуче треба додержати. Крім того, — кожне з них має ще свої спеціяльні вимоги. А людські здібнощі різничкуються ступенем і родом. Кожна фізична робота виснажує психічно раз сильніше, раз слабше, залежно від сили, темпа, часу виконування даної праці з одного, а індивідуальних здібнощів і питоменностей — з другого боку. Отже, вибираючи звання або дораджуючи вибір, треба всебічно пізнати аспіранта і вимоги звання.

Посилав батько дитину до гімназії, витрачався, дитина мучилася над книжкою, але не осягала бажаних успіхів. Зайшов з нею до професійного дорадника, цей поговорив з дитиною, зібрав інформації від неї, батька і школи, провів психофізичні поміри, порадився лікаря, фахового психолога. Виявилося, що дитина не здібна до того роду праці, як теоретичне навчання. На основі зібраного матеріялу видав пораду посилати дитину до означеної школи, робітні, станку, взагалі туди, де зможе вона вчитися й виховуватися відповідно до її душевної й фізичної структури.

Професійний дорадник доцільно й постійно обсервує й пізнає господарське життя й обсаду праці. Він знає потреби й вимоги різних галузей господарського життя. Пізнає також званевого аспіранта. Тому ж і підбирає відповідний людський матеріял для поодиноких звань з одного — і відповідне звання для даної одиниці з другого боку. Виходячи з загальногосподарської точки зору — порада конечна для того, щоб людину спрямувати тільки до такої праці, до якої вона надається.

Розподіляючи молодь не тільки за її фізичними й психічними прикметами, але й оцінюючи теж її моральну вартість та звертаючи на неї велику увагу при пораді, вводить званева порадня до звання моральний чинник, щоб подати їм тривкі підвалини і кожне з них зробити важливою і відповідальною ланкою у цілому ланцюзі господарського життя, щоб допровадити до звання лише таку людину, яка морально стоїть високо та дає запоруку, що виконуватиме добровільно приняту на себе працю сумлінно й чесно, причиняючись своєю солідністю до збільшення господарського добробуту та морального уздоровлення звання. Морально санувати працю і звання може тільки фахова порадня вибору звання.

Трапляються досить часто випадки, що людина, вибравши в ранній молодості звання, працювала вже в ньому довший час і кінець-кінців переконалась, що вибрала його, не обміркувавши цього якслід і не порадившись, чи воно для неї підходить. Ця людина

вже постарілась, а хоче змінити звання. Іде до порадні й дістає пораду в справі перевибору звання.

Випускники середніх та студенти вищих шкіл нераз втрачають свої літа й майно батьків та залишаються т. зв. залізними студентами. Вони, не пізнавши своїх здібностей, психічних і моральних властивостей, не натрапивши на відповідний напрям студій, приносять шкоду собі й суспільності. Часто можемо зустрітися з куріозними дивоглядами, що абсольвент університетських студій, попрацювавши довгий навіть час у „вибраному'' званні — вертається вкінці таки до „свого'' звання і направляє... годинники. Звертаючись до порадні вибору звання, що має окремий відділ для академічних і споріднених звань — одержить він об'єктивну й вичерпну пораду та всякі речеві інформації.

Чимало найдеться в кожній суспільності анормальних її членів, які за фізичними, психічними чи моральними недомаганнями мають перепони й обмеження заробітку. Примістити такі одиниці в господарському й званевому житті окремій, нефаховій людині — надзвичайно важко, якщо воно взагалі можливе. Винятково тяжко примістити їх у добі господарської депресії, коли й нормально розвинені одиниці творять армії безробітних. Порада вибору звання має шляхи й засоби, щоб помогти таким нещасливцям.

Високоздібні й талановиті одиниці добре загосподарованих і багатих народів західної Европи, що особисто не мають матеріяльних засобів до вишколу, дістають з порадні вибору звання грошеві підмоги, а то й добиваються освіти на кошт порадні.

Звання має різну вартість. А вона — мінлива. Рукодільні, реміснихі звання донедавна не доцінювано, всякі урядницькі професії мали вищу ціну. Сьогодні настала повна переоцінка вартости поодиноких звань. Тимто одні звання матимуть меншу вартість, інші піднесуться до вищого ступеня соціяльної вартости. Тому деяке число батьків намагатиметься примістити своїх дітей у цих „вищих'' званнях, а щонайменше матиме бажання, щоб їх діти не вибрали „пониженого'' звання. На тому тлі витворюються часто конфлікти між доброю волею батьків і здібностями дітей. Порада вибору звання може в багатьох випадках взяти до уваги теж і соціяльну позицію даного звання.

Освіта й фаховий вишкіл, що їх вимагають поодинокі звання, різні, а це витворює неоднакові передумови до вибору звання. Фахове підготування вимагає поважних видатків, і то не лише в академічних, але теж і в середніх званнях ремесла, торгівлі, промислу. Сьогодні, в добі фахового шкільництва, вимагається спеціяльної фахової освіти. Якщо дочислити до того ще час вишколу, видатки — то вимоги значно збільшаться. В парі з тим мусить іти відповідне заробкування. Тому порада вибору звання бере до уваги в кожному окремому випадку кошти і час фахового вишколу, можливості успіхів та авансу, господарську кон'юнктуру, запотребування в обсаді праці та господарську прогнозу для даного звання на час найближчих років — тобто дані, які може подати лише професійний, фаховий дорадник.

Справа вибору звання тісно пов'язана і з гігієнічними умовинами. Коли порівняємо звання огородника із званням робітника, зайнятого у фабриці сірчаної кислоти, то унаочнимо собі величезні різниці гігієнічних умовин обох звань та чимало небезпек, що загрожують здоров'ю фабричного робітника. Одні звання рішуче шкідливі для людського здоро'вя, інші ж в деяких умовинах і при некорисних диспозиціях даного організму не відповідні. Тому порада вибору звання бере до уваги гігієнічно-здоровні умовини даного звання і такі самі дані званевого аспіранта.

Коли ж до вище наведеного додамо трудноці, а то й неможливість передбачити розвиток господарського життя в найближчій майбутности і майбутню кон'юнктуру звань нефаховою людиною, то стане ясне, що добору звання не можна легковажити, чи залишати сліпому випадкові, ні тимбільше піддавати до вирішення першому стрічному, лише шукати професійної, фахової поради.

Наочно бачимо, що різні й численні чинники та їх впливи сплітають густу сітку фізичних, психічних, моральних, особистих, суспільних, господарських, гігієнічних, соціяльних і званево-політичних потреб, вимог і конечностей — витворюючи для середньої людини непроглядний хаос та нескінчений лябіринт ускладнень і можливостей, з якого сама людина ніколи щасливо не вийде; не поможе теж і перший стрічний ляїк. На правильний і певний шлях може вивести званевого аспіранта тільки професійна, фахова порада, званевий дорадник.

ЛЕВ ШАНКОВСЬКИЙ

ПРОФЕСІЙНЕ ШКІЛЬНИЦТВО В НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

(Докінчення)

Група особистого послуговування обіймає такі ремесла: голярство, фризієрство, перукарство, фотографічне ремесло. В цій групі працювало до війни в Галичині приблизно 2200 варстатів, в тому 10% українських і 67% жидівських. Для потреб цієї групи ремесел існують у нас такі школи:

1. Косметичні курси, злучені з курсами лікувального масажу, що повинні незабаром перемінитись у косметичну фахову школу.

2. Відділ мистецької фотографіки при мистецько-промисловій фаховій школі у Львові.

Розвиток нашого шкільництва для потреб цієї групи ремесел передбачає утворення фахової дворічної косметичної школи, що вишколювала б молодь для потреб косметичної промисловости (косметики з манікюром і педікюром, фризієрства, перукарства, характеризації) та окремої фахової фотографічної школи, що мала б відділи: аматорської, мистецької, портретної, репортерської, наукової

й рентґенівської фотографії. Зазначені школи мали б завдання організувати всі потрібні курси з ділянки косметики й фотографіки.

Окреме питання — це організація фотографічного відділу при одній з наших ремісничих шкіл, що підготовляв би помічників для фотографічного ремесла чи пак мистецтва.

Текстильна група ремесел обіймає: виробництво перев'язок, швальні, фарбярні, шапкарство, корсетярство, капелюшництво, кравецтво дитяче, жіноче й чоловіче, кушнірство, мотузярство, щіткарство, пасаманництво, шпалерництво, трикотарство, повстярство, моднярство й рукавичництво. В цій групі працювало в Галичині до війни більш-менш 7500 варстатів, в тому 15% українських і 72% жидівських.

Текстильна промисловість виготовляла в нас тільки грубу пряжу, частково також ткацькі, трикотарські, килимарські і повстяні вироби, мотузи та вироби з них. Взагалі в текстильній промисловості працювало 40 невеликих закладів, з однією тисячкою робітників.

Для потреб текстильного ремесла й промисловости вишколюють у нас молодь такі школи: 1. ткацько-килимарська школа в Глинянах з відділом жіночого кравецтва; 2. ткацькі відділи при ремісничих школах у Самборі і Яворові; 3. текстильні відділи в мистецько-промислових школах у Косові і в Яворові, та текстильний відділ мистецько-промислової фахової школи у Львові. Крім цього частинно для потреб текстильної промисловости працює фарбярський відділ хемічної фахової школи у Львові. В ділянці кравецтва й подібних звань вишколюють дівочу молодь ремісничі дівочі школи, що існують у Львові, Коломиї, Самборі, Сокалі, Стрию, Станиславові, а поза межами Галичини в Грубешові, Белзі та Перемишлі В цьому шкільному році повстав при хлоп'ячій ремісничій школі в Коломиї кравецький відділ, одинокий відділ цього роду в наших професійних школах. Ткацької школи, що існувала в Стрию до війни, й досі не відновлено. Інших закладів, що вишколювали б молодь для потреб текстильної промисловости немає.

Текстильне професійне шкільництво повинно розбудовувати такі відділи при ремісничих дівочих школах, яких ще немає Звичайно в дівочих ремісничих школах існують відділи: кравецький і білизнярський (швальний). Немає натомість відділів моднярства, шапкарства корсетярства, трикотарства, пасаманництва й мотузярства, далі відділів мережно-гаптярського й апретури.

В ділянці фахового шкільництва треба ще створити жіночі фахові школи з педагогічними відділами, що вишколювали б учительок жіночих фахів. Школи ці могли б мати відділи: а) кравецький, б) швальний, в) моднярський, г) ґалянтерійний, ґ) мережо-гаптярський, д) трикотарський, е) педагогічний тощо. Крім цього повинна у нас повстати коедукаційна фахова школа для потреб текстильної промисловости, що мала б відділи: а) прядільний, б) ткацький, в) кравецький, г) фарбярсько-викінчувальний. При всіх цих школах треба б зорганізувати дошкільні і перевишкільні курси, що підготовляли б уже дорослі особи для потреб текстильної промисловости.

Вміння таких фахів, як моднярство, шапкарство, капелюшництво, краватярство, рукавичництво. трикотарство, хемічне чищення й фарбярство тощо можна набути саме на короткоречинцевих курсах.

До харчової групи ремесел належать: ковбасництво, різництво, пекарство, медівникарство, цукерництво тощо. В цих ділянках працювало до війни в Галичині приблизно 8000 варстатів, в тому більш-менш 10% українських і 42,5% жидівських. Харчово-смакова промисловість складалася з виробництв, для яких сировиною служили продукти сільського господарства. Галичина була і є сільськогосподарським обширом, а через те харчово-смакова промисловість має незвичайно прихильну базу майбутнього розвитку. В тій ділянці промисловости нараховувалось у Галичині коло 1700 закладів і 9000 робітників. Найповажнішу групу творили млини (1150 закладів і 4000 робітників), гуральні (270 закладів і 3000 робітників), бровари (28 закладів і 500 робітників), промислові пекарні (81 закладів і 1500 робітників), менше було цукроварень (3 заклади, 1200 робітників), олійні, консервні, тютюнові фабрики (2 заклади, 1000 робітників), цукерничі фабрики, дріжджовні, м'ясні фабрики, оцтовні, фабрики безалькогольних напитків, молочарні тощо. Не було зовсім у Галичині фабрик переробу картопель і тільки що починали розвиватися фабрики цикорії. А втім підкреслити треба, що всі ділянки харчово-смакової промисловости мають у нас велике майбутнє.

В нас немає покищо професійного шкільництва, що вишколювало б молодь для потреб харчової групи ремесла й харчово-смакової промисловости. Частинно тільки сповняє це завдання агрохемічний відділ хемічної школи у Львові. Одначе було б побажане, щоб таке шкільництво створити. Хемічна школа повинна б відокремити агрохемічний відділ і перетворити його в харчово-промислову фахову школу, що мала б відділи: а) хемічно-цукроварський, б) млинарський, в) ферментаційної промисловости. Завданням цієї школи було б також вишколювати працівників харчової промисловости на спеціяльних курсах: млинарських, пекарських, беконярських, вудженярських, пивоварських, винярських, гуральничих, консервної промисловости тощо.

Молочарські школи (однорічні молочарські школи й молочарські фахові школи зі сироварськими й молочарськими курсами) належать у нас до системи сільськогосподарського шкільництва.

Шкіряно-взуттєва група ремесел обіймає кожум'яцтво, замшівництво, властиве гарбарство (чинбарство), шевство й халявкарство, римарство, сідлярство, рукавичництво й шкіряну ґалантерію, палітурництво й опорядження хутер. В цій ділянці до війни в Галичині працювало приблизно 6500 варстатів, в тому більш-менш 10% українських і 37,5% жидівських. Шкірна й хутрова промисловість у нас досить поширена, переважно як дрібні заклади. Гарбарні (чинбарні) були здебільша доморобним або півдоморобним промислом. В ділянці шкіряної промисловости працювало у нас 39 закладів і 800 робітників, в тому було 24 гарбарні з 650 робітнками.

Для потреб шкіряно-взуттєвої групи ремесел і промисловости вишколюють у нас: а) гарбарські школи у Львові та Станиславові

(підготовляється ще одна школа в Дрогобичі), б) гарбарськй відділ ремісничої школи в Старому Самборі та в) шевський відділ ремісничої школи в Коломиї. Треба ще потворити більшу кількість шевських відділів у ремісничих школах, та створити коедукаційну фахову школу для потреб шкіряно-взуттєвої промисловости, що мала б відділи: а) гарбарський, б) білоскірничий (замшівничий), в) хутровий, г) взуттєвий, ґ) шкіряної ґалянтерії, д) палітурництва, е) фарбярсько-викінчувальний. Школа ця мала б готувати техніків для шкіряно-взуттєвої промисловости. Очевидно, всім школам цієї групи слід організувати короткоречинцеві спеціяльні курси для потреб шкіряно-взуттєвої промисловости.

На цьому кінчаємо огляд т. зв. ремісничих шкіл, що вишколюють молодь для потреб різних груп ремесел. Огляд промислового шкільництва треба ще закінчити оглядом потреб промисловости, що розвинулась в Галичині.

В ділянці гірничого шкільництва (копальницького торфу, нафти, газів, соли й потасових солей тощо) можна відмітити свердлярську школу в Бориславі. Вона належить до типу фахових шкіл і є польсько-українська. В минулому шкільному році оголошено вписи до гірничої фахової школи в Калуші, але тоді годі ще було її урухомити. Хеміків для потреб нафтового копальництва вишколює технологічно-ропний відділ хемічної школи у Львові.

Хемічна промисловість розвинулася в Галичині в формі дрібних закладів, переважно загальнохемічної органічної промисловости. В Галичині нараховується 120 закладів хемічної промисловости з 4697 робітниками, крім цього 226 закладів і 3891 робітників керамічно-скляної, та 28 закладів і 568 робітників папірничої промисловости.

Для потреб хемічної промисловости працюють коедукаційні хемічні школи у Львові та Перемишлі. Львівська школа має відділи: агрохемічний, технологічно-ропний і фарбярський. З уваги на те, що хемічна промисловість поділяється на а) основну (продукція кислот, лугів, соди й добрива), б) загальнохемічну (продукція товщево-милярсько-парфумерійна, хемічно-фармацевтична, ляко-фарбова, гумова тощо), в) лісохемічну (продукція метилалькоголів, оцтової кислоти, ацетону, терпентини, целюльози й целюльоїдних продуктів), хемічна школа по відділенні агрохемічного відділу й перетворенні його в харчово-промислову фахову школу мала б відділи: а) основний, б) загальнохемічний, в) лісохемічний з підвідділом папірничим, г) керамічно-скляний, ґ) технологічно-ропний, д) фарбярський. Школа ця мала б обов'язок організувати також всі спеціяльні курси для потреб хемічної промисловости.

Мистецьку кераміку заступив у нас керамічний відділ мистецько-промислової школи у Львові.

Поліграфічна промисловість обіймає в Галичині коло 60 закладів і 1200 робітників. Устаткування закладів тільки в невеликій мірі модерне, крім цього немає на кожному кроці фахівців новітніх друкарських технік. Для потреб цієї промисловости вишколює друкарська реміснича школа в Станиславові. Крім цього треба нам

фахової поліграфічної школи, що мала б відділи: а) друкарський, б) літографічний, в) фотохеміграфічний. Частинно підготовляє в тому напрямі молодь графічний відділ мистецько-промислової школи у Львові.

Про дорiст працівників для розвиненого у нас народного мистецтва дбають мистецько-промислові школи, саме фахова мистецько-промислова школа у Львові, що має відділи: а) декоративного малярства, б) скульптури, в) графіки, г) внутрішнього устаткування, ґ) текстильний, д) мистецької фотографії. Крім того існують дві школи ремісничого типу, саме мистецько-промислова школа для гуцульського промислу в Косові та деревно-промислова школа в Яворові, що плекають регіональні відміни нашого народного мистецтва. До цього типу шкіл можна також зарахувати ткацько-килимарську школу в Глинянах. Підготовлюється вже організація школи в Станиславові. Мережа мистецько-промислових шкіл у Галичині, на нашу думку, ще не завершена. Мистецько-промислові школи повинні ще повстати в інших осередках нашого народного мистецтва, а саме в Тернополі (подільське ткацтво, колісництво й возівництво), Грималові (колісництво), Чорткові (ткацтво, гончарство), Золочеві (гончарство), Коломиї (покутське мистецтво) тощо.

Переходимо до розгляду структури української торгівлі в Галичині й фахового вишколу для її потреб. Ситуація в українській торгівлі тільки на перший погляд виглядає краще, як у ремеслі й промисловості. Безперечно, ми були за колишньої польської влади, і є тепер, свідками деякого росту нашого купецького стану. Цьому ростові промостила шлях українська кооперація, що по першій світовій війні розвинулася в Галичині незвичайно гарно, охопила багато господарських ділянок і виявила багато можливостей для господарської ініціятиви. Крім цього політичні обставини за колишньої Польщі склались так, що наш молодий інтеліґентний дорiст міг себе виявляти тільки на господарському полі. Та проте структура торгівлі взагалі, а української зокрема мала за Польщі поважні недоліки. Характеристичними рисами галицької торгівлі було: а) велике роздрібнення (75% торговельних підприємств враховувалось до підприємств т. зв. IV. категорії, тобто дрібних крамниць), б) відсутність новітніх вищих форм, як напр., висилкові й товарові доми, автомати, рухомі точки продажу тощо, в) низька організація й техніка обслуговування, г) малі обороти й низька рентовність крамниць, ґ) перевага жидівського елементу в торгівлі (84,7% у львівському, 93,0% в станиславівському та 93,4% в тернопільському воєвідствах), д) низька фахова підготова купців (високу й середню освіту мало 16%, торговельну 2%, початкову 26,7%, хедер 17,3%, решта мала домашню освіту), та купецьких помічників (60% з нижчою освітою). Торговельна мережа не відповідала потребам населення. У Львові було тільки 246 крамниць на 10.000 населення, коли в Кракові 285. Не враховуючи Львова було тільки 60 харчових крамниць на 10.000 населення (на Горішньому Шлезьку 95), і тільки 10 текстильних (у Варшаві понад 30). А втім, в колишній Польщі

тільки 3,7% населення займалось торгівлею, коли в Німеччині 10,5%, в Голяндії 11,4%, а в Англії 12,8%. На 55.000 крамниць у Галичині тільки 2.000 крамниць було в руках українців, при чому в торгівлі й забезпеченнях працювало 4.861 українців. Це тільки 0,9% осіб, занятих у торгівлі в колишній Польщі, в якій до речі було понад 18% українців. Якщо взяти б на увагу норми колишньої західної Польщі, нам треба було б створити впродовж найближчого десятка літ 81.000 крамниць, в яких занятих буде 250.000 українців. Розвиток цей повністю можливий, коли візьмемо на увагу, що в нас ще розмірно досить людей має деякий капітал, а сучасні умовини незвичайно сприятливі для виявів торговельної ініціятиви. Одначе ми мусимо взяти на увагу німецькі вимоги й німецькі зразки й запевнити переважній частині нашого майбутнього купецтва солідну фахову підготову, яка тільки єдина дозволить відповідно використати вкладений капітал й покористуватися такими прикметами, як ініціятива й організаційний хист і таким чином створити не проминальні, але тривкі підвалини нашого торговельного розвитку. В ніякому випадку не можна легковажити потреб цієї важливої ділянки народного господарства, що безперечно має далекосяжне значення для нашого національного розвитку. Не можна й легковажити справ професійної торговельної освіти, до якої покликані передовсім торговельні школи різного типу. В світлі вищесказаного виходить ясно, що треба ще десятка років праці торговельних шкіл в повній потужності, щоб вирівняти всі структурні недоліки галицької торгівлі, а передовсім опорожнені імсця по жидівськім елементі.

А втім, торговельні школи не вишколюють виключно майбутніх самостійних купців. Їх завдання — підготова фахівців для всіх ділянок народного господарства (торгівля, кооперація, промисловість, банки, забезпечення, послугові й комунікаційні підприємства тощо). Суть виховання й вишколу в тих школах полягає в тому, щоб майбутнім комерційним працівникам різних галузей народного господарства дати не тільки фахові знання, але й виховати їх на метких, ініціятивних, підприємчивих, господарних, а при тому чесних людей. Цих прикмет потребують численні ряди комерційних працівників, як заготівельні референти (заготівники), скупники, продавці, бухгальтери, кореспонденти, стенотипісти, магазинники, реклямові фахівці тощо. Всіх їх вишколює й виховує торговельне шкільництво.

Для цих потреб вишколюють в ГГ 6 званево-обов'язкових торговельних шкіл, 35 дворічних торговельних шкіл і 8 торговельних фахових шкіл. Всі ці школи коедукаційні, бо з-давен-давна жінка працює поруч мужчини в торгівлі, а деякі торговельні фахи є майже виключно її доменою. Кількість українських торговельних шкіл більша тепер у Галичині, як всіх (польських, жидівських і українських) за колишньої Польщі. 50% молоді, що вчиться в українських професійних школах, це учні торговельних шкіл. Спочатку було можна помітити деяку перевагу торговельного шкільництва над ремісничим, одначе цьогорічні вписи до професійних шкіл виказують значне побільшення фреквенції учнів і учениць в ремісничих школах. При-

чиною переваги торговельних шкіл були малі труднощі в заснову-ванні цього типу шкіл і їх коедукаційність, при одночасних малих можливостях професійного навчання для дівчат. Звідтіля випливає конечність побільшити ті можливості і завести коедукацію в деяких школах ремісничого типу, як будівельні, електротехнічні, годинни-карські, шкіряно-взуттєві, мистецько-промислові тощо.

Виявлється потреба побільшити мережу званево-обов'язкових торговельних шкіл, які слід відкрити при торговельних школах у всіх більших осередках, при чому в менших осередках можуть вони творити організаційну єдність з промисловими званево-обов'яз-ковими школами (т. зв. купецько-промислові званево-обов'язкові школи). Кількість цих шкіл покищо рішуче замала. В ділянці дво-річного торговельного шкільництва можна відкрити ще декілька торговельних шкіл. В ділянці торговельного фахового шкільництва треба нам подбати про розбудову спеціяльних фахових від-ділів. Поруч уже існуючих при торговельній фаховій школі у Львові відділів загальноторговельного, банкового й кооперативного треба нам відкрити ще відділ асекураційний, що вишколював би техніків асекурації (забезпечень), заготівельний, що вишколював би фахівців заготівлі сільськогосподарських продуктів, реклямовий, що вишко-лював би фахівців реклями, торговельно-адміністративний для фа-хівців державної адміністрації й для адміністрації торговельних під-приємств, транспортовий для фахівців торговельного транспорту й його експлуатації, стенотипічний для вишколу стенотипісток укра-їнською й німецькою мовами, та педагогічний для вишколу вчителів для нижчих торговельних шкіл. Крім цього розвиток нашої торгівлі та кооперації вимагає створення одної, або й кількох чотирирічних торговельно-економічних шкіл, що відпові-дали б новому німецькому шкільному типові: Wirtschaftsoberschule, та вишколювали б повноцінних торговельно-економічних фахівців з повною середньою освітою.

Окрема проблема — це справа різноманітних торговельних кур-сів. Обов'язком кожної торговельної школи було б подбати про орга-нізацію вишколу й перевишколу людей, що вже в торгівлі працюють, а потрібного фахового знання не мають, чи тих, що бажали б допов-нити своє фахове знання в якомусь спеціяльному напрямі. Отже можна б організувати курси новітнього продажу й реклями, новіт-ньої бухгальтерії, бранжеві курси для купців і торговельних поміч-ників, стенотипічні курси тощо.

Огляд торговельного шкільництва кінчаємо оглядом шкіль-ництва для потреб домашніх і збірних господарств. Навчання до-машнього господарства має велике значення для раціоналізації на-родної консумції та покращання народного здоров'я, що безумовно причиняється для збільшення продуктивности праці та збагачу-вання широких шарів нашої суспільности. З цих причин навчання домашнього господарства повинно бути обов'язковим для всіх дів-чат, що вчаться в народних, середніх і професійних школах. Крім цього для потреб домашнього господарства слід би організувати од-норічні школи домашнього господарства, які можна трактувати як

надбудову семирічних дівочих народних шкіл. Надбудовою оцих господинських шкіл є теж однорічні школи дитячих виховниць, що вишколюють дівчат для складніших проблем домашнього господарства, а саме для виховування дітей. На жаль, обидва ці типи шкіл у нас ще дуже мало розвинені (8 шкіл господинських і 6 шкіл дитячих виховниць). Перед нами на цьому відтинку ще багато праці.

До ведення збірних господарств (гуртожитки, інтернати, оселі, доми старців, установи суспільної опіки, лікарні, санаторії, готелі, гастрономічні заклади) підготовляють у нас покищо дві фахові школи:

1. Дівоча господинська фахова школа в Станиславові.
2. Дівоча фахова школа суспільної опіки у Львові.

Мережа цих шкіл ще зовсім недостатня. Передовсім кількість господинських фахових шкіл треба побільшити (Львів, Тернопіль, Дрогобич), а крім цього при одній з них зорганізувати педагогічний відділ, що приготовляв би вчительок домашнього господарства. Крім того треба нам кухарських, кельнерсько-буфетових та готелярських шкіл, що дали б нам фахівців для цих галузей народного господарства. Кухарські й кельнерсько-буфетові школи, а також готелярські школи нижчого типу повинні бути однорічні, готелярські фахові школи дворічні. Всім школам вказаного типу слід наладнати мережі курсів, що вишколювали б потрібний персонал для потреб збірних господарств, бо маємо його досі дуже мало.

До цього огляду долучуємо ще короткі дані про сільськогосподарське шкільництво. В цій ділянці бачимо помітний поступ. Замість колишніх 4 сільськогосподарських шкіл за Польщі маємо сьогодні в ГГ понад дві сотні званево-обов'язкових сільськогосподарських шкіл, 10 хлоп'ячих і 6 дівочих однорічних сільськогосподарських шкіл (з них одна в Жаб'ю типу гірського), 1 хлоп'яча сільськогосподарська фахова школа в Черниці (ліцей), 3 однорічні садівничо-городничі школи, 1 садівничо-городнича фахова школа у Львові, та 2 однорічні молочарські школи. На майбутнє, як нам відомо, прямуватиметься до того, щоб утворити в кожній окрузі одну однорічну хлоп'ячу й одну однорічну дівочу сільськогосподарську школу, так, що всіх шкіл цього типу буде 38 в самій Галичині. В ділянці сільськогосподарського фахового шкільництва плянується відкрити ще дві хлоп'ячі сільськогосподарські фахові школи та одну фахову школу для дівчат. Проєктується також відкрити дві лісові школи з українською мовою навчання (Болехів, Солотвина). Мережа сільськогосподарських шкіл подумана так, щоб кожну школу достосовувати до природних і господарських умовин того середовища, в якому вона працюватиме. Відповідно до того організується при окремих школах спеціяльні відділи (бджолярські, зіллярські, рибальські тощо). Не можна не підкреслити того факту, що проєктована мережа повністю заспокоїть потреби сільськогосподарського вишколу навіть у такій аграрній країні, як Галичина.

Підсумовуючи все вищесказане, мусимо усвідомити собі, що розбудова українського професійного шкільництва — це та рушійна сила, без якої не можна й думати про всебічний розвиток ремесла,

промисловости, торгівлі й сільського господарства. А втім, розвиток сільського господарства, якому сприятимуть сільськогосподарські школи різного типу — це тільки частина нашого національного розвитку. Без широко розвиненої торгівлі, ремесла й промисловости — будемо неповною й недорозвиненою нацією. Основу міщанського елементу не творять ані державні, чи приватні урядовці, ані навіть робітники, а творять її лише купці, промисловці, ремісники й т. зв. вільні звання. Міста, в яких концентруються люди цих фахів — це в сучасній добі осередки культури й науки, це мозок, що керує життям цілого краю. Заможне міщанство давало все своєму народові і незалежних громадянських діячів і меценатів мистецтва й науки. Витворити оцього заможного, культурного й активного міщанина — це одне з найбільших і найважніших завдань усього українського народу. Один із першорядних допоміжних засобів до тієї мети — це, без сумніву — раціональна організація українського професійного шкільництва. Вона допоможе вишколити потрібні кадри для цих галузей народного господарства.

ЛЕОНІД БАЧИНСЬКИЙ

ЗАВВАГИ ПРО ПІДГОТОВУ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ШКІЛ

Мета моєї статті — накреслити деякі головніші недоліки, що їх помітив я за трилітній час існування українських професійних шкіл в ГГ.

Професійне шкільництво на наших землях основно реорганізується.

Не маємо найменшого сумніву, що воно ще й на далі буде змінюватися, достосовуватися до місцевих обставин і далі буде спеціялізуватися.

Легко можна помітити, що шкільна влада намагається випускати добре підготовлену фахову молодь з усіх ділянок господарського, торговельного і ремісничого життя.

Фахова молодь потрібна, щоб нею заповнити ряди працівників в торгівлі, банковості і ремісництві, створити з неї середню торговельну і ремісничу українську верству і нарешті мати запас фахових сил на евентуальні потреби в майбутності. Слід теж підкреслити, що потреби фахових людей збільшують зокрема вимоги війни.

Учительство професійних шкіл має завдання — в короткому часі виспеціялізувати молодь, що вміла б фахово працювати та практично проводити в життя засвоєну в школі теорію.

Рамові програми для більшости професійних шкіл вже складені до поодиноких предметів на кожний рік навчання, хоч шкільна влада в деяких випадках допускає конечні зміни й доповнення.

Так, напр., на обґрунтовані внесення шкіл і Українського Центрального Комітету в цьому році вже українську мову (граматику, правопис, літературу) впроваджено в торговельних школах як окремий предмет, а незалежно від того залишилося як окреме українське листування.

Якщо професійну школу розглядаємо під кутом вишколу фахівців у докладно окресленій спеціялізації, то тим самим до поодиноких професійних шкіл треба спрямовувати молодь з відповідним добором, а не автоматично.

Тут якраз, у виборі школи, роблять найбільше помилок б а т ь к и і ми, у ч и т е л і.

Б а т ь к и — як батьки, все уважають свою дитину за найкращу. Напр., цього року на 300 учнів, що зголосилися до вступного іспиту, не було

у мене ані одного батька чи матері, які б не казали: „Моя дитина — дуже здібна, дуже хоче вчитися в торговельній школі і т. ін.". Так наче б то така заява рішала про прийняття учня до школи.

Батьки чи не найбільше роблять помилок ще перед висланням дітей до міста, тобто тоді, коли діти ходять до школи на селі.

Багато є таких батьків, що не посилають точно дітей до школи, не створюють їм відповідних умовин для науки.

Багато дітей пропускає школу здебільша з вини батьків, через морози й холод, недостачу взуття, одягу, польові роботи, господарські потреби в хаті і т. ін.

Вдома дитина не має де вчитися, батьки не беруть до уваги потреби школи, не купують зошитів, книжок до науки і читання, взагалі не мають повного зрозуміння для науки. Їм вистачає, коли дитина щось читає, пише і рахує.

Більшість батьків намагається, щоб діти їх якнайскоріше перестали ходити до школи. Любов і заохоту до школи, до науки, рідко коли зустрінемо; навпаки, батьки часто уважають, що зовсім вистане для дальшої фахової науки закінчити 4 або 5-клясову школу, числячи літа ходження до школи, тобто без потрібного загальноосвітнього знання, не скінчивши школи вищого ступеня.

Батьки чи їх діти часто ідуть за модою. Якщо син, напр., Івана Козія є в такій то школі, то й сини інших господарів намагаються іти до тієї самої школи. Інколи з одного села таким чином збирається по 16 хлопців в одній клясі, а не всі вони до тієї школи надаються.

Така мода має навіть нездорові наслідки. Знаю ученицю М. Г. Дівчина бідна, не має батьків, приміщена в Ярославі просто в норі, за яку платить тим, що носить воду, а їсть одинокий пісний хліб. Зовсім не надається до торговельної школи. Навпаки — добре працювала влітку у дитячих садках. Через недбальство не вписалася до торговельної школи на початку року. Прийшла радитися, що їй робити. Раджу їй записатися до школи дитячих піклувальниць, яка саме відкрилася. Школа під кожним поглядом нам потрібна і школа добра. М. Г. відійшла майже ображена і заявила, що та школа для неї не надається. Пішла бідувати на село, щоб у вересні знову записатися до торговельної школи.

Батьки мусять рішитися дати дитину до школи вже бодай з початком останнього шкільного року й допомогти їй в науці, дати дитині підстави до самостійної праці, яка її чекає в середній професійній школі.

Всього того годі вимагати від більшости батьків. Освідомити їх в тому напрямі мусимо ми: учителі, священики, культурно-освітні працівники і все свідоме громадянство

Учительство, як все — перебирає на себе найбільший тягар праці.

Наше вчительство докладає багато сил, щоб вислати діти до професійних шкіл. Деякі вчителі й директори з подивугідною посвятою причинилися до дальшої науки молоді в професійних школах.

Однак вказане тут, у своєму часописі, поробити деякі заміти.

1. Багато приходить молоді дуже слабо підготованої. Чи можна припускати, щоб молодь, яка скінчила вищий ступень народної школи з добрим успіхом, не опанувала засад мови й аритметики й не знала ані дробів, ані десяткових чисел? Я міг би навести багато прикладів просто фатального знання деяких абсольвентів вищого ступеня народної школи. Але це не входить у моє завдання.

2. А що є частим явищем? Просто немає свідоцтв, де були б „достатні" ноти. Всі учні (-ці) кінчають школи з „визначним" успіхом. Перевага тих, що згори вділ невиправдано мають самі „дуже добрі" оцінки. Не диво, що при вступному іспиті перепадають. Це компромітує школу й учителя, а інших товаришів праці ставить у дуже прикре положення.

Вже тепер мушу ствердити, що є школи, які висилають молодь дуже добре підготовлену, і ті школи здобули собі авторитет і пошану.

З оцінкою знання треба бути гострішим! В оцінці знання кожного учня (-ці) не вільно керуватися нічим іншим, тільки справедливістю.

Окремий обіжник центральної шкільної влади в тій справі каже давати

оцінку „дуже добре" тільки у виняткових випадках, дійсно визначним учням (-ицям).

3. Загально — в народних школах треба найбільше звертати увагу на знання української мови (правопис і граматика) і розбудити у молоді замилування до книжки і читання книжок з історії, географії й літератури, і то не перед закінченням школи, а впродовж цілого часу навчання, а бодай від IV. кляси.

Щоб улегшити працю вчителеві в тій ділянці, конечно треба творити дитячі шкільні бібліотеки, чи користати з інших дозволених бібліотек, щоб учитель мав книжки під рукою і давав їх до читання. Діти так призвичаються, що пізніше самі будуть домагатися книжки.

Заклик Українського Центрального Комітету до українського громадянства — дарувати книжки до сільських бібліотек — повинен знайти широке зрозуміння.

4. Історії і географії не вчать у фахових школах, тим самим знання, яке дасть народна школа, залишиться у молоді як основа, а малі доповнення зможе зробити учень лише самоосвітою та в шкільних гуртках.

Окрему увагу треба звернути на ділянку державного й національного виховання.

Іноді молодь виходить з народних шкіл з невиробленим письмом. З цієї причини має вона у фаховій школі дуже багато прикростей, непотрібного труду й зайвого зужиття енергії. Тому не лише для професійної школи, а на ціле життя треба виробити у молоді добре, читке письмо, привчати чисто писати в зошитах, щоб не виривали карток, не робити підчищень, поправок і виплекати охайність та дбайливість у кожній праці. На цю ділянку мусять звертати увагу всі вчителі в школі, послідовно і постійно, а напевно досягнемо тривалого успіху, що дасть користь молоді на ціле життя.

5. Тісно з тим в'яжеться зовнішня культура й форми поведінки у молоді. З одних шкіл приходять діти, що відразу відзначаються. Це свідчить про те, що з молоддю вчителі працювали. З інших шкіл молодь приходить нездисциплінована, брудна, без найменшого поняття про основи культурної поведінки. А скільки зайвої енергії витрачається на зроблення того, чого не зроблено в народній школі.

На послух, дисципліну — всі ми повинні звертати увагу, так далеко, щоб мати в будучині здисциплінованих громадян.

Було б великою несправедливістю, коли б не підкреслити бодай головних чинників, що від'ємно впливають на навчання в народних школах.

Найважніша наша недостача це те, що замало маємо народних шкіл вищого ступеня, що саме по їх закінченню діти можуть переходити до званевої школи. Далі недостача учительства: де повинно бути 5—7 учителів, там є три або й дві сили, і то помічні, навіть при школі вищого ступеня. Ясно, що це зле впливає на рівень навчання. В деяких школах наука відбувається що другий день. Є навчання на переміну з відділами інших шкіл. Мало є шкіл, що в цілості вичерпали приписану програму навчання через різні місцеві умовини, чи недостачу палива, відсутність учителів і т. ін.

Програми народних шкіл покищо ще не спрецизовані, через що вони часто залежать від доброї волі й інтеліґенції даного вчителя .

Тяжкі умовини життя вчительства причиняються теж до обниження рівня науки в народних школах.

Буває, що до середніх шкіл вибирають молодь припадково, а не на основі її здібнощів. Чимало вчителів уважає просто своєю амбіцією якнайбільше молоді вислати до званевої школи. Є це радісне явище, але при виборі молоді не зроблено селекції або не було найменшого зрозуміння вимог званевої школи.

Великі труднощі має вчитель у тих селах, де немає вищого ступеня школи, а є молодь, що бажає вчитись у званевій школі. В тому випадку більшість товаришів вже по 5. чи 6. році навчання намічують здібнішу молодь і з нею безінтересовно проробляють матеріял вищого ступеня.

Це дає найкращі висліди і молодь приступає до вступних іспитів дбайливо підготовлена.

До вислання найспосібніших учнів (-рниць) до званевих шкіл може причинитися згідна, серіозна співпраця учителя з парохом, коли вони, висилаючи молодь до школи, матимуть на увазі вищу ціль — добро народу.

Коли до всього додамо умови, в яких молодь учиться на селі, то про кращу підготову її до званевої школи можна говорити лише тоді, як учитель дасть максімум своєї охоти і знання.

Щодо вибору професійної школи, то найбільше винні самі професійні школи, що не інформують учительства і шкільних управ про існуючі школи, їх вимоги й умови прийняття.

Як же можна було при таких умовах проводити селекцію і вибирати професійну школу та до неї спрямовувати молодь, коли фахові школи такі різнородні, а кожна школа має свої вимоги, свої особливості.

Тому перед висилкою молоді до званевої школи мусить учитель прийти до окружного шкільного радника чи до УОК (до референта шкільних справ або референта професійних шкіл Учительського Об'єднання Праці) і про кожну школу докладно розвідати, а далі — робити одночасно потрібні помічення над молоддю, яку намічено вислати до фахової школи.

ОСИП ЯВОРСЬКИЙ

ПІЗНАННЯ СІЛЬСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Пізнання середовища праці завжди було, є й буде актуальне. Панівні відносини та умовини якогось середовища дуже впливають на формування характеру дитини. Учитель мусить ці відносини добре пізнати, щоб додатні властивості у виховній праці вміло використати, а від'ємні поборювати. — Матеріяльний та духовий світ, серед якого живе та розвивається молодь, діють куди сильніше на неї, як найкраще поставлена, але від середовища відчужена школа. Своєрідна культура простолюддя витворювалася роками та входила в кров і душу кожного покоління. Хто недоцінює або легковажить матеріяльну й духову культуру середовища — стає все для нього чужим. Всі найкращі його зусилля не дадуть успіхів. Тому вчитель мусить зацікавитися як матеріяльним життям середовища, так і духовим світоглядом населення.

Пізнаючи середовище, не лише поглиблює учитель своє знання, але також має нагоду причинитися до збагачення скарбниці рідної культури, якщо вестиме записки своїх дослідів та переживань.

Щоб пізнати своє середовище праці, мусить учитель обсервувати не тільки життя населення, але все те, що під обсервацію насувається. Стане, напр., він досліджувати причину господарського стану села, чому воно бідне, чи багате; спостереже при тому його положення, рід і якість та кількість управної землі, пасовиськ, лісів, багнищ і т. ін., то помітить перепливаючу річку, залізничий шлях, гостинець, чи „польську" дорогу, — віддалення села від залізничої стації, повітового міста, чи якого промислового осередка. — Візьме на увагу, яке значення можуть мати ці обставини для розвитку села. Зацікавить його, чому такі, а не інші роди збіжжя в даній околиці управляють. Приглянеться способові управи збіжжя та виконуванню різних господарських праць. Зачнуться снувати в його умі завваги. Поміркує, чому в його селі нема вміло ведених садків, пасік, яринних городів.. Зачне шукати способів усунути зло. Не задоволить його старотипна, консервативна відповідь селян. Пошукає пояснення в відповідній лектурі, засягне рад досвідчених людей та знавців.

Якщо вже раз зацікавиться учитель своїм середовищем, забажає пізнати також духові властивості населення. Учитель має нагоду не лише пізнати, але й зібрати всі духові цінноці свого середовища. Зібрані матеріяли повинен він передати повітовій чи краєвій науковій інституції в цілі відповідного використання.

Ось пару прикладів підходу до етнографічної праці:

1. На лекції співу попросить учитель дітей в клясі чи молодь у читальні, щоб вони заспівали йому якоїсь їх місцевої пісеньки. Напевно заспівають. — Учитель запише мелодію і слова пісеньки. Радість і користь буде обопільна. Запросять учителя на весілля, вечерниці, толоку, христини чи інші обходи, — і тут кожний мужчина, кожна жінка буде виводити найкращі пісеньки, щоб лише їх „пан" також записав.

2. На годині практичних зайнять збере вчителька місцеві вишивки, мережки та інші взірці народного мистецтва. Хлопці ж знову виконують дуже вірні моделі місцевих жорен, ступ, млинків, ткацьких та гончарських варстатів, вітраків, господарських та ремісничих знарядів, а також сіті до ловлі риб, вертепи з ляльками, топірці та різні забавки. І скільки то гарних експонатів може придбати школа до регіональних музеїв.

3. Все таки найбільше матеріялів до етнографії може учитель зібрати на годині української мови. Молодь дуже любить байки та оповідання, головно в яких виступають надприродні явища. Кожне село має свої вірування, свої закляті місця, в яких „страшить", або які приносять нещастя, свої забобони, свої погляди на явища природи та життєві прояви. Віра в чари, віра в духів є ще серед нашого народу така велика, що майже кожна чинність людини, кожна річ, кожний обряд — з ними зв'язані. — Цей чудовий світ уяви найкраще змальовує душу того середовища. Святкові родинні та інші звичаї майже в кожному селі більше чи менше відмінні. А що світогляд молодшого покоління зміняється, тому багато духових питоменностей нашого народу затрачується. Завдання учителя — заопікуватися народними цінноцами.

Докладне знання середовища потрібне вчителеві не тільки в шкільній, але й в громадянській праці. Якщо населення спостереже, що учитель цікавиться ним, тоді між школою і домом зникне прогалина. Тоді праця в школі стане радісна, приємна та корисна в своїх вислідах, тоді культурний вплив учителя на населення буде великий, а прив'язання та довір'я до вчителя — щире та сильне.

Хоч доведеться колись учителеві покинути те середовище, населення благословитиме його за раду й допомогу в їх клопотах, за освітню та громадянську працю, якою двигнув село.

Я. ЯРОСЛАВЕНКО

ІЗ МОГО СПІВАНИКА *

Ген по би-тім по шляху, ти-хо мчиться без страху,
сам без ко-ней бистрий віз, що не видно і коліс,
що не видно і ко-ліс, — що не видно і ко-ліс. —

Ген по битім по шляху
Тихо мчиться без страху
Сам без коней бистрий віз,
Що не видно і коліс.

В'ється, мчиться як стріла,
Гей, дитино ти мала,
Май позір тут, уважай,
І з дороги уступай!

Мчиться, в'ється самохід,
Поза ним вже тільки слід!
Мчиться, лине, пролетить
І в мети вже буде вмить.

Мигом, бистро, лине час,
Самохід за часом враз —
Ми лінивства вороги,
Час тепер в нас дорогий!

---

*) В зв'язку із статтею І. Гриневецького „Рідна пісня і виховна праця" в попередньому зошиті продовжуємо започаткований там же вибір із творів відомого українського композитора Я. Ярославенка. — **Редакція.**

ДМИТРО СОКУЛЬСЬКИЙ

КІЛЬКА УВАГ ДО ПСИХІКИ ХОЛМСЬКОЇ ДИТИНИ

Щоб подати напрямні у вихованні і навчанні холмської дитини — слід розглянути й проаналізувати виховні впливи, серед яких вона розвивалася й виховувалася.

Коли ми говоримо в цьому місці про холмську дитину, то не маємо наміру підкреслювати її окремішности як типу, а радніше вказати на зовсім відмінне і під цим поглядом цікаве — виховне середовище, в якому вона перебуває.

Коли ми обсервуємо дитину, ми привикли думати все про психічну структуру дитини, що є виявом гармонійного впливу виховного середовища. Зовсім інакше з холмською дитиною.

Вона — була позбавлена цього гармонійного виховного середовища, що так позитивно впливає на розвиток особовости.

На її виховання впливали протилежні, різнородні впливи, а вислід того — нинішня холмська молодь, серед якої бувають і такі, що їм інколи важко остаточно зачислити себе до того чи іншого національного табору.

І не дивниця. Холмський українець проходить оце вже третю з черги асиміляцію.

Перша національна асиміляція — це московська. Вона глибоко в'їлася в душу холмщака. Можна сміло говорити про помітну культурну російську асиміляцію великої частини старшого покоління.

Традиції московського імперіялізму з матеріяльним добробутом та стабілізацією відносин — витиснули незатарте знам'я на психіці старшого холмщака.

Це й між іншим було теж причиною, що такий сильний опір ставив старший холмщак другій з черги національній асиміляції — польонізації. Це витворило хронічну поставу негації до всякого нового, що не відповідало його основній поставі.

Правда, він безсило дивився на те, як його діти польонізуються, не бачучи покищо іншого виходу. Та очі свої інколи звертав на схід.

У тому ж дусі впливав часто дім на дитину, в дусі зовсім протилежному, як його пропаґувала чужа польська школа.

Ці два протилежні впливи, однаково сильні й скривили душу молодого покоління. Бо ж — властиво, де їх правда? Своєї української правди вони дуже мало знали.

А зрештою, хоч і через затьмарення їх національної свідомости — проникало проміння української правди — як старе, так і нове покоління ставилося до неї з вичікуванням.

Українська національна ідея, її можливості реалізації — були заабстрактні для його способу думання. Він не бачив тут конкретної, реальної сили. Бачив її зате деінде. І покотились довгі дні брутальної польонізації, якої наслідки бачимо сьогодні.

Зрозуміймо тепер траґедію холмської дитини. Вдома часто русифікація (вплив батьків) — в школі була брутальна польонізація. Чи ж можна тут подумати про гармонійну особовість дитини, коли діють цілком протилежні, ворожі впливи, що взаємно себе поборюють? Чи ж не могли вже тоді повстати зародки неґативної постави до оточення взагалі?

А коли розпалася польська держава, холмська дитина опинилася знову перед новим для неї явищем — національним відродженням.

Надри її душі невпинно ворушаться, спрагнені правдивої, здорової поживи, а не отруї, що нею стільки років її годували.

Старше покоління з дива очі розплющило, шукаючи в своїй душі спільних з новим явищем рис. У глибині душі відчувало, що настало щось, що близьке і рідне і що торкається його буття.

Нашу надію покладаємо на молоде покоління. Як підійти до холмської дитини, щоб цю нову правду — зате її власну — вона приняла як дійсно свою власну і нею жила до кінця свого життя та іншим у спадщині передала?

На дитину так, як на первісну людину — слід діяти конкретами. Конкретів цієї правди нової для неї — ми маємо дуже мало.

Тому й мусимо вживати як помічної візії минувшини й майбутности нашої батьківщини.

Цю візію частинно слід реалізувати на аматорських дитячих та юнацьких виставах, в організації шкільного життя та відсвіжувати завжди на національних святах. Не потребуємо хіба додавати, що ціле навчання повинна проникати ця думка, щоб дитина по змозі в конкретних образах могла переживати минуле, сучасне й майбутнє своєї батьківщини в межах нової Европи.

З. ЛЕВИЦЬКИЙ

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ В НАРОДНІЙ ШКОЛІ

Нинішня школа повинна бути — як це звичайно підкреслюють — школою активною, школою праці, що приготовляє до життя.

Минули часи, коли учень мусів видумувати різні підступи[1], щоб викрутитись від учителя, який чигав на всі його схиблення, помилки й неувагу, через що школа ставала для нього осоружна і будила в учнів страх.

Після довгих змагань педагогів змінити таку методу навчання щойно праґматизм довів до перемоги, усуваючи виключно пам'ятеве навчання. До оформлення нової школи причинилися швидкі поступи природничих наук, розвій техніки, психологічні досліди та ствердження, що добре вихована й розвинена молодь — це основа сильної держави. Треба було впровадити до школи інший спосіб навчання, спосіб, шо приманював би дитину до школи, де кожна праця була б для неї приємна й радісна, дарма, що інколи тяжка і зусильна.

Впроваджуючи зміни метод навчання всіх предметів, змінено й методу навчання практичних занять[2]. Нові методи досягли незабаром успіхів, бо помічено, що цікавість, з якою діти працюють, радість з виконаної роботи зробила дитину точнішою й сумліннішою у виконуванні шкільних обов'язків; дитина стала охоча до науки.

Нові методи ручних занять мають на цілі розвинути домашній промисел, а теж сповняти господарські та суспільні завдання.

Одначе зацікавлення, викликане на годинах ручних занять, розвиває дитину одночасно ще й фізично та умово. Дитина швидше сприймає знання через технічний досвід, який набуває, виконуючи ручні зайняття.

Як знаємо з психології, до фізичної праці треба і зусилля ума, а кожна умова праця томить людину фізично. З того виходить, що праця фізична й умова сильно з собою зв'язані і не можна розвиватися умово, не розвиваючи себе фізично, чи навпаки.

Вдумаймося глибше в згадані слова й обслідуймо людину, що працює умово. У неї можна спостерегти: обниження температури тіла й обігу крови, слабий віддих, малу охоту до їди, ослаблення всього тіла. Натомість фізична праця — зміцнює життєздатність людини, побуджує серце, а тимсамим і обіг крови, приспішує віддих, збільшує апетит, через що людина добре травить.

Фізична й умова праця спричинюють втому, але фізична втома інша від умової.

Сама рухливість дитини, нахил до різнородности і взагалі її творчість — це найважніше завдання ручних занять — вимагають того, щоб у школі впровадити рівномірно фізичну й умову працю.

Добре упляновані ручні заняття розвивають у дітей так зв. педагогами „шостий змисл", тобто чуттєво-руховий змисл, що зміцнюється у школі підчас руханки, забав, рисунків і ручних занять. Вже сама будова нашого мозку вказує на потребу ручних занять, бо мозок має більше клітин, призначених для руху рук, як для інших частин тіла.

Різні педагоги заявляються за тим, „щоб у дітей у школі працювали обидві руки" і на тій підставі почали впроваджувати розмаховий рисунок лі-

---

[1] Уживання по школах учнями т. зв. „бриків".

[2] Метода Ґавдіґа, Кершенштайнера, Ліца й ін.

вою і правою рукою, однак це не все давало позитивний вислід. Аж впровадження ручних занять замість розмахового рисунку на шкільних годинах може повністю дати позитивний вислід. При ручних заняттях працюють обидві руки рівномірно, при чому можна робити навіть натиск на працю більше лівою рукою, щоб права частина мозку могла розвиватися (вона завідує лівою частиною тіла).

Досвід доказав, що людина, яка працює правою рукою, має розвинену більше ліву частину мозку, а в людини, що працює лівою рукою, розвивається більше права частина мозку. Отже ручні заняття розвивають обидві частини мозку рівномірно, бо при них працюють у дитини обидві руки.

Ручні заняття можна лучити з усіма предметами навчання в народній школі; українська мова: в часі свобідних розмов підчас ручних занять діти висловлюють щораз влучніші вислови, що дуже причиняються до опанування рідної мови; українська мова й історія: для шкільних вистав шкільна молодь може робити костюми, моделі декорації, будує сцену тощо; природа: сушення листя і квітів, роблення приладдя до праці в шкільному городці і праця в самому городці тощо; географія: роблення мірничого приладдя; фізика: допоміжні засоби навчання; геометрія: брили й інші геометричні фігури.

Як бачимо, ручні заняття в народній школі — це дуже помічний предмет у розвитку душі дитини, її характеру й людяних почувань. Ручні заняття — це чинне наочне навчання, тільки треба їх плянóво укласти, щоб мати з них користь. Година ручних занять, ведена без пляну — впроваджує хаос.

Ручні заняття — це предмет, який школу зближає до її мети.

Можна б покласти собі три питання: 1) яку користь має з ручних занять школа, 2) чого вчиться дитина, 3) яку працю має учитель?

Відповідь на ті питання — легко знайти, якщо хтось критично думає і не упереджений до ручних занять.

1. Школа має за ціль розвинути фізичну й духову силу, інтеліґенцію, розбудити самостійність, творчість, оформити індивідуальність, свіжість ума і тверезий погляд на світ. А до цього всього великою мірою причиняються ручні заняття.

2. Дитина ручними зайняттями визволяє свою думку до практичного зреалізування; як предмет дають вони дітям у школі вартості, яких досі не знали. Дитина має змогу пізнати фізичну й умову працю; вона мусить покористуватися всіма своїми знаннями, щоб робота вийшла з рук без закиду, через що вчиться зручности, сумлінности, самостійности і зміцнює віру у свої власні сили.

3. Учитель — має свободу поступування, має час досліджувати прикмети душі дитини, стежити за ходом праці, а не тільки ствержувати її вислід. Він має змогу стати дорадником молоді, витворити погоду духа і здобути повне довір'я молоді до себе. Як бачимо, праця вчителя в часі ручних занять — дуже інтенсивна; він може використати всі моменти, що розвивають знання в царині кожного предмету з допомогою свобідних розмов, а, залишаючи молоді власну ініціятиву, розвиває в дитячих умах велику незалежність і самостійність.

Школа взагалі має завдання вишколити громадянство в усіх ділянках, як під фізичним, так під психічним поглядом. Сила держави не залежить так від розмірів посіданої землі і кількости людей, як від якости своїх громадян. Коли школа буде розвивати всі вроджені прикмети і здібноці, тоді держава і громадянство можуть бути спокійні за своє майбутнє.

Причина життєвих неуспіхів — це часто невідповідне виховання; щоб тому запобігти, треба а к т и в н о виховувати.

Активно виховуємо, якщо добре плянуємо ручні заняття. На них не слід дивитися як на ремісничо-професійне досконалення дітей; правда, треба дбати, щоб діти виконували кожну працю згідно з вимогами техніки, одначе на увазі слід мати в першій черзі умовий розвиток. Не сміємо вести ручних занять механічно, бо вони — замість відповісти своєму високому завданню — стали б тягарем у школі.

Важна справа — виробити техніку в ручних заняттях, що її треба б вводити від самого початку, ідучи від найлегших до найтяжчих занять, і що якийсь час при тяжчих заняттях повторяти легші.

Дитина до 12 років не може інтенсивно думати, але при ручних заняттях помалу приневолюємо її до ліпшого думання.

В школах на ручних заняттях можна обробляти всяку сировину, як папір, солому, дерево тощо. Передусім треба розпочати від найдешевшої, яку дитина може набути кожної хвилини. Тут належить особливо папір із записаних зшитків і старі часописи; тут можна виконати різні забавочки, якими діти будуть навіть тішитися, напр., стрілку, човен, ластівку, жабку, гармонійку, вітрак, прикраси на ялинку тощо. Таких забавочок можна робити дуже багато.

З черги можна впровадити і блискучий папір, з якого будуть діти укладати по кілька шляхів і зір, переходячи до стрічок. Всі ті зразки укладають діти з маленьких прямокутників, квадратів, трикутників і кіл, зазнайомлюючись тим самим з початками геометрії.

Укладаючи кольорові шляхи і стрічки, діти набирають смаку до гармонії кольорів.

Не забуваймо також, що через короткі і все нові зразки шляхів, зір, стрічок і вирізків великою мірою впливаємо на народну творчість і національне мистецтво.

Не можна вимагати від дітей мистецького вирізування, бо це знеохотило б їх. Фігури слід вирізувати сміло, а навіть криво; ця кривість в цілості дуже приємна. В тому змислі тут може справджуватися частинно українська пословиця „що кривіше, то красніше".

Коли пишу цих кілька слів, хочу переконати вчительство про велике значення практичних занять у народній школі під виховним поглядом. Твердджу, що ручні зайняття виároблять у дітей власну ініціятиву, самостійність думки та справність, розвинуть помисловість і творчість, зокрема підсилять народне мистецтво. Це доказує дотеперішній шкільний досвід та практика в різних краях.

То ж до праці! Хай в кожній народній школі розвивається наука ручних занять, якими виховаємо справне й добре розвинене покоління.

---

† КАТЕРИНА ЛОЗИНЯК

Несподівано вмерла 11. квітня ц. р. на запалення мозкових опон фахова вчителька української господинської школи в Ярославі, Катерина Лозинняківна. Була це надзвичайно доброго серця людина, чесна, характерна й добра вчителька.

Хто знає Ярославщину перед війною, той усвідомляє собі, які труднощі мав українець, коли хотів осягнути середню освіту. Покійна скінчила польську народну школу і польську приватну семінарію в Ярославі. Іспит зрілости здала в українській семінарії в Перемишлі 1920 р. Українське свідоцтво замкнуло їй доступ до вчительської праці, але Покійна не покидає надії, робить заходи у всіх кураторіях, а сама, щоб не марнувати часу, вчиться кравецтва. По трьох роках відкриває свою робітню і видатно працює. По кількох літах покликано її на учительську посаду в Ярославщині. Вона кидає робітню й віддається учительській праці, яку понад усе любила й до якої мала покликання. Однак у школі 1929 р. стає калікою, її пенсіонують, вона вертається до Ярослава і знову займається кравецтвом. Тут переживає особисту душевну драму. 11 років веде власну робітню й одночасно працює в захисті та в релігійних товариствах.

Коли в 1941 р. творилася українська господинська школа в Ярославі, не було кращої кандидатки, як Покійна. Вона кидає свою робітню, йде до школи й тут з великим запалом вчить молодь шиття і крою.

Молодь дуже любила Покійну. Дирекція школи все з признанням відносилася до її шкільної праці, а візітації все підкреслювали її визначну фаховість і успіхи в праці.

З великим жалем прощали Покійну на вічний відпочинок молодь, учительський збір і громадянство. Велика втрата для школи і для Ярослава, де так мало інтеліґенції, а тим більше фахової.

Вмерла в 45 році життя, тоді як могла ще так багато прислужитися українській землі.

Л. Б.

ОГЛЯД ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

КУЛЬТУРНИЙ БАСТІОН НА ЛЕМКІВЩИНІ
(Учительська семінарія в Криниці)

Кінець серпня 1940. Завдяки прихильності німецької влади та УЦК в Кракові рішено відкрити першу в ГГ українську вчительську семінарію. Немов у відплату за таке довге упослідження вибрано Лемківщину на осідок нової школи. Важко було знайти місце, в якому могла б працювати нова українська культурна станиця... Романів, Сянік, вкінці — завдяки доброзичливості німецьких чинників — вибрано Криницю. Та тут відразу на початку прийшлося поборювати цілий ряд труднощів: недостача приміщення для школи і для учнів.

Учнів приміщено в двох. на цю ціль приділених віллях, а школі прийшлося наразі проситися в комірне до будинку народної школи в Криниці-Селі, віддаленім 3 км від Криниці-Живця.

10. грудня 1940. З різних сторін з'їздяться учні: це вступні іспити до учительської семінарії на І. і ІІ. курс. До „підготови" приймається без іспиту. По кількох днях починається наука. Та тут напливають теж поважні „пані й панове": це кандидати на однорічний педагогічний курс. Вони вже мають за собою гімназію, вже працювали в різних наших установах, а тепер хочуть за рік здобути фахову освіту та стати носіями рідної культури в найдальших закутинах батьківщини.

І починається сіра — буденна праця. Молодь і вчителі щоденно, нераз двічі на день, топчуть криницький асфальт і брук до Криниці-Села. „Вусаті" кандидати педагогічного курсу провадять лекції в народній школі та дрижать, бо незабаром іспит зрілости. Нелегко живеться молоді. Правда, влада, Український Центральний Комітет і Український Допомоговий Комітет багато помагають, але це ж війна: треба не в одному обмежуватись! Та — Криниця віджила, дістала інше обличчя. З піснею на устах машерують трійки: це питомці бурс ідуть до школи... А в школі — на лекціях — ще панує „літературна", але в часі перерви — цілий „заповідник" українських говірок: переважає лемківська, але тут холмщак спорить про щось „важне" з закарпатцем, там буковинець з галичанином оповідають собі щось цікаве... школа й гуртожиток невпинно працюють над вирівнянням різниць.. Нелегко йде праця, але таки йде!

Кінець червня 1940. Клясифікація при кінці першого шкільного року.

Підготовний	курс:	20
І.	„ :	54
ІІ.	„ :	36
Педагогічний	„ :	31

Разом — 141 (в тому 73 хлопців, 68 дівчат)

25. і 26. червня: іспити зрілости кандидатів педагогічного курсу — під проводом представника шкільної влади, д-ра Ґасселіха. 30 кандидатів дістає свідоцтво зрілости.

Тимчасом зладжено призначений на школу будинок і вступні іспити на новий шкільний рік 1941/42 відбуваються в „своїй" хаті.

Надходять ферії, та не для учителів семінарії: шкільна влада організує 6-тижневий курс для некваліфікованих учителів (помічників). Голоситься 85 кандидатів (-ок). Серед гарячого літа й захоплення вістками про перемогу німецької армії над большевиками іде праця жваво вперед.

Кінець серпня: кандидати здають іспит зрілости.

Допущено: 79 здало: 75.

Перші льоди проломано. Лемки... зрозуміли! З найдальших закутин почали зголошуватися учні. Цей наплив молоді спонукав шкільну владу утворити рівнорядні відділи.

Шкільний рік 1941/42:

Підготовні курси:	хлопців	21,	дівчат	29,	разом	50
Курс I А	„	51	„	—	„	51
„ I Б	„	—	„	54	„	54
„ I В	„	19	„	29	„	48
„ II А	„	34	„	—	„	34
„ II Б	„	—	„	44	„	44
„ III	„	17	„	33	„	50
Разом (7 відділів)	хлопців	142,	дівчат	189,	**разом**	**331**

Шкільний рік 1942/43:

Підготовний курс:	хлопців	19,	дівчат	28,	разом	47
Курс 1 А	„	18	„	31	„	49
„ I Б	„	20	„	28	„	48
„ II А	„	43	„	—	„	43
„ II Б	„	—	„	50	„	50
„ II В	„	20	„	27	„	47
„ III А	„	16	„	21	„	37
„ III Б	„	13	„	19	„	32
„ IV	„	20	„	34	„	54
Разом (9 відділів)	хлопців	169,	дівчат	238,	**разом**	**407**

Більшість учнів живе в бурсі. На ту ціль відступила управа міста заходом УДК в Криниці 3 просторі віллі. Дівчата поміщені в двох, а хлопці в одному будинку.

Молодь — це переважно (78%) селянські діти з Лемківщини (повіти: Новий Санч, Горлиці, Сянік), решта з Холмщини й Грубешівщини, Галичини, з Буковини, Закарпаття, з Райху.

Учительський збір складається з 12 учительських сил, в тому власних етатових 7, допоміжних (доходячих) 5.

Молодь Лемківщини — цікавий матеріял! Примітивізм при вродженій інтеліґенції. Деяка недовірливість, унасліджена по батьках. Реалізм в оцінюванню життєвих фактів. Тверезість ума. Сильно вкорінене почуття національної відрубности від поляків: над українською національною свідомістю треба багато праці. Залишки москвофільства між молоддю майже невидні! Присвоїти їм українську літературну мову — легко.

Праця йде. Не наша річ її оцінювати! У днях 17—20. травня 1943 відбувся в закладі перший правильний іспит зрілости; 45 кандидатів одержало право навчання в народних школах. Лемківщина дістала нових молодих учителів. У добру путь!

Омелян Цісик,
управитель семінарії

УКРАЇНСЬКИЙ УЧИТЕЛЬ НА ОДНОМУ ВІДТИНКУ МНОГОСТРАДАЛЬНОЇ ХОЛМЩИНИ

Ще чотири роки тому можна було тільки затискати у безсилій люті п'ястуки, коли читалося про геройські подвиги „братів словян" над нещасними „тутешніми" холмщаками.

Щойно коли у вересні 1939 р. присла польська миляна банька, потягнули в Холмщину сірі „плугатарі", здебільша з Галичини, гнані з-під рідних стріх московсько-жидівською ордою. І завдяки їм повстає вже з початком жовтня 1939 р. ціла мережа українських шкіл там, де досі вибивано не тільки вікна, але й зуби, коли хтось поважився заговорити „тутешньою" мовою до своєї жінки на ярмарку у Тишівцях чи іншому Томашеві. Про столицю Замістя й не згадувати.

Дозвіл на заснування українських шкіл дає німецька військова влада на підставі прохань, складаних масово селянами, що дуже часто не вміли підпи-

сатися по-українськи. Всі ці дозволи та прохання збережені і складені в альбомі шкільного інспекторату являють собою вже нині чималу історичну вартість.

Доводилося в початках зводити затяжні бої з поляками війтами, солтисами, а головно польськими вчителями та поліцаями, що, вернувши швидко з „походу на Берлін" (почерез Рівне—Луцьк, часами — Львів — Снятин чи Ворохту), скоро пригадали собі недавні практики й рішили за всяку ціну не допустити до знищення їхнього 20-літнього „дорібку". Але хоч українська школа була без книжок, без лавок, у винайменій хаті, учителі без платні — цих „без" можна б множити у безконечність — вона не подавалась.

В маю 1940/41 р. іменовано для Замостеччини (повіт Замостя, Томашів і Чесанівщина) першого шкільного інспектора в особі мґра П. Кривоносюка, що з питомою собі енергією взявся до праці. Вчителі дістають платню, а волості наказ подбати про матеріяльне забезпечення українських шкіл нарівні з польськими. В Замості появилася українська книгарня. Відбуваються перші вчительські конференції, що з уваги на некваліфікованих учителів (50% учительського складу) були просто неоціненої вартости.. Прибуває трохи кваліфікованих сил — вчителі із заходу і з новим шкільним роком 1940/41 зачинається нормальна шкільна праця всюди там, де було щонайменше 40 українських дітей шкільного віку. І 1. вересня 1940 навчає в повіті Замостє, Томашів і Чесанів 102 учителі рідною мовою 6500 українських дітей в 74 школах.

Німецька влада в особі обласного радника шкільного відділу в Люблині, головно через його заступника для справ українського шкільництва д-ра Брандля, а згодом також через обох шкільних радників А. Роде і Ґауера, іде нам на руку. У висліді наших зусиль та піддержки німецьких чинників Замостеччина — що виказує 70.000 (20%) українського населення — має далеко більше українських народних шкіл як за Польщі мало їх станиславівське воєвідство з-понад одноміліоновим українським населенням. В останньому часі організується цілу низку шкіл для сільськогосподарського вишколу молоді від 14—18 літ, де наука триває 6 годин в тижні. Одначе недостача викладачів сільськогосподарських предметів не дозволяє зорганізувати наразі таку школу всюди там, де є народна школа.

Українське вчительство Замостеччини здало вповні іспит перед історією. Зустрічається, правда, і тут одиниці, що грозять переходом до іншої праці, коли їх не перенесуть із села, де „на весну буває болото", до міста, де є хідники з камінних плит (30-тилітній молодець, самітний, з платнею 270 зол., що за Польщі був би й денебудь сидів); трапляються й такі, що штучно хочуть добитися перенесення до міста, або до Галичини, де либонь має бути вчительський рай; бувають і такі сердеги, які ніяк не годні зрозуміти, що деморалізований москалями та поляками сотнями літ холмщак не може підтягнутись за кілька тижнів до рівня українського селянина Галичини. Але загал працює гідно на цьому найбільше загроженому відтинку і вдоволяється вповні вислідами своєї мозольної праці, радіючи, що дано йому здійснювати мрію про відродження оцієї найбільше загроженої частини нашої Батьківщини.

Адам Рутан

ЗВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ У ЯРОСЛАВІ

Ярослав, старинне українське місто, що за кількадесять років, а головно за Польщі так дуже спольщилося, не мав до 1939 р. ніяких українських шкіл. Тому з великою радістю й захопленням узялись ярославські громадяни за віднову та організацію українського шкільництва, відколи німецька влада (восени 1939 року) дозволила засновувати українські школи.

В першу чергу засновано українську народну школу в місті (15. грудня 1939 р.), до якої вписалось відразу 182 учні й учениці, а до кінця шкільного року число їх зросло до 213. Одночасно відкрито другу українську школу на Долішньому Передмісті і в тій школі вчилось теж відразу 150 дітей. Багато громадян, головно купці, підтримали школу матеріяльно, жертвуючи гроші на закуп навчальних засобів і на допомогу вбогій молоді. Навчання йшло

добре, дарма, що спочатку більшість дітей не знала добре рідної мови. Вчительство працювало енергійно, а шкільна дітвора швидко полюбила свою школу й радо в ній училась. Директором народної школи в місті став д-р Маркіян Терлецький, а на Долішньому Передмісті Дмитро Головатий. Вчителів було спершу 4, потім 6, а на передмісті 2.

В другому шкільному році 1940/41 вчилось у школі 218 дітей у 7 клясах. За ці два перші роки навчання видав управитель школи в місті д-р М. Терлецький „Звідомлення"[1], в якому коротко й зв'язко подав історію заснування школи, статистику дітвори, літопис, а крім того два дуже цікаві розділи „Навчання і виховання" (стор. 5—9) і „Співпраця дому й школи" (9—11). Наприкінці поміщено спис учнів та учениць.

Це було перше „Звідомлення" української школи в Генеральній Губернії, видане друком у червні 1941 р. Трохи згодом (у серпні 1941) появилось теж „Звідомлення" Української Державної Торговельної Школи, що її засновано у вересні 1940 р., за перший рік праці (1940/41)[2].

Заснуванням цієї школи в Ярославі започатковано розбудову українського званево-фахового шкільництва, що дуже гарно розвивається й досі. Українська Торговельна Школа притягає щораз більшу кількість молоді не тільки з Ярослава й околиці та цілого Посяння, але і з далеких околиць корінної Польщі, теперішніх західних областей Генеральної Губернії. Урухомив українське званеве шкільництво в Ярославі директор Леонід Бачинський, що ще в листопаді 1939 р. зорганізував український однорічний приватний торговельний курс для абсольвентів гімназії.

В шкільному році 1939/40 покладено теж основи української середньої школи в Ярославі. Це був приватний гімназійний курс, що його зорганізував і гарно провадив проф. мґр. Петро Ісаїв як управитель. Училося тут 30—40 учнів та учениць навчального матеріялу 3—8 кляси гімназії з окремим підкресленням українознавства з уваги на те, що молодь походила з довоєнних польських шкіл, де української мови і літератури зовсім не вчили.

Перше „Звідомлення Торговельної Школи" докладне й цікаве. Подає воно історію заснування Торговельної Школи й споріднених шкіл та всяких фахових курсів, розпорядження шкільної влади, опис допоміжних навчальних засобів і два розділи, що плястично ілюструють працю школи в воєнних часах, а саме: виховна праця (15—18 стор.) й допомога молоді. Як завжди, спис учнів та учениць закінчує звіт Торговельної Школи. Потім поміщено короткий огляд праці Української Купецької й Ремісничої Професійної Школи, а наприкінці статистику всіх 3 шкіл.

Від першого „Звідомлення" Української Торговельної Школи з 1941 р. дуже помітно різниться друге, за шкільний рік 1941/42, видане в меншому форматі, на бібульному сірому папері, що характеризує теперішній воєнний час з недостачею паперу й невисокою друкарською технікою провінційної друкарні. Свідома цього й управа школи, що виправдується з цього приводу й заявляє, що тому саме не вміщено в „Звідомленні" фахової розвідки „Торгівля в Ярославі за княжих часів і тепер"[3]. Може тому теж і багато друкарських та мовних, а трохи й інших помилок у „Звідомленні", що вийшло одночасно з роздачею шкільних свідоцтв — 31. липня ц. р.

А все ж таки „Звідомлення" дуже цікаве, хоч назовні виглядає воно непринадно. Виявляє теж воно великий розцвіт Торговельної Школи, бо замість 59 учнів (-ениць) в 2 відділах I. кл. у 1940/41 р. маємо вже 193 у 6 відділах: I. кл. а, б, в; II. кл. а, б і спеціяльна кляса (1 відділ), а разом зі званево-обов'язковою купецькою ремісничою 263 учні та учениці. Дуже побільшала теж кількість учителів, з 6 на 15, а у зв'язку з цим школа розгорнулась широко. Видно це по окремих розділах „Звідомлення", як ось: 1) розпорядження

---

[1] Звідомлення Української Народної Школи в Ярославі, Ярослав 1941, стор. 16.

[2] Звідомлення Державної Торговельної Школи й Прилюдної Купецької та Ремісничої Професійної Школи в Ярославі за шкільний рік 1940/41, Ярослав 1941, стор. 36.

[3] Звідомлення Державної Торговельної Школи й Прилюдної Купецької та Ремісничої Школи з українською мовою навчання в Ярославі за шкільний рік 1941/42, Ярослав 1942, стор. 36.

шкільної влади (стор. 7—11), 2) організація школи з пляном навчання (11—12 стор.), 3) хроніка школи, 4) виховна праця, кооператива (16—18 стор.). Оригінальні розділи, що їх нема в звичайних звітах, це: позашкільна діяльність професорів (15—16 стор.) і фахова практика учнів школи (19—20 стор.), з якої довідуємося про велике, як на наші відносини, число українських купецьких фірм і крамниць та кооператив у Ярославі і в інших близьких та дальших містах. Знайдеться дещо цікаве і в „Літописі школи" (стор. 22—25).

Закінчує „Звідомлення" статистична табличка шкільної молоді всіх 3 шкіл, в яких на першому місці видніє Торговельна Школа. З неї виймаємо кілька цифр: шкільна молодь походить з міста Ярослава та околиць — 118, з інших округ Краківської области — 33, а решта з Люблинського (22) і з Галичини — 14. Вік учнів (-ениць) вагається між 14—20, а саме найбільше учнів має 16 років (50), 17 років — 38, 15 років — 36, а 18 років — 29 учнів.

Батьки шкільної молоді здебільша селяни — 124. урядовці — 24, ремісники — 15, торговельники й робітники — 18. Успіхи учнів (-ениць) у науці зовсім добрі, бо дуже добрий успіх мало 11, добрий 77, а недостаточний 34 (це дає 18%).

Державна гімназія з українською мовою навчання, що повстала у вересні 1940 р. видала перший свій „Звіт" аж у минулому році в липні 1942, що є одночасно першим українським гімназійним друкованим звідомленням за німецької влади.

Обіймає він два роки навчання й подає коротко та проглядно огляд праці цієї важної шкільної стійки на наших західних окраїнах. На початку коротка довідка про заснування гімназії, далі спис матуристів першого Українського Матурального Курсу в Кракові з 1940 р. і Матурального Курсу в Ярославі з осени 1940 р., а від 8 сторінки звіт про останній шкільний рік.

Гімназія мала 420 учнів, з того 263 хлопців і 157 дівчат, що вчились у 8 клясах (10 відділах). Професорів було 16, директором був спершу Є. Форостина, а від жовтня 1941 р. д-р Маркіян Терлецький, довголітній педагог і шкільний діяч та організатор „Рідної Школи". Склад учительського збору помітно змінився, восени 1941 р., бо деякі вчителі пішли за перекладачів до німецької армії, чи вернулися до Галичини. Як кожна нова школа в воєнному часі, мусіла і ярославська українська гімназія боротись з усякими труднощами, що їх причиною — матеріяльна скрута.

Нема підручників, недостача багатьох навчальних допоміжних засобів, а головно добрих і належно устаткованих бурсових приміщень. А все таки навчання йшло і праця скрізь кипіла, бо школа була і є під кермою досвідченого педагога та адміністратора й щирого опікуна та прихильника української молоді, що ним є директор д-р М. Терлецький.

Цікаві розділи в „Звіті" — це навчання й виховання (стор. 19—21), інтернати (13—14 стор.), літопис заведення за 2 роки (14—18 стор.).

Зі статистики зверну увагу на деякі рубрики, як напр., звідкіля приходять учні до школи: з міста Ярослава 68 учнів, з Ярославського повіту 92, з Краківської области 194, з Люблинської 24, з Галичини 32.

Дітей селян найбільше — 136 (32.5%), урядовців і вчителів 130 (31%), священиків 40 (9.5%), купців (6%).

Успіхи учнів у навчанні дуже гарні, бо дуже добрий вислід мало 57, добрий 176, а недостаточний тільки 20 учнів.

Наукові розвідки, поміщувані в „Звітах" з-перед 1914 р., заступають тут 2 статейки в кінцевому розділі „З життя школи" на тему: „Найкраща з перечитаних книжок" і „Як ушанувала молодь роковини Т. Шевченка", що їх написали два професори української мови.

Шкода що інші українські школи не спромоглися видати бодай малі й короткі „Звідомлення", що так дуже потрібні і для спопуляризовання школи і для інформації батьків та громадянства, а врешті для майбутніх істориків нашого шкільництва в теперішніх важливих і цікавих часах. При добрій волі й дрібці праці могла кожна школа в місці видати бодай коротке друковане звідомлення.

Д-р Є. Грицак

---

[4] Звіт Державної Гімназії з українською мовою навчання в Ярославі за шкільні роки 1940/41 і 1941/42, Ярослав 1942, стор 32.

З ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Євген Юлій Пеленський: **Шевченко-клясик 1855—1861.** Львів-Краків 1942. Українське Видавництво, стор. 135, 8⁰.

Кожну нову працю про Шевченкову творчість радо вітатиме наше вчительство, а зокрема україністи, що дошкульно відчувають недостачу розвідок і праць про Шевченкові твори. Тому теж з великим зацікавленням читатимуть і розвідку д-ра Є. Ю. Пеленського.

Клясицизму Шевченка досі ніхто ще не досліджував, а другу добу його творчости називали загально реалістичною. Автор цієї нової праці звернув увагу на Шевченкові твори від 1855 р., писані на засланні і після нього аж до смерти поета, а саме твори клясичні. Їх характеризує глибокий спокій і почуття міри, філософічне розуміння життя і примирення з ним. Тоді мудрість перемагає почування, а світогляд поета стає оптимістичний. Шевченкова освіта була клясична, він увесь час цікавився творами клясичних літератур, читав у перекладах клясичних авторів, головно Гомера й Овідія, а далі Софокля, Геродота й інших. У малярстві панував тоді теж клясицизм. Отже Шевченко мав і матеріял до клясичних тем і любив їх та користувався ними в своїх ранніх творах, одначе цілком прихилився до клясицизму в 1850 р. Тоді слабне поетовий ентузіязм, настає поглиблення релігійних почувань і зацікавлення проблемами християнської філософії (стор. 36). Виразно видно це в Шевченковому листуванні, а далі в повістях, головно від 1855 р., де поет змальовує ідилії і вміщує в них багато клясичного матеріялу[1].

При цій нагоді дослідник розглядає літературну вартість повістей Шевченка і підкреслює їх значення. Клясицизм Шевченка проявляється дуже виразно й наглядно в його журналі (щоденних записках), який писав поет від 12. 6. 1857 до 13. 7. 1858. У цій добі своєї творчости переробляє Шевченко і давні твори згідно зо своїм клясицизмом, напр., поему „Москалева криниця". Після цього задумував поет писати одну епопею російською мовою, але не виконав свого пляну. Цей задум в'яжеться з захопленням Шевченка Гомером (стор. 82). Є. Ю. Пеленський обмірковує докладно цю цікаву проблему Гомера в поетовій творчості (стор. 81—85).

Безпосередню клясичну тему, зв'язану з християнською ідеєю, опрацював Ш. в поемі „Неофіти", яку автор студії дуже обширно розглядає. Ця частина розвідки[2] творить неначе окрему цілість і справді може найцікавіша з усієї книжки, бо автор дає тут синтезу дотеперішніх дослідів і своїх власних оригінальних спостережень та пошукувань. Далі обмірковує Є. Ю П. Музу в поезії Шевченка і при цій нагоді аналізує повільний розвиток його нового, справді високого клясичного стилю (стор. 99—109). Дуже виразно бачимо Шевченка-клясика у творах на біблійні теми (XII. розділ, стор. 109—111), бо тут і тематика старовинна, і патос, і високий стиль, і мова архаїзована, а далі у клясичних поезіях 1860 р.[3], що в них користується поет розумовим або філософічним стилем. Потому розглядає дослідник докладно ролю і місце Овідія в поезії Шевченка (XIV. розділ 117—120) та аналізує останню його поезію „Чи не покинуть нам", у якій видно героїчну концепцію життя (стор. 120—121).

В останньому розділі подає Є. Ю. П. висновки своєї праці: клясицизм Шевченка виявляється у зміні романтичної любови й ненависти на ідею всепрощення, далі зміняє поет тематику, перестаючи писати про селян-кріпаків і захоплюючи нові й ширші теми, що виходять поза Україну і Слов'янщину, а врешті вживає нових поетичних засобів, як архаїзованої мови, високого стилю і клясичної ритміки.

Праця Є. Ю. Пеленського цінна й цікава. Автор глибоко аналізує твори Шевченка, опановує велику літературу своєї теми, справляє багато помилок і недоглядів учених та бистро аргументує і ставить сміливі й переконливі здогади там, де немає безпосередніх джерел і доказів. А при цьому ввесь час ставиться з великим пієтизмом до поета, підносить його вченість, бистрість

---

[1] Порівн. повісті: „Капітанша", „Близнята", „Мистець", „Прогулька".

[2] Х. Розділ, стор. 85—99.

[3] „Колись то ще", „І. Архимед і Галилей", „Бували войни" і „Кума моя і я".

і геніяльну проникливість та поетичний хист. З його розвідки виступає перед нами Ш. як поет, філософ і людина ще більший і вищий ніж досі.

В останньому часі зайнявся докладною оцінкою праці Є. Ю. П-ого доц. І. Панькевич[4], що, перевіривши джерела й цитати автора, вніс деякі поправки й доповнення, а саме: 1. дефініція клясицизму, подана дослідником, не відповідає вповні поняттю клясицизму чужинних учених; 2. біблійні теми у Шевченковій творчості, його деяке примирення зо злом, архаїчна мова, високий стиль і т. ін. не дозволяють нам уповні назвати цю творчість клясичною в античному розумінні цього слова, тим більше, що одночасно скрізь зустрічаємо і зовсім протилежні мотиви й погляди. Тому на думку критика краще було б назвати працю „Сліди клясицизму у Шевченка", та без уваги на це, на його думку, праця Є. Ю. Пеленського має свою вартість, бо він увів до дослідів Шевченкової творчости нові моменти й доказав, що у його творчості є теж багато і клясичних мотивів.

Зокрема велику вартість має праця Є. Ю. П-ого посередньо для школи, а безпосередньо для вчителів-україністів, бо поможе краще й глибше розуміти Шевченкові твори. Бо вже давно минув той час, коли поезією Шевченка можна було поверховно захоплюватися, прославляючи його патріотизм, любов до України й величні заклики до українців. Тепер уже треба в школі поглиблювати розуміння Шевченкових творів, досліджувати його філософію, себто світогляд на етичні погляди, далі джерела, мотиви та ідеї, а нарешті естетичний бік його творчости. До цього треба нам багато науково-дослідницького матеріялу й синтетичних праць. До недавна навіть сумлінний учитель-українїст не багато міг зробити, бо не було потрібних допоміжних засобів, розвідок і коментарів. А все таки після світової війни дещо змінилось на краще. Вийшов „Кобзар" у Катеринославському В-ві Є. Вирового (Ляйпціґ) з поясненнями проф. В. Сімовича, що дає для української школи дуже багато, бо з нього можна навчитись правильно читати поезії Шевченка (подано наголос у деяких словах, що їх у Галичині інакше наголошують), і поміщено в ньому добрі лексикальні й річеві пояснення. Дав дещо корисне і „Кобзар" (у 2 частинах) з поясненнями дир. М. Сабата, вкінці появилась дуже корисна книжка проф. С. Смаль-Стоцького „Інтерпретації Шевченкових творів" (у виданні Укр. Наукового Інституту у Варшаві). Ще перед тим вийшли дві менші книжечки галицьких педагогів-українїстів, а саме: дир. Ом. Цісика „Т. Шевченко: Політичні поеми" і проф. Д. Николишина „Історичні поеми Шевченка" (Коломия 1921). Дуже корисні теж і потрібні розвідки й статті до поодиноких творів Т. Шевченка, які помістили окремі фахівці-дослідники в „Повному виданні творів Тараса Шевченка" Укр. Наукового Інституту (Варшава-Львів 1936—1939).

До цих книжок треба зарахувати і працю Є. Ю. Пеленського, що дає багато нового, цікавого, потрібного і для українїстів і для школи. А звідсіль виринає проєкт і побажання: якнайшвидше видати „Кобзар" для школи (головно гімназій) з гарними вступними статтями, легкими розвідками, добрими поясненнями й наголосами. Таке видання конечне для школи, і ще до теперішньої війни Видавнича Комісія „Учительської Громади" у Львові, починаючи з 1937 р., думала про нього.

Книжку Є. Ю. Пеленського видано по-мистецьки, з окремими ілюстраціями, на спеціяльному папері. Мова розвідки добра і чиста. Друкарських помилок закралось досить багато.

Є. Грицак

Д-р Ярослав Рудницький: **Як говорити по літературному?** Прага 1941. Українське Видавництво „Пробоєм". Самоосвітня Бібліотека ч. 5. — стр. 104.

Після світової війни звернули в нас велику увагу на популярні підручники й довідники (інформаційні книжечки) української літературної мови і граматики. Було це потрібне, щоб позбутись говіркових форм і слів та пізнати вже раз і вивчити літературну мову.

---

[4] „Українське культурне життя в Празі" — М-ч. у ч. 9. „Українського Вісника" в Берліні з 2. травня 1943.

До популярних довідкових книжок належить видана недавно „Як говорити по літературному?", що дуже потрібна і для нашого інтеліґентного загалу, і для школи. Це не граматика ані шкільний підручник, тільки цікаво написана допоміжна книжечка на тему української літературної мови, а саме: що треба обминати і яких помилок позбутись, щоб правильно говорити й писати по-літературному.

Автор сам виразно заявляє, що не хоче входити у важкі наукові подробиці, а тільки популярно пояснювати й повчати. Тому вибирає з 3 ділянок різні помилки й варваризми і поборює їх, вказуючи, яких форм і слів треба вживати: а) звучня, б) словотвір і словозміна української мови, в) складня. Щоб обезброїти впертого, чи несвідомого ворога української літературної мови, автор користується оригінальним підходом. Дає цікаві приклади, схоплені з життя й преси та книжок, забарвлює свій виклад гумором та іронією (часто їдкою), оживляє все на зразок фейлетону і вдаряє на громадянську й національну сторінку наших громадян. Тому уникає сухого професорського навчання, а наводячи гарні зразки з літературних творів, часописів і буденної розмови, легко переконує і завойовує читача. Може тільки в двох місцях проф. Я. Р. довше, ніж треба для сірого читача, обмірковує вживання прийменника „по" (стр. 60—64) і слів „літнище, літнисько" (стр. 78—80). У 5. розділі книжечки автор пише про слівню української мови, заторкуючи актуальну тепер справу термінології таких ділянок, як військово-воєнна, спортова, технічна, хемічна й географічне назовництво. І тут знайде читач багато цікавого, хоч дещо належить до речей, що ними тільки фахівці займаються.

Вчитель-україніст матиме доброго довідника при навчанні української мови. Видано книжечку, як на воєнні часи, зовсім гарно: на доброму папері, дуже виразними буквами: відмітним шрифтом — приклади й закінчення та наголоси.

Є. Г.

ЖУРНАЛИ ДО НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Не можна дивуватись, що в Німеччині за націонал-соціялістичного уряду від 1933 р. дуже пильно дбають про плекання і досліди німецької мови та письменства, бо ці предмети належать до важливої ділянки національного виховання і вироблення націонал-соціялістичного світогляду в німецької шкільної молоді. Тому щороку появляється там багато нових підручників і книжок про мову й письменство, і то наукових, шкільних та популярних, і навіть тепер, у часі війни, ця праця невгаває.

1. **Muttersprache** — Zeitschrift für deutsches Sprachleben. Verlag: Alwin Ruprecht — Berlin W 30 — Nollendorfstr. 13/14 — 1942 — 57. Jahrgang.

2. **Zeitschrift für Deutsche Bildung** — журнал для вивчення німецької мови та письменства. — Видає д-р Карль Гунґер, державний фаховий референт, на спілку з Державною Управою Національно-соціялістичного Вчительського Союзу. Наклад Моріца Дістервеґа, Франкфурт ам Майн. — 17. річник 1941.

Цій меті служать і обидва зазначені журнали, з тим, що перший це популярний журнал для інтеліґенції та молоді, а другий — науковий, частинно шкільнонавчальний, для учителів німецької мови.

1. Журнал „M u t t e r s p r a c h e" дбає про чистоту німецької літературної мови, остерігає перед усякими мовними помилками[1], прогріхами та варваризмами, а крім цього ставить собі завдання викидати чужомовні слова і творити на їх місце нові, чисто німецькі вислови (напр., як заступати слова Subjekt, subjektiv), читаємо там і статті або короткі замітки про синоніми, слова подібні значенням або виглядом. Всі статті здебільша популярні, писані легко і приступно, а чисто наукових мало, дарма, що співредакторами є два університетські професори — д-р Е. Ґайслер з Ерланґен і д-р А. Ґеце з Ґіссен. Присвячено теж у журналі чималу увагу історії німецької мови, і з цього боку

---

[1] Напр., треба вживати слова Miethaus (чиншовий дім), а не Zinshaus. — Зош. 10, стор. 142—143.

цікава стаття д-ра В. Бехера про вплив відкриття Америки на німецьку мову, в якій говориться про мало відомі факти, напр., переклад Робінзонади в 1720 р. в Гамбурґу, що став основою складення словника німецької моряцької мови, а далі про розвиток господарських зносин із Новим Світом, що викликав у німецькій мові скорочення, дефективні слова та буквові і практичні новотвори (Heft 10, Oktober 1942, стор. 139—140). Знаходимо ще в журналі „Muttersprache" спеціяльні статті про купецьку мову з цікавою заввагою, що не слід давати зайвих додатків слова „німецький" до всяких підмінок (Ersatze, а радніше тепер Austauschstoffe, як німецький перець, нім. кав'яр (див. стор. 162). Згадується теж і поетів та поетичну мову, як про це свідчать статті „В. Шефер про поетичну мову" і „Зіґфрід фон дер Шренк як мистець слова" (зош. 11, 153—156).

Взагалі на першому пляні скрізь проглядає націонал-ідейна мета: дбати про чистоту, красу й багатство німецької мови, про добрий стиль та ортоепію і боротись з людьми, що ставляться до своєї рідної мови неохайно й недбайливо. Через те в кожному числі подається короткий огляд нових книжок про мову, а також звідомлення Німецького Уряду Піклування мовою (Deutsches Sprachpflegeamt) і поміщується заклики до читачів, щоб ставали членами Німецького Мовного Товариства (Deutscher Sprachverein), якого мета дуже гарна і благородна: прокинути й поглибити в німців усього світу любов до рідної мови, щоб вона зберегла свою силу й чистоту. Тому це товариство дає всім охочим безплатні поради й довідки в мовних справах. Редакція журналу звертає увагу теж на німецьке жіноцтво, щоб воно дбало про красу мови, а зокрема дбає про німецьку молодь і заохочує її учитися літературної мови, пізнавати її красу і вивчати та поглиблювати всі її скарби й відтінки (зош. 10, стор. 146, 147—148).

Взагалі журнал дуже цікавий не тільки для німців, але і для чужинців, що хотять пізнати й вивчити німецьку літературну мову.

2. Zeitschrift für Deutsche Bildung — це дуже поважний, наскрізь науковий журнал ґерманістики, себто німецької мови й літератури, що одночасно заторкує і навчання мови й письменства. Дуже часто автори статтів обмірковують у ньому всякі методи, нові способи й дидактичні спроби, сполучуючи навчання з націонал-соціялістичним вихованням, на яке звертається тепер у німецьких школах особливу увагу. Статті журналу здебільшого довгі й глибокі, сперті на дослідах і наукових працях німецьких учених та знавців методики. Тому до цих виховних напрямних достосований і добір літературного матеріялу. як напр., „Німецький геройський епос як свідоцтво північно-расового традиційного світу" пера д-ра Е. Мудрака з Відня[2], про твори „Brunhild" і „Chriemhild" поета П. Ернста[3], про новелі Вільгельма Шефера (написав проф. Й. Шпренґель)[4], „Ґерманська віра в долю в „Пісні про Нібелюнґів" пера дра Г. Друбе з Потсдаму[5]), а далі літературно-критичні статті про „Еґмонта" Ґете, про оповідання „Judenbuche" Анетти фон Дрост, давнішої німецької поетки (1797—1848), про твори сучасного видатного письменника Е. Ґ. Кольбенгаєра, що писав вірші, п'єси й повісті, з яких найславніша **„Parazelsus"**, врешті про досліди німецького романтизму. Присвячено теж у журналі велику увагу Ернстові Моріцові Арндтові, відомому німецькому поетові з наполеонських часів, що в 1806 р. мусів утікати перед Наполеоном до Швеції та видавав летючки й вірші в національно-визвольному дусі, заторкуючи й селянство як опору народу в скрутних часах Німеччини. Аж два автори присвятили Арндтові свої статті, досліджуючи ролю Рейну в його творах[6] (проф. д-р К. Ю. Обенауер) і про народ, мову й виховання в його творчості[7] (проф. д-р О. Ф. Больнов з Ґіссен). Національно-виховній меті німецьких гімназій служать теж і твори клясичного грецького письменства, які читають учні; тому аж дві статті присвячено літературно-критичному

[2] Heft 1—2, стор. 25—33.

[3] Heft 1—2 з 1941, стор. 33—40. Ернст був рішучим противником матеріялізму й демократії, писав поеми в національно-геройському дусі, жив у 1866—1933 рр.

[4] Ibid., стор. 53—55.

[5] Heft 5—6, стор. 161—174.

[6] Heft 1—2, стор. 2—12.

[7] Ibid., стор. 12—24.

розборові й виховно-дидактичним міркуванням про трагедію Айсхіля „Перси"[8]. Цікава стаття д-ра П. Баєра з Франкфурту н. М. про „Старуй нову вояцьку пісню", в якій він аналізує зміст, тон і настрої та виховне значення німецьких вояцьких пісень і доходить до висновку, що нові німецькі пісні стоять куди вище і під виховним і літературно-мистецьким поглядом. Вони бадьорі, гармонійні, а навіть веселі.

В журналі „Zeitschrift für deutsche Bildung" говориться теж багато про ролю й значення німецької мови в навчанні німецьких сучасних гімназій. Ця роля дуже велика, і то не тільки під науково-навчальним поглядом, але куди більша з національно-виховного боку. Тому теж у Німеччині вчать тепер мови (граматики) в усіх клясах, отже і в найвищих. З погляду на це цікаві дві статті, а саме „Мова як вислів світогляду у пера Б. Шварца з Берліна[9] і „Високий образ німецької людини в її мові", яку написав доцент д-р Г. Штальман з Вюрцбургу[10]. В першій статті автор заявляє, що важко говорити про сьогоднішню німецьку мову як виразницю світогляду, бо тільки в дуже ранніх часах її існування відбиває вона тодішній світогляд, коли спроможність вислову людини ще дуже тісно зв'язана змістом із можливостями й формами вияву. Мова є тоді ще „серед народу" і зовсім в обсягу її значеневої вартости для суспільства. Як приклад цього подає автор пісню про Гільдебранда. Вона показує, що вживані автором вислови, усі фразеологічні форми вислову мови достосовані точно до тодішнього світу уявлень і світогляду людей. Також „Пісня про Нібелюнґів" виявляє ґерменсько-німецький світогляд, живий іще далі аж до часів Гогенштавфів. Але ця форма мови як висловниця світогляду кінчається середньовіччям. Коли прокидається особистість (індивід), починається те, що ми називаємо стилем, а його народження зв'язують із відкриттям „я" поетом Петраркою. Світогляд, зв'язаний і схоплений у мові, визволяється і розпливається через усамостійнення власного „я" поетів і письменників. Відтоді розвивається мова, коли вона по довгому бідуванні й нидінні за середньовіччя знову приходить до себе в поодиноких творчих людях. Тоді відбиває вона суб'єктивний світогляд окремих авторів творів, а саме поетів. Наслідував т. зв. об'єктивізацію давніх часів Ганс Ґрімм своїм стилем заґ.

У другій статті Г. Штальман виходить від ствердження урядових напрямних щодо мови у вищій школі, себто в гімназії: „Наука про мову має показати наочно нордійсько-ґерманську підставу рідної мови і тим має виявити також на мові расову й національну особливість[11]. Навчання мови підтягається під так зване „виховання до мовного думання", а його метою визначується: пізнати тісні зв'язки між народом і мовою. Від цього повстає вислів „народна наука про мову" (Volkhafte Sprachkunde), що, користуючись зв'язками мови й нації при оцінюванні поетів і мислителів, має бути вступом або введенням до національної філософії мови. Як зразок цього автор дає неначе конспект лекції на тему, як народний дух уже в мові формує національний високий образ німецької людини. Отже професор характеризує цю німецьку людину за її прикметами: вона зберігає честь і вірність, виконує свій обов'язок, любить волю і свою батьківщину, є відважна й готова до жертви, а як усе те разом зберемо, скажемо коротко: ця людина німецька. Автор аналізує моральний зміст понять „німецький" і „німець", вишукує, на спілку з учнями, чи радніше учні шукають за проводом свого вчителя дефініції із словників народної мови та збірників німецьких пословиць (Ґрімм, Арндт, Лянґбен та ін.), а далі цитати з творів окремих письменників, поетів і політиків (Фіхте, Фрідерік Вільгельм, Бісмарк та ін.) і приходить до висновку, що скрізь знаходимо підтвердження вищезгаданої думки. Зокрема підкреслює він такі вислови, як „Deutscher Mann = Ehrenmann, Deutscher Sinn ist Ehrenpreis"[12], а далі довго спиняється, обмірковуючи історичність і судьбовість назви німецького народу, заявляючи, що назва „deutsch" ніколи не належала до одного племени, але від самого початку визначала більшу цілість, а потому аналізує типові, притаманні німцям прикмети, як вірність, почуття чести, любов волі

[8] Обидві статті написав др О. Вернер з Берліна.
[9] Heft 5—6, стор. 146—148.
[10] Ibid., стор. 148—156.
[11] Heft 5—6, стор. 149.
[12] Ibid., стор. 151.

(Freiheitsliebe), геройськість, обов'язковість, все це доказуючи й підтверджуючи багатьма цитатами й приказками. Взагалі ціла стаття — це зразок лекції патріотизму на мовному й історичному матеріялі. Лекція безумовно оригінальна й повчальна.

До мовного відділу належить теж велика стаття Ф. Ноймана п. з. Про походження німецької мови" (Vom Ursprung des deutschen Sprechens)[13], в якій наведені погляди Гердера й Якова Ґрімма на це питання, а далі слідує оцінка та критика їх думок і дослідів. Узагалі на мовні справи звертає журнал дуже велику увагу й поміщує окремі статті з оглядом нових книжок про мову й на мовні теми, а зокрема спис та оцінку довідкових і допоміжних книжок, як словники, мовні порадники, фразеологічні збірники. Звертає теж увагу на занедбані в нас уже від довшого часу диктати, яких доцільність і корисність підкреслює нова німецька школа, і тому журнал прихильно оцінює та заохочує користуватись збіркою диктатів, яку склали два автори, Віллі Гопф і Ганс Корстен п. н. „200 Nachschriften und Stilproben am deutschen Schrifttum". У всіх цих мовних статтях вживають автори терміну не Sprachkunde (наука про мову), як було це донедавна, а „Spracherziehung", себто мовне виховання. Свідчить про це стаття К. Гунґера п. з. „Нові книжки до мовного виховання"[14]. З практичних ділянок шкільного навчання мови, а зокрема писання, зазначують німецькі педагоги науку про розділові знаки, і на цю тему містить журнал окрему статтю[15], а педагоги та знавці методики видають практичні допоміжні книжечки[16].

Кожний зошит закінчує огляд рецензій „Нові книжки", „Нові видання" (Neuerscheinigungen) і „Хроніка" (Nachrichten). З бібліографічних вісток видно, що в Німеччині також у часі війни виходить дуже багато книжок, і то не тільки шкільних та інформаційних, обрахованих на масовий збут, але й спеціяльно наукових, як напр., топографічні назви різних областей.

Є. Грицак

Торговельні школи

Walter Pipke: **Die Pflichtsberufsschule,** 80 стор., РМ 1.60.

Die Deutschen Berufs- und Fachschulen im Dienste der Wirtschaft und der Wehrkraft. 260 стор., РМ 4.00.

Grundfragen des deutschen Berufs- und Fachschulwesens. 405 стор., РМ 4.50. Verlag Julius Beltz, Langensalza, Berlin, Leipzig.

Перед нами три книжки, що всебічно інформують нас про напрямні організації німецького званевого й фахового шкільництва. За винятком першої книжки, яку написав голова фахового об'єднання учителів званевих і фахових шкіл у союзі націонал-соціялістичного вчительства Німеччини Вальтер Піпке, дві чергові книжки — це збірник праць, що містять у собі реферати, виголошені на першому з'їзді фахового об'єднання учителів професійних шкіл в Алексісбад 1935 року та в Байройт і Берліні в 1937 році. Найвизначніші фахівці німецького професійного шкільництва забирають голос і насвітлюють всебічно проблеми, перед якими тепер стоїть і українське професійне шкільництво. Поруч обговореного в 3/4 числі „Української Школи" й виданого в тому самому видавництві (Юліюс Гельц в Лянґензальца) інформатора про професійне шкільництво Німеччини (Wegweiser durch das gewerbliche Berufs- und Fachschulwesen des Deutschen Reiches) — є це чергові три книжки, що повинні належати до підручної бібліотеки кожного практичного працівника на полі розбудови українського професійного шкільництва. Зазнайомлення з ідеями, що нуртують тепер у німецькому професійному шкільництві, доможе нам вибрати для розвитку нашого професійного шкільництва пра-

---

[13] Heft 5—6, стор. 129—145.
[14] Ibid., стор. 201—202.
[15] „До вправ у розділових знаках" — написав Г. Шенфельд, Heft 5—6, стор. 194—197.
[16] Г. Мюллер „Deutsches Merkheft".

вильний шлях і остаточно устійнити навчально-виховний ідеал української професійної школи, без якого праця наших професійних шкіл зводитиметься внівець. Німецький народ виявив у розбудові свого професійного шкільництва таку здорову ініціятиву, дав такі прекрасні зразки практичної роботи, оформив її з навчального й ідейного боку так переконливо, що ми в нашій праці можемо пригорщами цілими черпати з цього багатого досвіду. Хай же ці книжки допоможуть нам розглянутись у всьому цьому багатстві ідей і фактів на полі розбудови професійного шкільництва передового европейського народу.

Preitz, Berlin, Schwarz: **Der Kaufmann und sein Betrieb.** Hauptausgabe, Form B, 240 стор., РМ 3.50; Kurzausgabe, Form A, 152 стор., РМ 1.80.

Preitz: **Briefe im Geschäftsverkehr.** Kurzausgabe, 64 стор., РМ 0.80. Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen.

Як довго українська торговельна школа не має підручників до навчання різних торговельних предметів, приходиться вчителям в першу чергу користати з дорібку німецького торговельного шкільництва й вживати в щоденній навчально-виховній праці німецьких підручників. Годі, напр., учителеві організації й техніки торгівлі, цього найважнішого предмету в торговельній школі, не користати з доброго підручника, щоб себе добре підготовити до лекції в школі. Але, якщо вже з таких підручників користається, то треба залишити всяких Томанків і інші польські чи радянські підручники, що вже грубо перестарілі й не відповідають сьогоднішньому станові науки організації й техніки торгівлі, а щошвидше почати користуватися добірними німецькими підручниками, що без уваги на війну появляються щораз новими накладами й приносять нам найновіші здобутки науки. Зазначені три книжечки належать саме до таких добірних німецьких підручників. Головне видання написане для учнів фахових торговельних шкіл і 2—4 річних торговельно-економічних шкіл, що в Німеччині заступають вищі кляси гімназії; скорочене видання призначене для учнів званево-обов'язкових торговельних і званевих дворічних торговельних шкіл. Окремою книжечкою, згідно з найновішими вимогами методики навчання цих предметів, появилась торговельна кореспонденція, що обговорює листування у зв'язку з торговельними трансакціями, які є предметом при науці організації й техніки торгівлі. Отже вона доповняє вищезазначені підручники організації й техніки торгівлі, одначе з неї можуть всебічно користати вчителі німецької мови й листування в торговельних школах. Докладні показники змісту наприкінці підручників уможливлюють швидко підшукати кожну тему лекції серед матеріялу, що його подано за вимогами навчальної систематики. Книжка складається з 4 головних частин, з яких перша обговорює організацію торговельного й промислового підприємства, друга комунікаційні, банкові й асекураційні підприємства, третя розглядає підприємство з правного й остання — четверта — підприємство з економічного боку. Найновіші досягнення науки організації й техніки торгівлі використано в тих підручниках, через що поширення їх в наших школах піднесе навчання на значно вищий рівень.

Lerz und Bokisch: **Betriebskunde des Handels,** 7 Auflage, 132 стор., РМ 1.90. Julius Klinkhardt, Verlagsbuchhandlung in Leipzig, Liebigstrasse 6.

Добрий німецький підручник організації й техніки торгівлі, що появляється саме 7 виданням. Підручник сам призначений для молоді званево-обов'язкових і необов'язкових торговельних шкіл. Прозорий уклад і численні рисунки та схеми на доброму папері роблять його придатним для наших шкіл. Його зміст складається з 13 частин: 1. Купецьке підприємство і його організація, 2. Закуп і продаж товарів, 3. Платіжний оборот в купецькому підприємстві, 4. Купець як керівник підприємства, 5. Купецькі помічники, 6. Соціяльні забезпечення, 7. Торговельні посередники, 8. Форми торговельних підприємств, 9. Розв'язання купецького підприємства, 10. Фабричне підприємство, 11. Банки й банкові інтереси, 12. Біржа й біржеві інтереси. 13. Держава й народне господарство. Показник змісту закінчує цю гарну книжечку.

Л. Ш.

Ремісничі й технічні школи

Frankfurter Methodik des berufskundlichen Unterrichts in der gewerblichen Berufsschule. Heft 16. Verlag Julius Beltz, Langensalza — Berlin — Leipzig.

Wissing, Schäfer, Heekmann: Arbeitsblätter für den Unterricht in Fachkunde für Tischler.

a) Schülerausgaben:

Folge A: Messen, Anreißen — 3 таблиці: PM 0.15
Folge B: Werkzeugschneiden, Stemmen, Stechen, Stobeln, Fräsen, Sägen, Bohren — 15 таблиць:: PM 0.60
Folge C: Feilen, Raspeln, Ziehen, Schleifen 4 таблиці: PM 0.15
Folge D: Nageln, Verschrauben, Leimen, Absperren, Furnieren — 7 таблиць: PM 0.30
Folge E: Beizen, Waschen, Mattieren, Polieren — 6 таблиць: PM 0.25
Folge G: Holzarten, Holzgewinnung, Holzhandelsfermen — 4 табл.: PM 0.15
Folge H: Holzfehler, Holzzerstörer, Holzkrankheiten, Holzpflege, Holzhaltbarmachung — 7 таблиць: PM 0.30
Folge I: Baubeschläge, Möbelbeschläge, Metalle, Kunststoffe, Dämm- und Sperrstoffe, Glas, Marmor, Linoleum, Kitte — 7 таблиць: PM 0.30

b) Lehrerausgabe:

Folgen A—I — PM 5.00

Новий 16-ий зошит знаної франкфуртської методики для ремісничих шкіл приносить конечні посібники для науки столярства. Береться до уваги цілість столярського ремесла, деревне сортувальництво (бракарство) й застосування столярства в будівельному й мебельному промислах та в деревній ґалянтерії. Наші столярські школи повинні набути цей посібник в обох його виданнях для учня і вчителя.

Dr. Ing. Linek, **Handbuch für Dreher,** Verlag von Julius Beltz, Langensalza — Berlin — Leipzig — 241 стор., PM 3.50.

Зазначений підручник токарства — призначений не тільки для учнів промислових шкіл, але й для фахового робітника й майстра. Кожний фахівець, до інженера включно, знайде в цій книжці багато цінних практичних вказівок. Поверх 150 рисунків, різні таблиці й обчислення дають змогу всебічно використати підручник також у школі.

Dr. Max, Gehlens technische Fachbücher für Schule und Betrieb — Band I. **Taschenbuch für Elektriker.**

Автор: Ing. R. Arnold, вчитель електротехнічної школи в Берліні. 200 сторінок. Ціна PM 3.75. Цього ж самого автора

Band II: **Der Elektroinstallateur in der Prüfung.** — 293 задачі і багато рисунків — Ціна PM 1.35.

Перший том — це практичний підручник електротехніки для учнів ремісничих і званево-обов'язкових шкіл. Другий том — це репетиторіюм для підготови до челядничого й майстерського іспиту з ділянки електроінсталяції, що в формі питань і відповідей проходить ввесь потрібний матеріял. Обидві ці книжечки повинні збагатити шкільні бібліотеки електротехнічних відділів у наших ремісничих школах. **Л. Ш.**

Сільськогосподарські школи

Herbst — Steinmann: **Wie machen wir's in der ländlichen Berufsschule.** 315 стор. Ціна PM 5.00. Deutsche Landbuchhandlung — Berlin Sw 11.

Неоцінений методичний підручник для вчителів званево-обов'язкових сільськогосподарських шкіл. В ньому найдуть вони всебічну допомогу під поглядом добору відповідного навчального матеріялу та його методичного використання. Книжка бере до уваги потреби вишколу хлопців.

A. Knöfel: **Der Hausarbeitslehrling im ländlichen Haushalt.** 260 стор. Ціна PM 2.40. Verlag Karl W. Neumann. Freiberg (Sa).

Це підручник домашнього господарства для дівчат, що вчаться у званево-обов'язкових сільськогосподарських школах. **Л. Ш.**

Всі зазначені тут німецькі книжки можна замовляти через „Deutsche Buchhandlung", Alfred Fritzsche, Krakau, Adolf Hitler Platz 23. Postschekkonto Warschau 706.